

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

**FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN
OPLEIDING POLITIEKE WETENSCHAPPEN**

DE BELGISCHE DAGBLADPERS IN TRANSITIE

De Vlaamse socialistische dagbladers
in de jaren '70

Promotor : Prof. Dr. E. GERARD
Verslaggever : Prof. Dr. K. ROE

VERHANDELING
aangeboden tot het verkrijgen
van de graad van Licentiaat in de
Politieke Wetenschappen
door
Fien VANDENHEEDE

academiejaar 2005-2006

Inhoud

Lijst van tabellen	iv
Lijst van figuren	v
Lijst van afkortingen	vi
Voorwoord	vii
Inleiding	1
DEEL I: TRANSITIE VAN DE DAGBLADPERS VANAF DE JAREN ZESTIG	3
1. Pers en verzuiling	3
1.0. Inleiding	3
1.1. Theoretische paradigma's omtrent de media in de maatschappij	4
1.2. Organisatie van de Belgische samenleving	6
1.2.1. Verzuiling	6
1.2.2. Ontzuiling	8
1.3. Organisatie van de Belgische pers	10
1.3.1. Historiek	11
1.3.2. Verzuiling en ontzuiling in de dagbladpers	12
1.3.3. Verschuiving van de rol van de pers	16
1.3.4. Verschuiving van de plaats van de journalist	18
1.4. Besluit	21
2. Pers en concentratie	23
2.0. Inleiding	23
2.1. Concentratie en pluralisme in theorie	24
2.1.1. Perspluraliteit en pluriformiteit	24
2.1.2. Persconcentratie	25
2.1.3. Persvrijheid	29
2.1.4. Band tussen de drie begrippen	31
2.2. Concentratie en pluralisme in de Belgische naoorlogse pers	33
2.2.1. Van opiniepers naar informatieve pers	33
2.2.2. Kosten- en inkomstenstructuur van Belgische dagbladen	35
2.2.2.1. Uitgaven	35
2.2.2.2. Inkomsten	37
2.2.3. Concentratie in een stroomversnelling	39

2.2.3.1. De oorzaken	39
2.2.3.2. De gevolgen	40
2.2.4. Onrechtstreekse en rechtstreekse overheidssubsidies	42
2.3. Besluit	44
DEEL II: DE VLAAMSE SOCIALISTISCHE DAGBLADPERS	45
3. De Vlaamse socialistische opiniepers	47
3.0. Inleiding	47
3.1. Historische evolutie van Vooruit en Volksgazet	48
3.1.1. Gent	48
3.1.2. Antwerpen	50
3.2. Eigendomsstructuur van Vooruit en Volksgazet en de relatie tussen de redactie en de eigenaars	51
3.2.1. Vooruit	52
3.2.2. Volksgazet	55
3.3. Redactionele lijn van Vooruit en Volksgazet	57
3.3.1. Inhoudelijk	57
3.3.2. Stijl en vorm	58
3.4. Lezerspubliek van Vooruit en Volksgazet	60
3.5. Ontzuiling en concentratie in de Vlaamse socialistische opiniepers	62
3.6. Het einde van de Vlaamse socialistische opiniepers	65
3.6.1. Volksgazet overkop	65
3.6.2. Vooruit op losse schroeven	67
3.7. Besluit	68
4. Het Vlaams ‘progressief maatschappelijk project’: De Morgen	70
4.0. Inleiding	70
4.1. Oprichting van een nieuwe krant: De Morgen	71
4.1.1. Eigendomsstructuur van De Morgen en de relatie tussen de redactie en de eigenaars	74
4.1.2. Redactionele lijn van De Morgen	75
4.1.2.1. Inhoudelijk	76
4.1.2.2. Stijl en vorm	77
4.1.3. Lezerspubliek van De Morgen	78
4.2. De Morgen kon het niet waarmaken	79
4.2.1. Signaal vanuit de lezers	79

4.2.2. Financiële put	80
4.2.3. Vertroebelde relaties	80
4.3. Het onvermijdelijke faillissement in zicht	82
4.4. Het faillissement maar niet het einde	84
4.5. Alle politieke banden doorgeknipt: De Morgen bij de groep Hoste- Van Thillo	85
4.6. Besluit	86
Besluit	88
Referenties	92

Lijst van tabellen

Tabel 1. Concentratiebeweging in de Belgische dagbladpers 1950-2000	40
Tabel 2. Overzicht van directie- en redactiehoofd bij Vooruit 1884-1986	53
Tabel 3. Overzicht van directie- en redactiehoofd bij Volksgazet 1914-1978	55
Tabel 4. Verhouding van het aantal kopers van socialistische kranten tot het aantal socialistische kiezers 1905-1981	61
Tabel 5. Oplagepercentage per opinierichting in België 1960-1999	62

Lijst van figuren

Figuur 1. Drie vormen van concentratie in de pers in relatie	27
Figuur 2. Oorzaken van concentratie in de pers	29
Figuur 3. Relatie tussen presconcentratie, perspluriformiteit en persvrijheid	33
Figuur 4. Oplage van de Belgische pers 1958-1999	45
Figuur 5. Oplagecijfers van Volksgazet 1955-1977	65
Figuur 6. Oplagecijfers van Vooruit 1950-1978	68
Figuur 7. Oplagecijfers van De Morgen 1980-1999	79
Figuur 8. Meningsverschillen binnen en tussen redactie en partij omtrent De Morgen	82

Lijst van afkortingen

ABVV	Algemeen Belgisch Vakverbond
Amsab-ISG	Amsab Instituut voor de Sociale Geschiedenis ¹
BSP	Belgische Socialistische Partij
BWP	Belgische Werklieden Partij
CVP	Christelijke Volkspartij
NV	Naamloze Vennootschap
NVSM	Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten
PSB	Parti Socialiste Belge
SGA	Socialistische Gemeenschappelijke Actie
SM	Samenwerkende Maatschappij
SP	Socialistische Partij

¹ Tot 1999 stond A.M.S.A.B. voor Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging

Voorwoord

Deze eindverhandeling betekent meteen ook de afsluiting van een jarenlange academische vorming. Daarom wil ik graag enkele mensen bedanken die hiertoe hebben bijgedragen.

Mijn dank gaat in de eerste plaats uit naar mijn promotor, Prof. Dr. E. Gerard om mijn eindverhandeling te begeleiden en naar Prof. Dr. K. Roe die de taak van verslaggever op zich wilde nemen. Mijn oprechte dank gaat ook uit naar Dr. K. Van Nieuwenhuysse die mij steeds heeft bijgestaan met kritische opmerkingen en hulpvaardige antwoorden.

Ik dank ook mijn vrienden thuis en in Leuven die altijd klaar stonden om mij aan te moedigen en om op tijd voor ontspanning te zorgen en mijn ouders die mij de kans hebben gegeven deze opleiding te vervolledigen.

Tot slot wil ik een bijzonder dankwoordje richten tot Karel Van Miert die als vooraanstaande getuige mij een interview heeft toegestaan.

Inleiding

De motivering voor het schrijven van deze eindverhandeling komt voort uit een diepgaande interesse voor de Belgische politiek en maatschappijordening in de 20ste eeuw. Deze interesse werd opgewekt gedurende een jarenlange opleiding politieke wetenschappen. Een aantal ontwikkelingen zoals de industrialisering, de verstedelijking, de opkomst van massapartijen enz... brachten zowel zichtbare als ondergrondse ingrijpende veranderingen tot stand in de samenleving. Op de één of andere manier waren deze evoluties met elkaar verbonden. Dit alles resulteerde midden 20ste eeuw in België in een intens verzuilde samenleving. Precies rond deze periode begonnen deze standvastige structuren langzamerhand af te brokkelen, wat een boeiend onderzoeksdomein oplevert.

Een tweede domein van interesse betrof de manier waarop de politieke bewegingen communiceerden met hun achterban. De harde, strijdvaardige taal en de ongenueanceerde slogans en tekeningen wekten een bijzondere fascinatie. Ook de dagbladers was een belangrijk communicatiemiddel ten aanzien van het volk. Over de media en de dagbladers in het bijzonder werd al heel veel gepubliceerd. Deze eindverhandeling probeert deze dagbladers vanuit een politicologisch perspectief te analyseren. Wij zullen, eerder dan bepaalde aspecten van de dagbladers uiteen te zetten, pogen om aan de hand van relevante theorieën uit de politieke wetenschap een verfrissende en verduidelijkende kijk op de geschreven pers te genereren. Wij zullen proberen na te gaan in hoeverre de dagbladers in relatie stond met de maatschappelijke en politieke wereld en hoe die relatie geëvolueerd is in het licht van de naoorlogse ontplooiingen.

Vanuit die motivering hebben wij gekozen om de moeilijke overgang van de verzuilde socialistische dagbladers naar de meer onafhankelijke krant De Morgen te bestuderen. Dit was een overgang die zich volstreekte in de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw.

Wij hebben in deze eindverhandeling twee delen aangebracht. Een eerste deel betreft de transitie van de dagbladers in het algemeen. Een tweede deel zoomt dan in op de socialistische dagbladers in Vlaanderen.

In het eerste deel lichten we de grote begrippen toe en kaderen we deze in de Belgische situatie. In het eerste hoofdstuk proberen we een antwoord te vinden op de vragen wat verzuiling precies is of was en wat deze maatschappijordening betekend

heeft voor de Belgische dagbladpers. We onderzoeken ook de evolutie naar ontzuiling en weerom de weerslag daarvan op de dagbladpers. Om deze weerslag te beoordelen zullen we kijken naar de precieze rol van de pers en de plaats en taak van de journalist. In het tweede hoofdstuk behandelen we dan de algemene ontwikkelingen in het perslandschap op internationaal vlak, namelijk de concentratietendensen. Vooreerst zullen we een aantal begrippen moeten toelichten die in de literatuur omtrent deze ontwikkelingen vaak gehanteerd worden. Vervolgens gaan we zoals in het eerste hoofdstuk ook hier over tot een toepassing op de Belgische situatie.

In het tweede deel gaan we over naar casestudy. We gaan dieper in op de dagbladpers van één specifieke ideologie namelijk de socialistische ideologie in Vlaanderen. We zullen een antwoord proberen te vinden op de vraag of de socialistische dagbladpers in Vlaanderen eveneens onderhevig was aan de algemene ontwikkelingen besproken in het eerste deel én of er eventueel specifieke aspecten meespeelden ten aanzien van net deze dagbladen. Ook dit deel is in twee hoofdstukken verdeeld met het tijdsaspect als motivatie. In het eerste hoofdstuk onderzoeken we Vooruit en Volksgazet, de twee belangrijkste Nederlandstalige socialistische kranten in België van de 20ste eeuw. De theorie van het eerste deel zal tijdens de uiteenzetting de lezer goed helpen om de ontwikkelingen die Vooruit en Volksgazet hebben meegemaakt te kunnen kaderen. We zullen een duidelijker beeld van de oorzaken en aanleidingen van de ondergang van de socialistische opiniepers in Vlaanderen proberen te verschaffen. In het tweede hoofdstuk behandelen we dan de opvolger van Vooruit en Volksgazet: De Morgen. Na de bespreking van enkele kenmerken van dit dagblad zullen we de moeilijke situatie van de krant bespreken in het licht van de algemene tendensen uit deel 1. Ten slotte zullen we in ons besluit een samenvatting en conclusie formuleren betreffende de besproken ontwikkelingen.

Voor deze eindverhandeling hebben we veelal gebruik gemaakt van de reeds bestaande literatuur over verzuiling, ontzuiling en de dagbladpers. We hebben deze informatie aangevuld met archiefmateriaal uit het Amsab-ISG. Daarnaast hebben we gebruik kunnen maken van de getuigenis van Karel Van Miert. We hebben ook getracht Paul Goossens te benaderen voor een interview maar dit is spijtig genoeg niet kunnen doorgaan.

DEEL I: TRANSITIE VAN DE DAGBLADPERS VANAF DE JAREN ZESTIG

1. Pers en verzuiling

1.0. Inleiding

Tot in de jaren '80 was de Vlaamse dagbladpers sterk gepolitiseerd en verzuild. De Morgen, ontstaan uit Vooruit en Volksgazet, was eigendom van de socialistische beweging. Het Laatste Nieuws werd bestempeld als een krant met liberale signatuur en De Standaard werd gelinkt aan de partij van de christen-democraten, de toenmalige CVP.

Na de Tweede Wereldoorlog en vooral vanaf de jaren '60 kende de samenleving enkele grondige wijzigingen in haar samenstelling en organisatievorm. Uiteraard hadden deze nieuwe ontwikkelingen ook hun uitwerking op de wijze waarop het Vlaamse dagbladwezen zijn positie en rol vervulde.

In dit hoofdstuk bekijken we bij wijze van inleiding vooreerst een aantal theoretische paradigma's die in de literatuur gehanteerd worden om onze samenleving te begrijpen. Vervolgens gaan we na wat verzuiling precies is en betekend heeft in de Belgische samenleving. Daarna passen we deze tendensen toe op de organisatie en functie van de dagbladpers. Deze theoretische inzichten kunnen al een eerste verduidelijking betekenen van de moeilijke band tussen politiek en dagbladpers.

1.1. Theoretische paradigma's omtrent de media in de maatschappij

Theoretische paradigma's zijn per definitie ideaaltypisch en komen zelden in hun zuivere vorm voor. Toch kan het zinvol zijn even stil te staan bij enkele theoretische kaders die gehanteerd worden om de ordening van de maatschappij en daarmee de houding van de dominante machten te begrijpen. Deze theoretische kaders impliceren namelijk ook een bepaalde visie op de media in het algemeen en de pers in het bijzonder. De rol van de geschreven pers en de ontwikkelingen die zij doormaakt kunnen bijgevolg vaak beter begrepen worden wanneer wij enig inzicht verworven hebben in deze theoretische kaders.

Een eerste en meteen ook de meest gekende theorie is de traditionele liberaal pluralistische theorie.² In dit denkkader staan de individuele vrijheden centraal en speelt het marktmechanisme een belangrijke rol in het verzekeren van die individuele vrijheden. Met betrekking tot de pers speelt de verzekering van de persvrijheid een belangrijke rol. Volgens deze theorie moet de media een onvoorwaardelijke onafhankelijkheid bezitten ten opzichte van de politiek en de staat. Enkel de vrije markt is in staat om deze onafhankelijkheid te waarborgen. Alleen dan kan de pers haar functie ten volle uitvoeren, namelijk deze van waakhond van de democratie. De pers treedt hier op als 'Vierde Macht' en moet een forumrol vervullen ten aanzien van het publiek. Hierbij is uiteraard de vrijheid van meningsuiting en opinievorming heel belangrijk. Enkel een onafhankelijke pers, ten volle onderhevig aan het vrije marktmechanisme kan zo het democratisch en pluralistisch gehalte van een samenleving bevorderen. Inzake overheidsbeleid heeft deze theorie tot gevolg dat dit zoveel mogelijk beperkt zal worden. De overheid mag zich niet mengen in aangelegenheden betreffende de media en de pers.

Een tweede paradigma staat loodrecht tegenover dit liberaal pluralistische en wordt de kritische theorie genoemd. Zij vond haar oorsprong in het klassieke marxistische gedachtegoed waarbij de pers een instrument van controle moet zijn ten opzichte van politiek en samenleving en een ideologie-uitdragende rol moet spelen.³ In haar uitwerking wordt deze mediatheorie echter vaak losgekoppeld van de

² R. VAN GOMPEL, D. BILTEREYST, "Crisis en Bloei van de Vierde Macht. De Naoorlogse Ontwikkeling van de Vlaamse Dagbladpers" in J. VAN DEN BULCK (ed.) *De Pers en haar vrijheid. The Millennium Conferences 1998*. Brussel, Koning Boudewijnstichting, p. 1.

³ *Ibid.*, p. 3.

klassieke marxistische filosofie en eerder politiek-economisch bekeken.⁴ De kritische theorie is eigenlijk een paraplu van verscheidene theorieën maar toch hebben zij enkele kenmerken gemeenschappelijk. Allemaal kijken zij met kritische blik naar de ontwikkelingen in de industrie en de economie van moderne liberale maatschappijen. Het steeds belangrijker worden van rijkdom en kapitaal brengt tendensen van concentratie en ontzuiling met zich mee in de pers. Hierbij maken verdedigers van de kritische theorieën zich zorgen over het verlies van pluralisme en vertegenwoordiging van bepaalde minderheidsgroepen in de samenleving via de pers. Zij menen dat nét door die onderhevigheid aan de vrije liberale markt, de onafhankelijkheid van de pers als uiting van zo veel mogelijk meningen geschonden is. De geconcentreerde pers verkondigt uiteindelijk enkel nog de dominante opinie in de samenleving. Deze theorie zal – paradoxaal genoeg, zo lijkt het althans - wél een rol toekennen aan de overheid, die toch een belangrijke drager van de dominante opinie in de samenleving is. Zij moet namelijk actief meewerken aan de uitbouw van een pluralistische pers die uiting kan geven aan zoveel mogelijk opinies in de samenleving. De overheid moet met andere woorden toekijken of alle meningen verkondigd worden en wanneer een krant van een bepaalde ideologie het financieel moeilijk krijgt zal het de taak van de overheid zijn deze te beschermen.

Deze twee tegenpolen kunnen worden genuanceerd en verenigd in een zogenaamde ‘derde weg’, in de sociaal-democratische en ‘culturalistische’ ideologie.⁵ In deze denkwijze wordt een minder radicale, bemoederende rol voorzien voor de overheid aangaande de pers. De vrije markt wordt niet als oorzaak voor een vershraling van het perswezen aanzien zoals bij de kritische theorieën. Toch erkent men de negatieve bijwerkingen van die vrije markt en beseft men dat de pers niet aan zijn lot kan worden overgelaten in een kapitalistisch maatschappijmodel. De veelheid en verscheidenheid van meningen en opinies wordt zoveel mogelijk nagestreefd, met overheidstussenkomsten waar nodig, maar niet zo radicaal zoals in de kritische theorieën.

⁴ *Ibid.*, p. 3.

⁵ *Ibid.*, p. 5.

1.2. Organisatie van de Belgische samenleving

1.2.1. Verzuiling

Luc Huyse omschrijft de term verzuiling als “de vervlechting van levensbeschouwing met politiek, belangenbehartiging, ontspanning, cultuur en sport.”⁶ Dit is één van de vele definities die gehanteerd worden om deze specifieke maatschappijordening aan te duiden.⁷ Verzuiling is een term die in de context van de Belgische naoorlogse politiek vaak in de mond wordt genomen. Er is echter geen consensus over wat de term inhoudt, specifiek betekent voor Vlaanderen en of er vandaag de dag nog sprake is van verzuiling.

In België zijn er altijd drie conflict- of breuklijnen geweest: die tussen arbeid en kapitaal, tussen vrijzinnigen en katholieken en tussen de Nederlandstalige en de Franstalige bevolking. Het is vooral de confessionele breuklijn, namelijk de breuklijn tussen vrijzinnigen en katholieken, die in België een sterke invloed heeft gehad op de manier waarop de samenleving werd georganiseerd. Er ontstonden drie afzonderlijke levensbeschouwelijke blokken: een katholiek, een socialistisch en een liberaal blok. Deze drie groepen hadden eigen politieke partijen, dagbladen, mutualiteiten, scholen verenigingen, ziekenhuizen, vakbonden enzovoort. Later volgde ook de aanzet tot de vorming van een Vlaams-nationalistische zuil met een Vlaams-nationalistisch weekblad, ziekenfonds, partij, jeugdbeweging etc.

Zuilen waren dus de exclusieve verbinding van alle gebeurtenissen, lidmaatschappen en betekenissen in een mensenleven met een bepaalde levensbeschouwing. Daarbij kunnen we ons de vraag stellen hoe we dan de socialistische zuil moeten omschrijven. De socialistische en liberale beweging waren immers beide niet-confessionele bewegingen. Huyse merkt hier echter op dat de socialistische zuil meer dan een beweging was. Het was een bijna op een religieuze manier beleefde leer en daarom ook heel sterk een levensbeschouwing.⁸ Vooral rond de eeuwwisseling kenden de socialistische arbeiders een godsdienstige betekenis toe aan de Sovjet Unie bijvoorbeeld.⁹ In de jaren '20 en '30 van de twintigste eeuw

⁶ L. HUYSE, *De verzuiling voorbij*, Leuven, Kritak, 1987, p.12

⁷ Andere belangrijke auteurs op dit gebied zijn o.a. S. HELLEMANS, “Elementen voor een algemene theorie van verzuiling” in *Tijdschrift voor Sociologie*, 6 (1985), 3, pp. 235-258.

⁸ L. HUYSE, *o.c.*, p. 13.

⁹ *Ibid.*, p. 14.

verminderden deze religieus georiënteerde gevoelens aanzienlijk, maar toch bleef het socialisme een levenswijze, een subcultuur als het ware.¹⁰

Voor de mensen in de samenleving betekende de verzuiling een hele diepe inworteling in een bepaalde levensbeschouwing. Je werd in een zuil geboren en je kwam daar moeilijk van los; je leefde binnen een bepaalde zuil ‘van de wieg tot het graf’. Iemand die in de katholieke zuil geboren was, werd verondersteld naar een katholieke school te gaan, zich aan te sluiten bij een katholieke jeugdbeweging, lid te worden van de christelijke mutualiteiten en vakbond en te stemmen voor de CVP. Dit ‘zelfgekozen isolement’¹¹ had een aantal gevolgen¹². Vooreerst kende men andersdenkenden enkel uit de opiniebladen die, zoals we verder zullen uiteenzetten, niet de neutraliteit als voornaamste doel voor ogen hielden. Op die manier was het mogelijk dat er een stereotypering ontstond van ‘de anderen’ waardoor zelfs op het eerste zicht onschadelijke conflicten sneller de mogelijkheid kenden om te escaleren. Een bijkomend gevolg was dat door deze heel duidelijk onderscheiden groepen er een grotere mobiliseerbaarheid heerste die conflicten ook intensiverde.

Met andere woorden, de Belgische samenleving was ten tijde van de verzuiling heel gevoelig voor levensbeschouwelijke conflicten en er was altijd een vrij groot risico voor polarisering van conflicten doordat de zuilen als centrifugale krachten werkten.¹³ In de naoorlogse periode vonden er dan ook een aantal grote ideologische conflicten plaats zoals de Koningskwesie na WOII en de Schoolstrijd in de tweede helft van de jaren '50. De grote mate van verdeeldheid in de samenleving tussen de verschillende blokken dwong politici ertoe compromissen te sluiten en de conflicten op te lossen via de grote ‘pacten’ van die tijd zoals het Schoolpact van 1958. Doordat geen enkel blok de absolute meerderheid bezat, met uitzondering van een homogene CVP-regering in 1950-54, moest er altijd op zoek gegaan worden naar een zeker machtsevenwicht tussen de drie levensbeschouwelijke groepen. Vanuit dit oogpunt kan aan de verzuiling dan ook een positief gevolg worden toegekend, namelijk dat ze zorgde voor een mate van stabiliteit in de samenleving.¹⁴ Een stabiliteit met voortdurende angst voor escalatie van ideologische conflicten weliswaar. Men kan zich echter afvragen of dit positieve effect van de verzuiling, namelijk een vorm van

¹⁰ *Ibid.*, p. 14.

¹¹ *Ibid.*, p. 14.

¹² L. HUYSE, *Machtsgroepen in de samenleving*, Leuven, Davidsfonds Horizonreeks, 1973, p.9.

¹³ *Ibid.*, p.14.

¹⁴ *Ibid.*, p. 6.

afgesproken stabiliteit, wel kon opwegen tegen de nadelen zoals de vele geheime onderhandelingen tussen politieke partijen waar de burger geen enkele inspraak of stem in had.¹⁵

1.2.2. Ontzuiling

De term ontzuiling wordt vaak gebruikt om een tendens aan te duiden van lossere banden in de samenleving. De mechanismen die ervoor zorgden dat mensen bij een bepaalde bevolkingsgroep hoorden werden steeds minder sterk. De breuklijnen in de samenlevingen brokkelden langzaam af. Het onderscheid tussen de kapitaalbezitters en de arbeiders brokkelde af met de opkomst van een grotere middenklasse. Het onderscheid tussen gelovigen en niet-gelovigen brokkelde af door de grotere openheid en ontspannenheid vanuit de Kerk zelf, tot uiting gebracht in het Tweede Vaticaans Concilie. Deze gedempte breuklijnen veroorzaakten dan ook minder hevige ideologische conflicten. Mensen stonden veel meer open voor ‘de andere’, er kwam een einde aan de jarenlange ‘hokjesmentaliteit’.¹⁶

Op maatschappelijk vlak waren er een aantal evoluties die deze tendens in de hand werkten. Ten eerste zorgde de hogere scholingsgraad ervoor dat mensen kritischer werden ten opzichte van de maatschappelijke evoluties en zich niet meer zomaar lieten meeslepen in hun ideologie. Ook het individualisme dat door een algemeen grotere welvaart opdook speelde hierin vermoedelijk een rol. Ten tweede waaide er een nieuwe wind door de Kerk met het Vaticaans Concilie begin de jaren zestig.¹⁷ De Kerk projecteerde zo haar open en verdraagzame houding op haar gelovigen.

Men kon dus niet meer spreken van hele sterke levensbeschouwelijke scheidingslijnen. Vooral na het Schoolpact van 1958 verzwakte die levensbeschouwelijke identificatie aanzienlijk. Zuilen werden meer machtsapparatuur waarvan de ideologische onderbouw veelal verdwenen was.¹⁸ Dit had ook te maken met de steeds belangrijker en sterkere positie van de politieke

¹⁵ *Ibid.*, p. 32. Voor een meer uitgebreidere literatuur over deze soorten besluitvorming zie W. DEWACHTER, *De mythe van de parlementaire democratie*, Leuven, Acco, 2001, 475p.

¹⁶ K. VANNIEUWENHUYSE, *De klauw van een papieren leeuw : een politieke geschiedenis van de krant De Standaard 1947-1976*, Leuven, Acco, 2005, p. 179.

¹⁷ *Ibid.*, p. 179.

¹⁸ L. HUYSE, *Machtsgroepen in de samenleving*, Leuven, p. 16.

partij in het levensbeschouwelijke netwerk of de zuil. De politieke partij werd op de duur eerder een koepelorganisatie doordat zij centraal in de zuil stond en de verzuiling naar de basis toe bewerkstelligde.¹⁹

De ironie van de zaak is dat met het opduiken van de term ‘verzuiling’ in de 2^e helft van de jaren vijftig er in feite al niet langer sprake was van echte levensbeschouwelijke verdeling van de bevolking in 3 strikt gescheiden groepen.²⁰

Over het antwoord op de vraag of we vanaf de jaren '60 nog kunnen spreken van een verzuilde samenleving, daarover zijn niet alle academici het eens. Volgens Huyse is er alleszins sprake van een dalend streven naar zelfisolement van de verschillende, niet meer zo levensbeschouwelijk georiënteerde groepen.²¹ De oorzaken daarvan zijn te situeren vanaf de jaren zestig, wanneer de kerkelijkheid een algemeen dalende trend vertoont. Ook de gemiddelde sociale welvaart ging erop vooruit waardoor de arbeiders minder sterk het samenhorigheidsgevoel van onderdrukking voelden en uitten.²² Toch zijn academici zoals Billiet het er niet mee eens dat we in een volledig ontzuilde samenleving leven. Volgens Billiet zijn er nog steeds subculturele verschillen tussen bepaalde groepen in de samenleving. De monopoliedrang van zuilen is duidelijk een negatief element maar volgens Billiet kan verzuiling als een soort van ‘verticaal pluralisme’ niet zomaar afgeschreven worden.²³ Huyse vindt dat er te weinig bewijzen zijn om te spreken van subculturen vandaag de dag. Mensen kiezen een bepaalde vereniging, school of organisatie niet langer uit levensbeschouwelijk oogpunt.²⁴

Vanaf de jaren zestig laait het debat over verzuiling en identiteit dus hoog op. Er vinden merkwaardige verschuivingen plaats. In 1965 zullen de CVP jongeren zelfs toenadering zoeken tot de socialisten. Dit wijst erop dat er heel veel veranderd was in de partijen en organisaties in die periode. Ook in de mentaliteit van de politici en het publiek heerste er een grotere openheid. De ‘frontmentaliteit’, zoals Huyse die noemt, brokkelde af.²⁵ Ook de opkomst van de audiovisuele media ging het gezichtsveld verder verbreden.

¹⁹ *Ibid.*, p. 15.

²⁰ L. HUYSE, *De verzuiling voorbij*, p. 11.

²¹ *Ibid.*, p. 17.

²² *Ibid.*, p. 35.

²³ Werken van Billiet zijn o.a. *Ondanks beperkt zicht*, Brussel, VUBPress, 1991, 203p., “Zuilvervorming, verzuiling én pluralisme in Vlaanderen: een conceptuele en empirische verkenning” in *Onze Alma Mater*, 41 (1987), 4, pp. 237-259.

²⁴ L. HUYSE, *De verzuiling voorbij*, p. 38.

²⁵ *Ibid.*, p. 41.

De paradoxale organisatievorm die hieruit voortvloeide was er één die nog de secundaire kenmerken van verzuiling bevatte maar niet meer de primaire kenmerken²⁶, de echte bestaansredenen, namelijk het zelfgekozen isolement en de grote levensbeschouwelijke scheiding. Deze organisaties noemt Huyse ‘politieke concerns’ of netwerken die samenhang vertonen door een bepaalde opvatting over de maatschappij en door structurele banden tussen de verschillende organisaties.²⁷

Veel levensbeschouwelijke idealen zaten daar echter niet meer achter. Deze netwerken maakten aanspraak op bepaalde groepen en organisaties in de samenleving zonder dat deze nog echt spontaan gemobiliseerd waren in een bepaalde ideologie. Terwijl de naoorlogse verzuiling een te verklaren reflex van de samenleving was waar de oude bindingen waren weggevallen en de verdeeldheid heel groot was, lijkt deze machtsverwerving van de netwerken vanaf de jaren zestig minder legitimiteit te verdienen. Volgens Huyse produceert deze hedendaagse verzuiling enkel een verstening van de samenleving.²⁸

1.3. Organisatie van de Belgische pers

Om de werking en kenmerken van de geschreven pers en andere massamedia goed te begrijpen moeten we vooral kijken naar het karakter van de maatschappij in haar geheel. De dagbladpers is namelijk een onderdeel van de maatschappij en staat volgens aanhangers van de kritische theorie er zelfs grotendeels ten dienste van. We moeten dus vooreerst de socio-politieke, socio-economische en socio-culturele kenmerken van een samenleving begrijpen.²⁹ In ieder land heeft de pers immers een specifieke structuur en verschijningsvorm in wisselwerking met politieke, sociologische en psychologische kenmerken van de samenleving. De pers kan dus als het ware als een ‘beeld’ of een ‘afspiegeling’ van een samenleving gezien worden.³⁰ Dit betekent dat elke verandering in de maatschappij zich al gauw zal gaan

²⁶ *Ibid.*, p. 44.

²⁷ *Ibid.*, p. 50.

²⁸ *Ibid.*, p. 81.

²⁹ M. ROOIJ, *Kranten: dagbladpers en maatschappij*, Amsterdam, Wetenschappelijke uitgeverij, 1974, p. 13.

³⁰ *Ibid.*, p. 23.

weerspiegelen in de pers want een pers los van een maatschappelijke context is ondenkbaar.³¹

De socio-politieke kenmerken kwamen in een vorig stuk al aan bod. Doordat de samenleving op zo een intense manier verzuild was spreekt het voor zich dat ook de massamedia, in die tijd voornamelijk de dagbladen, ook gekoppeld werden aan een bepaalde levensbeschouwing.

Ook de socio-economische omstandigheden waren van belang voor het perslandschap. De breuklijn tussen arbeid en kapitaal of tussen de lagere en de hogere klasse uitte zich namelijk in het krantenaanbod. Dit was voornamelijk het geval voor de katholieke zuil, waar Het Volk een krant voor de arbeiders was terwijl de (klein)burgerij De Standaard had. Bij de socialistische dagbladpers was dit niet het geval, wat dan ook voor spanningen zou gaan zorgen binnen de redactie over het te bereiken lezerspubliek.

De socio-culturele kenmerken of de communautaire verdeling van de Belgische samenleving had ook gevolgen voor het perslandschap. Vlaanderen was tot midden 19^e eeuw overwegend ongeletterd en er economisch minder goed aan toe dan Wallonië. De Franse taal werd dominant en als ‘eenheidstaal’ gehanteerd als natievormend element in de jonge Belgische staat. Daardoor ontstonden er vooral Franstalige dagbladen bij de opkomst van de massapers in België.

1.3.1. Historiek

Persvrijheid was één van de strijdpunten op het programma van de Belgische Revolutie in 1830-1831. Ook een aantal journalisten speelde daarom een vooraanstaande rol in deze liberale revolutie.³² Ondanks de grondwettelijke persvrijheid werd de groei van de dagbladpers aanvankelijk nog belemmerd door het dagbladzegel dat de dagbladen veel te duur maakte voor de grote massa. Na de afschaffing ervan, in 1848, was het nog steeds moeilijk in het arme, ongeletterde Vlaanderen om een Nederlandstalige dagbladpers op te bouwen. Dit had nog steeds

³¹ *Ibid.*, p. 26.

³² E. DE BENS, *De pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers. Gisteren, vandaag en morgen*, Tielt, Lannoo, 2001, p.24.

te maken met de dominantie van de Franse taal in België en Vlaanderen. Daar kwam verandering in meer naar het einde toe van de 19e eeuw.³³

Vooraf tussen 1870 en 1914 kende de geschreven pers een enorme expansie. Deze periode wordt ook wel als de ‘belle époque’ van de pers aangeduid.³⁴ In de 19e eeuw vond de industriële omwenteling plaats die voor nieuwe mogelijkheden zorgde voor de pers. Er waren ten eerste een aantal technische uitvindingen zoals bijvoorbeeld de drukpers en nieuwe telecommunicatiemogelijkheden om het nieuws snel te verzamelen en verspreiden. Ten tweede waren er een aantal ontwikkelingen in de samenleving zoals de uitbreiding van de schoolplicht waardoor het analfabetisme drastisch daalde, de uitbreiding van het kiesrecht waardoor de groep van politieke bewuste burgers steeg en de verstedelijking. Deze factoren zorgden er allemaal samen voor dat er een groter potentieel leespubliek werd gecreëerd.³⁵ Bovendien zorgde de opgang van de Vlaamse Beweging en haar verschijning op de politieke scène voor de noodzaak van Vlaamse kranten.

1.3.2. Verzuiling en ontzuiling in de dagbladpers

Van meet af aan was deze snel gegroeide goedkope massapers in België een politieke pers waarbij de verschillende dagbladen konden worden gekoppeld aan een bepaalde ideologie. Zij leunden aan bij een bepaalde politieke opinierichting of waren zelfs soms rechtstreeks verbonden aan een politieke partij. België kende vanaf het einde van de 19^e eeuw dus al onmiddellijk een katholieke, een liberale en een socialistische pers.³⁶ Deze verzuilde pers wordt ook vaak aangeduid met de term ‘opiniepers’.

Aan het einde van de 19^e eeuw ontstonden de katholiek gezinde dagbladen *De Gentenaar*, *De Landwacht*, *Het Volk*, *Gazet van Antwerpen* en *Het Nieuws van den Dag* aan Nederlandstalige zijde. Voor de Franstalige katholieken was dit *La Libre Belgique*. De liberale titels die ook rond de eeuwwisseling ontstonden waren *Het Laatste Nieuws in Brussel*, *De Nieuwe Gazet in Antwerpen* en *La Dernière Heure*. Socialistische kranten waren niet alleen socialistisch gezind maar daarenboven

³³ *Ibid.*, p.30-31.

³⁴ T. LUYKX, *Evolutie van de communicatiemedia*, Brussel, Elsevier Sequoia, 1978, p. 275.

³⁵ *Ibid.*, p. 249.

³⁶ *Ibid.*, pp. 302-308.

eigendom van de socialistische partij en financieel afhankelijk. De Vooruit was de Nederlandstalige socialistische spreekbuis en aan de overkant van de taalgrens was dit Le Peuple. Twee grote Franstalige dagbladen, Le Soir en La Meuse profileerden zich van meet af aan als neutrale dagbladen.³⁷

De katholiek georiënteerde krant De Standaard, gericht tot de meer intellectuele katholiek, Volksgazet een socialistisch dagblad in Antwerpen, Vers l'Avenir en Het Belang van Limburg zagen het licht pas in de eerste helft van de 20ste eeuw.³⁸

De Tweede Wereldoorlog betekende een scharniermoment voor de dagbladpers in België. Alles moest heropgebouwd worden in Europa, ook de dagbladsector. Op het einde van de jaren '50 vond er een eerste concentratiebeweging plaats in de dagbladwereld. Kranten verdwenen of versmolten met elkaar. Doch dit betekende niet het einde van de gekleurde dagbladpers. De dagbladen moesten worden gereorganiseerd maar vertoonden nog steeds dezelfde kenmerken als de pers van het 'ancien régime', vooral dan de sterke politiek-ideologische verankering.³⁹ Er had zich een concentratiebeweging voorgedaan maar die had enkel de verzuiling van de pers nog versterkt en bijvoorbeeld het al sterke katholieke dagbladenbastion nog verstevigd. Het waren vooral de socialistische kranten die een heel sterke partijpolitieke druk kenden. Een toepasselijk voorbeeld is de Volksgazet in de tijd dat Jos Van Eynde hoofdredacteur was.⁴⁰ Berichten die geen BSP-stempel bezaten, werden gewoonweg niet gepubliceerd.⁴¹ Deze controle door de organen van de beweging was minder expliciet aanwezig in de katholieke of liberale pers maar toch waren er sterke banden tussen pers en politiek.

Vooraf op het einde van de jaren '60 onderging de Belgische pers met daarbij dus ook de Nederlandstalige 'dagbladscène' langzaam maar grondige wijzingen.

Ten eerste waren er een aantal maatschappelijke tendensen die de dagbladpers dwongen tot aanpassing. Zoals reeds gezegd had zich een vorm van ontzuiling ingezet. Mensen onderhielden steeds lossere banden met hun 'klasse' of ideologische stroming. Mensen stonden kritischer tegenover ontwikkelingen in politiek en maatschappij en wensten bijgevolg niet langer een ideologisch onkritische krant te

³⁷ E. DE BENS, *o.c.*, p. 33.

³⁸ *Ibid.*, p. 35.

³⁹ VAN GOMPEL, R. & BILTEREYST, D., *l.c.*, p. 10.

⁴⁰ Jos Van Eynde (1907-1992) was hoofdredacteur van Volksgazet na WOII tot 1977. Hij was ook voorzitter van de Antwerpse BSP afdeling en later ondervoorzitter van de BSP van 1971 tot 1975.

⁴¹ H. VERSTRAETEN, *Pers en macht: een dossier over de geschreven pers in België*, Leuven, Kritak, 1980, p.74.

lezen maar een krant die correcte en objectieve informatie verschafte zodat de lezer zelf een opinie kon vormen. Ook de minder strenge houding van de Kerk was een maatschappelijke tendens die de levensbeschouwelijke breuklijn afzwakte.

Ten tweede waren er een aantal verschuivingen gaande in de politieke sfeer. Er was niet meer één grote winnaar bij de verkiezingen door de versnippering van de politieke partijen. De electorale verhoudingen werden dus grondig dooreen geschud: de drie traditionele partijen werden gesplitst, verloren een aanzienlijk deel van hun achterban en vele nieuwe partijen doken op. Doordat het electoraat meer en meer gefragmenteerd geraakte door het grotere aanbod van politieke partijen kon een krant zich niet meer permitteren om zich tot het kiezerspubliek van slechts één partij te richten. Dit kiezerspubliek werd namelijk veel beperkter en dus was het voor een krant financieel en economisch niet langer rendabel en houdbaar om zich enkel op een bepaald segment van die lezersmarkt te focussen. De oplage zou te laag zijn en de kosten te hoog. Bovendien begonnen partijen zich als gevolg steeds meer te richten tot alle bevolkingsgroepen, over de sociaal-economische, confessionele en communautaire breuklijnen heen.⁴² De kranten moesten zich handhaven in deze gewijzigde situatie, de interne pluriformiteit van de krant moest dus omhoog.

Een derde oorzaak van de hervormingen in de dagbladsector waren economisch en financieel van aard. Heel wat kranten kwamen in financiële problemen. De kosten om een krant te maken kende een algemene stijging vanaf de jaren '60. Dit kwam door een sterke stijging van de papierprijs met het hoogtepunt in de jaren '70. De kosten van de lonen van het toenemend aantal journalisten kenden ook een sterke stijging.⁴³ Nog een bijkomende kost was de modernere technische ontwikkelingen waar de dagbladpers moest mee investeren zoals de grote drukpersen en de computer. Kranten moesten hun verkoopprijs opdrijven om nog uit de kosten te geraken. Dit zorgde voor dalende verkoopcijfers voor de meeste kranten. Ook de economische crisis van de jaren '70 speelde hierin een rol. De kosten om een krant te maken stegen en de inkomsten daalden. De slechte krantenverkoop was echter slechts één element van de dalende inkomsten. Door de jaren heen was de dagbladpers voor haar inkomsten meer en meer afhankelijk geworden van de reclame en advertenties. Die kleine markt bleek stilaan verzadigd in België, mede doordat de nieuwe media een groot deel van die advertentie-inkomsten van de

⁴² E. WITTE, *Media en politiek. Een inleiding tot de literatuur.*, Brussel, VUBPress, 1991, p. 125.

⁴³ E. DE BENS, *o.c.*, p. 109.

dagbladen opslokten.⁴⁴ Deze financiële moeilijkheden zorgden ervoor dat kranten soms niet meer rendabel en dus genoodzaakt waren om samen te werken om die vele kosten te kunnen dragen. Het werd voor de dagbladensector dan ook een woelige periode met faillissementen en overnames of algemeen een tendens van ‘persconcentratie’.⁴⁵ Het was vooral de socialistische pers die het diepst zonk in Vlaanderen. Vooruit en Volksgazet zagen hun oplagecijfers op korte tijd enorm dalen.

Ten vierde waren er de talrijke buitenlandse voorbeelden van vernieuwde krantenbedrijven. Niet alleen in België, maar ook elders in West-Europa maakte de dagbladpers een identiteitscrisis door. In gans West-Europa verdwenen partijkranten in de jaren ’60-’70.⁴⁶

Een vijfde oorzaak was de opkomst van de nieuwe media, de radio en televisie. De televisie presenteerde altijd het nieuwste nieuws op een bondige en visuele manier. De populariteit van de audiovisuele media had ook te maken met het feit dat zij zich tot een onbepaald publiek richtten terwijl de dagbladen enkel een specifieke groep aanspraken.⁴⁷ Ook de kranten zelf begonnen te streven naar een betere kwaliteit en er kwam een nieuwe generatie van jonge journalisten die het anders wou aanpakken.

Al deze elementen dwongen de pers ertoe zich te heroriënteren en zich aan te passen. Een onvolledige en subjectieve berichtgeving was niet langer aan de orde. Er had zich vanaf de Tweede Wereldoorlog immers een enorme ‘informatie-explosie’ aangekondigd.⁴⁸ De opiniepers die ontstaan was op het einde van de 19^e eeuw kon hier niet mee omgaan zoals de lezer het wou.

Niet anders dan de politieke partijen moesten ook de dagbladen zich aanpassen aan allerlei ontwikkelingen om hun voortbestaan te garanderen. Een heuse heroriëntering bleek onvermijdelijk.

Het is duidelijk dat de taak van de krant als ideologie-uitdrager niet meer zal kunnen worden vereenzelvigd met het principe van pluralisme vanaf de jaren ’60. Vóór de jaren ’60 werd een partijdige pers als een garantie gezien voor pluralisme in de dagbladwereld. Meer en meer kritiek werd geuit op deze ‘pluralistische’ pers als

⁴⁴ K. VAN NIEUWENHUYSE, *De Belgische dagbladpers na de Tweede Wereldoorlog*, Paper gepresenteerd in het college Geschiedenis van België, Leuven, KUL, p. 1.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 1.

⁴⁶ E. DE BENS, *o.c.*, p. 326.

⁴⁷ M. ROOIJ, *o.c.*, p. 36.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 32-33.

de waakhond van de democratie, zoals de kritische theorie haar functie beschrijft. Dit pluralisme bleek immers veelal een weerspiegeling te zijn van de gevestigde belangen, een “pluralisme van de ‘sterke’ opinies”.⁴⁹

1.3.3. Verschuiving van de rol van de pers

Voor we zullen overgaan tot een nader onderzoek van de Nederlandstalige socialistische pers in Vlaanderen is het aangewezen om na te gaan in hoeverre de geschreven pers een bepaalde invloed kan uitoefenen op een maatschappij. Aan de éne kant is de pers een quasi afspiegeling van een samenlevingsvorm. We willen echter ook onderzoeken in welke mate er een wisselwerking optreedt van deze relatie tussen pers en samenleving.

Er is veel geschreven over de invloed van de pers. Men houdt het erop dat de kranten de macht hebben de publieke opinie te vormen, het openbare beleid te maken, regeringen te scheppen en ten gronde te richten, oorlogen te ontketenen en de vrede te handhaven, de status quo te bewaren en de maatschappij te wijzigen.⁵⁰

Deze uitspraak van Childs kan heel sterk lijken, toch mogen we de kracht en rol van de dagbladpers niet onderschatten. Ook in België heeft het dagbladwezen een belangrijke rol gespeeld in het verzuilde politieke landschap.

In het in machtsblokken gescheiden Belgische naoorlogse politieke landschap was het evident dat ook de pers in dit maatschappijmodel volgde. De rol van de pers bestond erin om de toenmalige maatschappelijke machtsverhoudingen te ondersteunen en zelfs soms te versterken. In die zin werd de dagbladpers de ‘waakhond van de democratie’ genoemd.⁵¹

Concreet betekende dit dat de verscheidene dagbladen elk hun eigen opinielijn uitdroegen naar hun lezers toe. Elke krant was overtuigd van haar grote gelijk, vandaar dus ook dat ze enkel haar eigen visie gaf. Vooral tussen de jaren '40 en de jaren '60 konden we spreken van een echte ‘subjectieve strijdpers’. Deze dagbladen waren dus alles behalve objectief in hun informatieoverdracht naar hun lezerspubliek. Een aantal kenmerken daarvan was dat informatie en commentaar

⁴⁹ H. VERSTRAETEN, *o.c.*, p. 67.

⁵⁰ H.L. CHILDS, *De publieke opinie*, Utrecht-Antwerpen, Aula-boeken, 1968, p. 246.

⁵¹ H. VERSTRAETEN, *o.c.*, p.7.

dikwijls door elkaar geschreven werden zodat de lezer moeilijk de feiten van de mening van de journalist en/of hoofdredacteur kon onderscheiden. Daarbij was de informatie die werd verstrekt veelal gekleurd. Slechts één bepaald standpunt werd meegegeven en andere meningen werden achtergehouden.⁵² De verzuiling drong dus door tot in de berichtgeving van de dagbladen waarbij een dagblad zich niet enkel aansloot bij een stroming maar zich ook soms ging vereenzelvigen met een politieke partij. Vooral Volksgazet werd in die context vaak aangeduid als partijkrant van de socialistische partij te Antwerpen. Toch ontstonden ook daar soms onenigheden tussen de partij en de krant betreffende de standpunten van de krant. Nieuws over en standpunten van de eigen partij kwamen uiteraard veel uitvoeriger en duidelijker aan bod dan van de andere partijen. Daarenboven werden deze standpunten vaak vermengd met opinievorming en werden soms grove beledigingen geuit naar andere ‘vreemde’ opinies. Van objectiviteit was dus helemaal geen sprake, integendeel. In die periode was er veelal sprake van doctrinaire journalistiek.

Van de pers ging door haar opinievormende kracht een grote politieke invloed uit. Deze politieke invloed uitte zich op verscheidene manieren. Vooreerst via de berichtgeving zelf waarbij er al een selectie gemaakt werd van de nieuwsfeiten en bepaalde politici ‘gemaakt’ en ‘gekraakt’ konden worden. Naar aanloop van verkiezingen werd daarenboven vaak stemadvies meegegeven. Een tweede manier van beïnvloeding gebeurde meer buiten het gezichtsveld van het publiek, namelijk via de eigendomsstructuren van de kranten. Kranten waren niet zelden in handen van bepaalde families, politieke partijen of sociale organisaties. Kranten konden onderhuids ook vaak een invloed uitoefenen op regeringsprogramma’s en het beleid van de regering.⁵³

De eerder genoemde oorzaken van de ontzuiling in de dagbladpers zorgde ervoor dat de krant zich anders ging profileren. Een krant ging zich meer richten op de feiten en meer volledige en objectieve informatie verschaffen. Hierbij werden in de berichtgeving feiten en commentaar duidelijker van elkaar gescheiden.

Ondanks deze herprofilering bleef de concurrentie van radio en televisie. Deze nieuwe audiovisuele media konden namelijk veel sneller informatie verzamelen en verspreiden. Belangrijk nieuws werd altijd eerst via deze media uitgezonden zodat het voor kranten heel moeilijk werd om nog met een primeur voor de dag te komen.

⁵² K. VAN NIEUWENHUYSE, *o.c.*, p.2.

⁵³ *Ibid.*, p. 4.

Een ander sterk punt van deze media en vooral van televisie was de voordien ongekennde ‘directheid’ van de nieuwsfeiten. Aan de hand van geluid en beelden ‘beleefden’ de mensen veel meer het nieuws dan via het lezen van een krantenbericht.⁵⁴

Toch heeft de geschreven pers zich kunnen blijven handhaven in het Belgisch medialandschap. De informatieve taak van een krant is blijven bestaan.⁵⁵ Luykx maakte een opsomming van een aantal sterke punten van de krant als informatieverschaffer:⁵⁶

Ten eerste is een krant minder beperkt in het geven van informatie en kan uitgebreidere commentaren geven bij de nieuwsfeiten; een radio- of televisiejournaal is te kort in tijd daarvoor. Ten tweede kan een krant meer gevarieerde nieuwsfeiten brengen. Een derde sterk punt is dat een krant meer aandacht kan besteden aan regionaal of lokaal nieuws. Ten vierde heeft een krant nog steeds de mogelijkheid om een bepaalde ideologie volgen of met andere woorden zijn opinievormende functie vervullen. Radio en tv worden zo breed uitgezonden dat zij zich aan de strikt neutrale feiten moeten houden. Ten vijfde kan een krant gelezen worden op het moment dat de lezer dat wenst, een televisiejournaal ligt meestal op een bepaald tijdstip vast.

Een krant zal dus steeds een belangrijke positie op de mediamarkt vervullen doordat zij de nadruk kan leggen op achtergrondinformatie, duiding en context bij de neutrale nieuwsfeiten.⁵⁷

1.3.4. Verschuiving van de plaats van de journalist

Als gevolg van de aanvankelijk sterke verbondenheid tussen politiek en dagbladpers nam de journalist een belangrijke positie in. Persvrijheid was onlosmakelijk verbonden met politieke loyaliteit. Dit wil zeggen dat de taak van de journalist er voornamelijk in bestond om een opinie uit te dragen. Dit werd als een evidentie beschouwd; als journalist kon je de keuze maken om voor een bepaalde krant te

⁵⁴ T. LUYKX, *o.c.* p. 339.

⁵⁵ M. ROOIJ, *o.c.*, p. 27.

⁵⁶ T. LUYKX, *o.c.*, p. 338-339.

⁵⁷ K. VAN NIEUWENHUYSE, *o.c.*, p. 2.

schrijven. Eens je die keuze gemaakt had verkondigde je een bepaalde mening.⁵⁸ De taak van een journalist was dus niet in de eerste plaats om het lezerspubliek te informeren over bepaalde feiten maar eerder om hun de feiten en gebeurtenissen op een ‘bepaalde’ manier uit te leggen die binnen de ideologische stroming van die krant paste. De informatieve functie was aanwezig maar de mobilisatiefunctie, waarbij journalisten het publiek probeerden te winnen voor bepaalde standpunten volgens de banden met een bepaalde ideologie, was dominant.⁵⁹

Niet ondanks maar dankzij de politieke gebondenheid werd persvrijheid als belangrijkste journalistieke waarde gezien in de periode van de ‘subjectieve strijdpers’. In ons modern paradigma zijn deze termen niet langer verenigbaar. Vroeger was deze verzuiling in de dagbladen net een garantie van het pluralisme en de persvrijheid. Het was in die periode ook niet uitzonderlijk dat de functie van journalist werd gecombineerd met een politiek mandaat. Zo was de CVP-senator Karel van Cauwelaert tot 1970 politiek redacteur én hoofdredacteur van Het Volk bijvoorbeeld.⁶⁰ Ook Jos Van Eynde was tegelijk hoofdredacteur van Volksgazet én BSP-parlementair en later voorzitter van de partij.

De verbondenheid tussen pers en politiek ging dus soms heel ver en merkwaardig is dat deze gebondenheid toch niet als afhankelijkheid werd ervaren. De politieke partijen konden veelal hun zegje doen binnen de redactie van een krant, al was dit niet bij alle kranten zo: uitzonderingen waren bijvoorbeeld De Standaard en Le Soir. Bijkomend was het zo dat de politieke partijen een onmisbare bron van politieke informatie waren voor de journalist. Vriendschapsbanden tussen journalisten en politici waren bijgevolg niet zeldzaam en zelfs noodzakelijk om informatie te verkrijgen.⁶¹ Dit is trouwens een probleem dat ook vandaag nog om de hoek komt kijken. Inmenging van de overheid daarentegen werd als een grote bedreiging voor de onafhankelijkheid van de krant ervaren.⁶²

Het doctrinair discours van de journalisten in de jaren vijftig was echter meer dan enkel het uitdragen van een mening in plaats van objectieve informatie. Het was bijkomend bijna een ‘nobele daad’ van de journalist om de publieke opinie te maken, om het publiek te ‘leiden’. In die zin werd er een soort van opvoedende rol

⁵⁸ N. BEYENS, “Journalistiek, een vak apart. Journalistieke identiteit in de jaren vijftig” in *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis*, (2003), 12, p. 94.

⁵⁹ E. WITTE, *o.c.*, p. 146-147.

⁶⁰ N. BEYENS, *l.c.*, p. 93.

⁶¹ H. VERSTRAETEN, *o.c.*, p. 79.

⁶² N. BEYENS, *l.c.*, p. 94.

toegekend aan journalisten.⁶³ Dit gebeurde soms erg expliciet. Zo was het Nieuwsblad duidelijk geconcipieerd als een middel tot ‘volksverheffing’; de maatschappelijke relevantie stond toen een stuk hoger dan de emotionele relevantie die vandaag in een aantal kranten primeert.

Het beroep van journalist en de pers in het algemeen genoot in die tijd een hoog aanzien. Dit hoog prestige kwam echter wel vanuit de pers zelf, die zichzelf de maatschappelijke taak aanmat de democratie te handhaven. Journalist zijn was bijna een roeping want het vergde enorm veel energie en opoffering.⁶⁴ Het beroep van journalist werd door de betrokkenen zelf veelal romantisch omschreven en getypeerd in die tijd.⁶⁵

Journalisten waren vaak echter minder trots op hun eigen geschrijf dan op het eindproduct waar de hele redactie aan meegewerkt had: de krant, hun project. Er was een groot gevoel van saamenhorigheid op de redactie en journalisten onderschreven allen dezelfde ideologie en deelden een identiteit.⁶⁶

Ook de opvattingen over het beroep van journalist kenden enorme verschuivingen. De mobilisatiefunctie van de politieke journalist begon na de jaren zestig haar legitimiteit te verliezen naarmate de journalistieke sector meer professioneel werd.⁶⁷ Vanaf toen moest de journalist het recht van de bevolking op informatie als uitgangspunt nemen en objectieve en accurate informatie verschaffen die niet doordrongen was van persoonlijke commentaar.⁶⁸ Een journalist deed dat ook vaak automatisch. De nieuwe generatie journalisten van de jaren '70 en '80 wilden niet meer in de vroegere traditie blijven schrijven. Het spreekt voor zich dat deze evolutie niet van de ene dag op de andere plaatsvond. Geleidelijk aan werd het aandeel van neutrale berichtgeving groter.⁶⁹

Doordat de journalist minder als vertegenwoordiger van een politieke stroming moest fungeren werd hij tegelijk veel zelfstandiger. In die zin veranderde de opvatting over de autonomie van de journalist. Vanaf nu werd ook de binding met de partijpolitiek gezien als een bedreiging voor de onafhankelijkheid van de journalist

⁶³ *Ibid.*, p. 95.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 100-102.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 116.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 118.

⁶⁷ E. WITTE, *o.c.*, p. 147.

⁶⁸ M. ROOIJ, *o.c.*, p. 20.

⁶⁹ N. BEYENS, *l.c.*, p. 96.

om zijn taak als objectieve informatieverschaffer te vervullen.⁷⁰ Niettegenstaande is deze vermeende objectiviteit en onafhankelijkheid ook vandaag nog een discussiepunt. Veel van de huidige berichtgeving is niet zo neutraal en afstandelijk zoals men beweert. Uiteraard wordt er minder geschreven in de lijn van een politieke partij of zelfs van een politieke ideologie maar des te meer worden persoonlijke meningen en verzuchtingen in een zogezegd objectief artikel ingeplant.⁷¹

1.4. Besluit

Dit eerste hoofdstuk was een poging om meer inzicht te bieden in de relatie tussen de dagbladwereld en de politieke wereld, in het algemeen en in België. Het is duidelijk dat deze relatie een enorme evolutie heeft doorgemaakt. Bij de opkomst van de massapers aan het einde van de 19e eeuw werd duidelijk dat de Belgische dagbladpers een politieke pers was. Kranten konden duidelijk worden onderscheiden als behorende tot het liberale, katholieke of socialistische blok. Kranten waren verbonden aan een bepaalde ideologie en behoorden zo tot één der ‘zuilen’ van de maatschappij. Deze ‘verzuilde pers’, ‘strijdpers’ of ‘opiniepers’ kende haar laatste hoogtepunt in de naoorlogse periode. Kranten schreven toen niet alleen in het voordeel van bepaalde politici maar deinsden er evenmin voor terug om politici van de concurrerende partij te besmeuren. Er werd een doctrinaire taal gebruikt die de feiten voorzag van een laagje partijpolitieke mening. Op die manier werd de lezer niet alleen geïnformeerd over de feiten maar ook over de mening van de journalist en/of redactie. Een krant probeerde haar lezers te overtuigen van die bepaalde mening door de dagelijkse gekleurde berichtgeving en zelfs de achterhouding van bepaalde informatie. Bij verkiezingen speelde een dagblad ook een belangrijke rol in het aanprijzen van bepaalde politici en het aanbieden van stemadvies.

Vanaf de naoorlogse periode dook de term ‘verzuiling’ op. In die zelfde periode werd echter het begin van het einde van deze drie zuilen ingeluid. Vooral vanaf de jaren zestig vonden er een aantal maatschappelijke evoluties plaats die ervoor zorgden dat mensen zich niet meer exclusief aan één bepaalde levensbeschouwing vastklampen. Deze geleidelijke ‘ontzuiling’ in de maatschappij besmette ook de

⁷⁰ *Ibid.*, p. 99.

⁷¹ H. DE RIDDER, *Persvrijdalen. Een vlucht uit de emocratie*. Tielt, Lannoo, 2000, p. 60.

dagbladpers. Een agressieve doctrinaire strijdpers die nauwe banden onderhield met de politieke wereld viel stilaan in diskrediet bij het lezerspubliek en moest zich meer als een informerende, objectieve en correcte dagbladpers gedragen.

2. Pers en concentratie

2.0. Inleiding

Na de relatie tussen de politieke maatschappelijke organisatie en de organisatie van de dagbladers te hebben uiteengezet, komt in dit tweede hoofdstuk een stukje meer economie aan bod.

De dagbladers in België is zoals alle andere media naast de maatschappelijke en politieke invloed ook onderhevig aan regels uit de economische en de financiële wereld. Dit hoofdstuk gaat hier dieper op in. Bij deze uiteenzetting zullen begrippen zoals perspluriformiteit, persvrijheid en persconcentratie gehanteerd worden. We zullen deze begrippen proberen te definiëren alvorens er wordt verder gegaan met een analyse van de inkomsten en uitgaven van dagbladen en de veranderingen daarin vanaf de jaren zestig. Deze kostenstructuur blijkt immers op vele kranten een dwang tot samenwerking of concentratie uitgeoefend te hebben. In een laatste deel zullen we een beoordeling trachten te formuleren betreffende deze ontwikkelingen op de democratische rol en taak van de Belgische dagbladers in de samenleving.

2.1. Concentratie en pluralisme in theorie

2.1.1. Perspluraliteit en pluriformiteit

De begrippen perspluriformiteit en perspluralisme worden vaak gebruikt in allerhande betekenissen en tegen allerhande achtergronden. Het leek ons dus aangewezen om deze begrippen wat te verduidelijken.

In Van Dales Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal wordt pluralisme als volgt omschreven: “Systeem van politiek, maatschappijleer of opvoeding dat het bestaan en de samenwerking van verschillende leidende beginselen of overtuigingen naast elkaar erkent”⁷² Wanneer we deze definitie importeren in de perswereld dan duidt perspluralisme op het feit dat het aanbod in de media zo gevarieerd mogelijk zou moeten zijn. Daarbij is niet alleen belangrijk wát er wordt bericht en gezegd maar vooral ook de manier waarop het wordt overgebracht naar een lezerspubliek of luisterpubliek.⁷³ Deze opvatting heeft tot gevolg dat er bijvoorbeeld in de dagbladsector zoveel mogelijk kranten naast elkaar zouden moeten bestaan om zo, een zo wijd mogelijke waaier van kranten naar de lezer toe aan te bieden. In al deze verschillende dagbladen wordt immers op een bepaalde manier aan nieuwsselectie en interpretatie gedaan. Een brede waaier van dagbladen kan de lezer zoveel mogelijk verschillende invalshoeken van een bepaald nieuwsfeit verschaffen. Zo wordt de lezer aangezet om tot een eigen kritische mening te komen. In deze betekenis werd een zo divers mogelijke pers als een belangrijke en waardevolle partner van de democratie gezien in de lijn van de kritische theorieën:

“In ons type samenleving ging voor lange tijd democratie en media hand in hand en de pers was in die zin een noodzakelijke voorwaarde voor het eerste, hoge goed van democratie.”⁷⁴

Het is dan ook makkelijk te verklaren dat de overheid veel belang zal hechten aan de perspluraliteit en dit ook zal trachten te bekomen aan de hand van een bepaald beleid.

⁷² T. DEN BOON, D. GEERAERTS (red.) *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal*, Utrecht/Antwerpen, Van Dale Lexicografie, 2005.

⁷³ L. KOOPMAN, *Persconcentratie in Nederland en de gevolgen voor de pluriformiteit*, Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 1989, p. 7.

⁷⁴ J.J. VAN CUILENBURG, J. KLEINNIJENHUIS, J.A. DE RIDDER, *Concentratie en Persklimaat*, Amsterdam, VU Uitgeverij, 1988, p. 1.

Naast pluraliteit wat meestal een kwantitatieve connotatie heeft, is er ook nog het begrip pluriformiteit. In Van Dales Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal wordt pluriformiteit omschreven als “Het in veel vormen voorkomen, synoniem: veelvormigheid”⁷⁵. Meer dan pluralisme duidt perspluriformiteit op veelzijdigheid van de inhoud van een dagblad. Dit begint al bij de ‘look’ van een krant: de titel, de lay-out. Verder zijn ook de aandacht voor diverse onderwerpen belangrijk en dan nog eens binnen die onderwerpen moet men de selectie voor bepaalde berichten nagaan om de mate van pluriformiteit te achterhalen.⁷⁶

In de literatuur maakt men een onderscheid tussen interne en externe pluriformiteit. Interne pluriformiteit heeft betrekking op de inhoud van één bepaalde krant terwijl externe pluriformiteit een hele sector bestudeert.⁷⁷ Toegepast op de dagbladsector betekent externe pluriformiteit de verscheidenheid van berichten, stijlen en ‘identiteiten’ van de verschillende kranten. De interactie tussen interne en externe pluriformiteit is logisch: hoe groter de interne pluriformiteit of de diversiteit van onderwerpen, stijlen en ideologische thema’s, hoe kleiner de externe pluriformiteit zal zijn. Immers, als enkele dagbladen zo breed gaan in hun berichtgeving en thema’s dan is er geen plaats voor talloze kleine specifiek gerichte dagbladen.

2.1.2. Persconcentratie

Persconcentratie is een term die op het eerste zicht weinig mogelijkheden biedt voor uiteenlopende interpretaties. Toch blijkt de term soms meerdere ladingen te dekken.

In Van Dales Groot Woordenboek der Nederlandse Taal wordt concentratie als volgt omschreven: “Vereniging, samentrekking in één punt”⁷⁸ Toegepast op de pers zou persconcentratie dan betekenen dat verschillende media zich verenigen en samentrekken in één punt. Voor de dagbladpers bijvoorbeeld zou dit betekenen dat verschillende kranten zich verenigen of bundelen zodat het aantal kranten in het dagbladlandschap vermindert.

⁷⁵ T. DEN BOON, D. GEERAERTS (red.) *l.c.*

⁷⁶ A.J. NIEUWENHUIS, *Persvrijheid en persbeleid*, Amsterdam, Otto Cramwinckel Uitgeverij, 1991, p. 106.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 107.

⁷⁸ T. DEN BOON, D. GEERAERTS, *l.c.*

Toch is de beschrijving van persconcentratie niet zo eenvoudig. Er zijn namelijk verscheidene oorzaken of krachten die de persconcentratie uitgelokt of in de hand gewerkt hebben.

Algemeen worden er drie soorten persconcentratie onderscheiden: aanbiederconcentratie, redactionele concentratie en publieksconcentratie.⁷⁹

Vooreerst is er sprake van de aanbiederconcentratie. Deze term beschrijft de trend waarbij bepaalde kranten zich gaan samenvoegen zodat het aantal kranten op de markt zichtbaar daalt. Kranten smelten samen en gaan zich organiseren in grote krantenbedrijven of ‘concerns’. Op die manier is het aanbod naar de lezer toe vernauwd.

Een tweede vorm van persconcentratie is de redactionele concentratie. Hier gaan twee of meerdere kranten de krachten bundelen op redactioneel gebied. Er wordt samengewerkt om informatie te verzamelen, te selecteren en te verwerken. Op die manier daalt het aantal kranten met een onafhankelijke redactie. Redacties hebben immers dezelfde bronnen dus er zullen weinig verschillen te ontwaren zijn in de berichtgeving van de nog steeds apart bestaande kranten.

Een derde betekenis die concentratie kan hebben is op het gebied van het lezerspubliek: de publieksconcentratie. De lezers gaan steeds meer en in grotere aantallen een kleiner aantal dagbladen lezen. Het publiek wordt als het ware naar de grote namen ‘getrokken’⁸⁰. Kleinere dagbladen geraken op deze manier steeds meer lezers kwijt en komen in de problemen. Grotere dagbladen worden steeds groter.

Deze drie vormen van persconcentratie treden weliswaar niet los van elkaar op en moeten in verbinding met elkaar worden gebracht.

Het is vanzelfsprekend dat een toenemende aanbiederconcentratie de concentratie van de redacties en van het publiek in de hand zal werken.⁸¹ Als er minder kranten op de markt zijn zal het publiek zich ook gaan toespitsen op die enkele kranten. Het lezerspubliek zal dus een kleinere verdeling kennen over de kranten en het aantal lezers per grote krant zal stijgen. Krantenbedrijven die zich gaan bundelen zullen ook duidelijk redactionele concentratie met zich meebrengen. Wanneer kranten werkelijk versmelten met elkaar is het duidelijk dat er geen twee redacties kunnen blijven bestaan voor één krant.

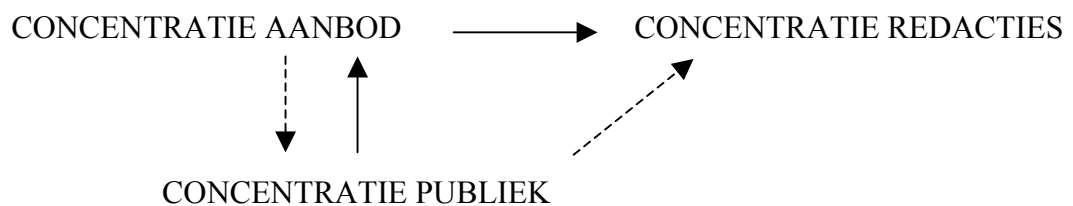
⁷⁹ L. KOOPMAN, *o.c.* en J.A. DE RIDDER, *Persconcentratie in Nederland: begripsvorming, bepaling en beschrijving*. Amsterdam, VU Uitgeverij, 1984, 172p.

⁸⁰ L. KOOPMAN, *o.c.*, p. 10.

⁸¹ J.A. DE RIDDER, *o.c.*, p. 40.

Het publiek ondergaat echter niet alleen een invloed van de aanbieders, het kan ook de stuwende kracht achter de aanbiederconcentratie zijn.⁸² Wanneer lezers zich voor welbepaalde redenen gaan samenvoegen en richten tot een paar kranten zullen de krantenbedrijven op zo een tendens inspelen door het kapitaal en de kranten te concentreren in een groter krantenbedrijf. Publieksconcentratie kan ook een invloed uitoefenen op de organisatie van de redacties maar dit gebeurt slechts wanneer er nog geen tendens van aanbiederconcentratie aanwezig is.⁸³

Figuur 1. Drie vormen van concentratie in de pers in relatie

In dit schema kan men dus zien dat redacties voornamelijk zullen reageren op hun uitgevers en uitgevers hun aanbod voornamelijk zullen aanpassen door impulsen vanuit het lezerspubliek.⁸⁴ De stippellijnen maken duidelijk dat deze relatie ook wederkerig kan zijn en dat ook de redacties deels rekening zullen houden met de houding van de lezers.

Daarmee is echter nog niet gezegd waar de keten van reacties precies begint. Wordt het proces in gang gezet door een verandering bij de wensen van het lezerspubliek? Of kent dit lezerspubliek een gewijzigd gedrag nadat het aanbod versmald is op de lezersmarkt? Dit moet specifiek in elke samenleving onderzocht worden. Persconcentratie is een tendens die zowel invloeden ondergaat vanuit het exploitatieklimaat van de dagbladen zelf, vooral de economische en technische veranderingen erin, als van de ontwikkelingen in de maatschappij.⁸⁵ Hier denken we onmiddellijk aan de tendens van ‘ontzuiling’ waar we in een vorig hoofdstuk uitvoeriger hebben over uitgeweid. Wel is het zo dat er verschillende soorten oorzaken zijn die de verschillende vormen die persconcentratie kan aannemen, in meerdere of mindere mate kunnen beïnvloeden.

⁸² *Ibid.*, p. 40.

⁸³ J.J. VAN CUILENBURG, J. KLEINNIJENHUIS, J.A. DE RIDDER, *o.c.*, p. 67.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 72.

⁸⁵ J.A. DE RIDDER, *o.c.*, p. 22.

Als voornaamste oorzaak van de concentratiebeweging in de media worden meestal economische en technische aspecten aangehaald.⁸⁶ Door technische vernieuwingen in de dagbladsector en schaalvergroting worden persbedrijven genoodzaakt om samen te werken. Daarnaast worden ook conjuncturele oorzaken aangegeven zoals de papierprijs, de lonen van de werknemers en de invloed van advertenties en reclame. Door al deze veranderingen zou het noodzakelijk kunnen worden om samen te werken. Het is dan samenwerken ofwel ten onder gaan.⁸⁷

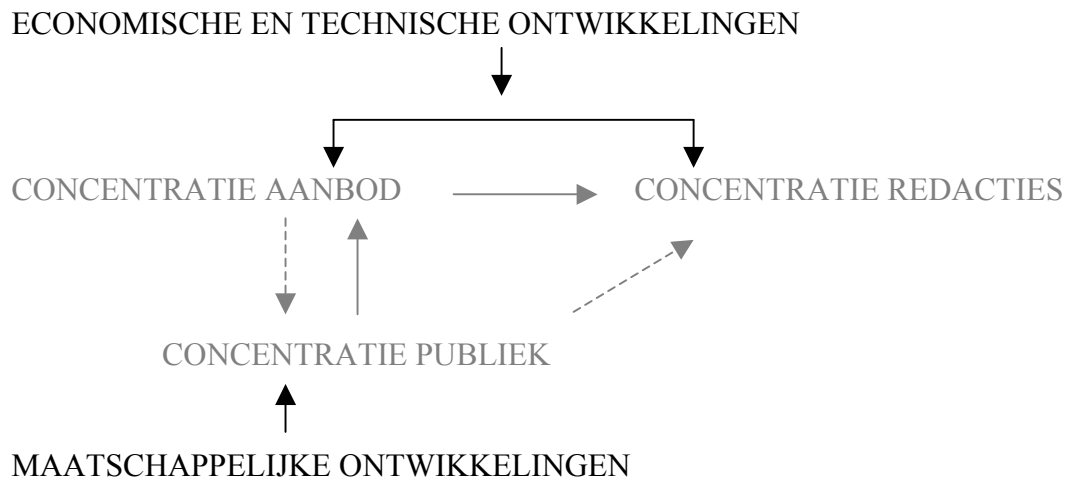
Het sociale aspect wordt echter vaak verwaarloosd. Het keuzegedrag van een lezerspubliek wordt uiteraard bepaald door enkele objectieve criteria zoals de prijs van de krant, de thuislevering, de inhoudelijke, objectieve kwaliteit enzovoort. Daarnaast zijn er voor het publiek ook subjectieve kwaliteitscriteria om een krant te lezen. Hier gaat het dan om een ‘smaakverandering’ bij het publiek.⁸⁸ Zoals we hierboven hebben gezien is er bij de trend van ‘ontzuiling’ en secularisatie in de maatschappij een groter bewustzijn opgetreden bij de mensen in de samenleving. Mensen wilden zich niet meer zomaar laten leiden door de dominante opinie of de voor de hand liggende ideologische doctrine. Mensen begonnen graag zelf hun eigen keuzes te maken. In het licht van deze ontwikkelingen creëerden mensen ook een eigen smaak wat betreft de media en kranten die zij verkiezen. Een tweede sociale factor is de grote hoeveelheid informatie die plots beschikbaar kwam in de naoorlogse periode. Ook deze ‘overload’ van informatie beïnvloedde de lezers. Zoals de economische en technische ontwikkelingen eerder de aanbiederconcentratie in de hand zullen werken is het evident dat de sociale aspecten eerder het lezerspubliek zullen veranderen. De redactionele concentratie zal het meest worden beïnvloed door enkele economische aspecten zoals de oplage van de krant, de reclame-inkomsten en de loonkosten van de redacteurs. Maar zoals we reeds zagen is een concentratie op het gebied van de redactie meestal een antwoord of een reactie op aanbiederconcentratie of publieksconcentratie. De aangehaalde oorzaken kunnen we als volgt in ons schema integreren:

⁸⁶ *Ibid.*, p. 36.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 40.

⁸⁸ *Ibid.*, p. 36-37.

Figuur 2. Oorzaken van concentratie in de pers

2.1.3. Persvrijheid

Een derde begrip dat hier enige aandacht vereist is persvrijheid. Dit begrip hangt nauw samen met de vrijheid van meningsuiting. In onze moderne liberale Westerse samenleving staan de begrippen ‘vrij’ en ‘vrijheid’ centraal. Het individu is vrij keuzes te maken en mag niet beperkt worden in z’n vrijheid. Artikel 25 van de Belgische Grondwet stelt uitdrukkelijk:

De drukpers is vrij; de censuur kan nooit worden ingevoerd; geen borgstelling kan worden geëist van de schrijvers, uitgevers of drukkers.

Wanneer de schrijver bekend is en zijn woonplaats in België heeft, kan de uitgever, de drukker of de verspreider niet worden vervolgd.⁸⁹

Met de opkomst van de liberale democratie met de vele vrijheden in de 19^e eeuw werd ook het vrije marktprincipe geïntroduceerd. Dit vrije marktprincipe functioneert echter onder een aantal voorwaarden die eigenlijk veronderstellingen zijn. Zo moet de markt voor iedereen vrij en gelijk toegankelijk zijn en moet die markt ook volledig transparant zijn.⁹⁰

Ook de perswereld ondergaat de mechanismen van de vrije markt. Naast het aspect van informatieverschaffing en dienst naar de lezer toe is de krant nog altijd

⁸⁹ A. ALEN, F. MEERSSCHAUT, *De Grondwet van het federale België*, Mechelen, Kluwer, 2003, p. 15.

⁹⁰ A.J. NIEUWENHUIS, *o.c.*, p. 309.

een economisch product met een prijs uitgedrukt in de gangbare munt. Dit product moet verkocht worden en liefst aan zoveel mogelijk afnemers. Nochtans is dit niet voor elke krant even makkelijk net omdat aan die veronderstellingen van het vrije marktprincipe niet altijd voldaan zijn. Zoals we in een vorig hoofdstuk reeds vermeldde is het dagbladzegel in België tot in 1848 blijven bestaan. Naast deze opvallende drempel zijn er ook altijd minder in het oog springende drempels aanwezig die de markt niet voor elke krant even toegankelijk maken.⁹¹

Onze samenleving heeft echter al grondige veranderingen ondergaan sedert de individuele vrijheden van de liberale democratie zijn vastgelegd. Stilaan is meer en meer kritiek gekomen op dit vrije marktmodel en is de overheidsinterventie toegenomen in vele westerse landen. Kijken we bijvoorbeeld maar naar de uitbouw van grote sociale zekerheidssystemen na de Tweede Wereldoorlog. Ook in België heeft de ‘laissez-faire’ staat afgedaan en plaats moeten ruimen voor de verzorgingsstaat.

Daar de pers een onderdeel is van de samenleving nam ook de vraag naar overheidsinterventie in de mediawereld en in de dagbladpers toe. Bij de beoordeling van deze overheidssteun voor de pers is het belangrijk voor ogen te houden dat er verscheidene interpretaties van persvrijheid circuleren die elk een ander eindoordeel kunnen bewerkstelligen. De invulling van het begrip persvrijheid kan variëren en op die manier kan overheidsinterventie met betrekking tot de persvrijheid als een bedreiging of net als een nodige stimulans aanzien worden, afhankelijk van het paradigma van waaruit men de samenleving bekijkt.

De drie verschillende betekenissen van persvrijheid werden al uiteengezet door A.J. Nieuwenhuis.⁹² Hier volgt een korte beschrijving. Een eerste definitie van het begrip persvrijheid is normatief-institutioneel. Hierbij wordt de opvoedende rol en verantwoordelijke taak van de pers beklemtoond. De vrije markt brengt deze rol in het gedrang dus de overheid mag invloed uitoefenen op de meningsvorming in de maatschappij. Deze definitie van persvrijheid kan men linken aan de marxistische of kritische theorie die voor de pers een rol weggelegd ziet als instrument voor sociale controle. Een tweede invulling van persvrijheid is ‘het recht op informatie’. Daarbij wordt naar voor geschoven dat bepaalde informatie voor iedereen gelijk beschikbaar moet zijn. Een vrije markt op zich wordt hier niet verworpen als aan dit

⁹¹ *Ibid.*, p. 310.

⁹² *Ibid.*, p. 310-311.

informatierecht kan worden voldaan. Zoniet kan de overheid alsnog tussenkomen. Een derde manier om persvrijheid uit te leggen is aan de hand van de theorie van de effectieve vrijheid. Deze visie past in het liberaal-pluralistische denkkader dat in de pers een waakhond van de democratie ziet. Hier zou een overheid eventueel mogen tussenkomen maar enkel om de voorwaarden vast te leggen die de werking van de vrije markt mogelijk maken, verder niet.

2.1.4. Band tussen de drie begrippen

Tijdens de uiteenzetting van de drie begrippen moet al voelbaar geweest zijn dat ze allemaal op één of andere manier samen horen of verband (kunnen) houden met elkaar. In deze paragraaf zullen we de achterliggende banden iets duidelijker proberen in de verf te zetten.

Vooreerst is de band tussen pluraliteit, pluriformiteit en concentratie in de pers logisch te verklaren. Wanneer er sprake is van een concentratiebeweging uitgaande van de lezers zelf, dan betekent dit dat lezers zich meer focussen op een beperkt aantal titels in het dagbladaanbod. Op die manier zullen financieel minder sterke titels snel in een neerwaartse oplagespiraal terechtkomen en verdwijnen. De pluraliteit zal dus dalen. De pluriformiteit zal niet noodzakelijk dalen. Het zou kunnen dat deze enkele dagbladen heel breed en ruim gaan in hun onderwerpen en berichtgeving bijvoorbeeld. Toch is het risico groot dat bij een concentratie van redacties als reactie op aanbiederconcentratie of publieksconcentratie er een zekere diversiteit in de opvattingen verdwijnt. Persconcentratie wordt daarom dus heel vaak als een bedreiging aanzien voor de pluriformiteit in het dagbladaanbod.⁹³

Persconcentratie is eigenlijk ontstaan onder druk van de vrije markteconomie die langzaam aan ook de perswereld in haar greep kreeg. Het winstprincipe drong door tot in de dagbladsector en dit leidde tot de concentratie van kapitaal en redacties. Hiermee hebben wij echter geen waardeoordeel geveld over deze evolutie. De meningen zijn verdeeld over het feit of deze ontwikkelingen goed dan wel slecht zijn voor de waarborging van de persvrijheid.

⁹³ J.A. DE RIDDER, *o.c.*, p. 1.

Het ene kamp situeert zich in de liberaal-pluralistische theorie en is van oordeel dat het winstbejag in de dagbladsector tot gevolg heeft dat dagbladbedrijven onafhankelijke bedrijven zijn en zich onafhankelijk kunnen opstellen ten opzichte van de overheid en de gevestigde macht. Op die manier houdt het winstprincipe een logische uitschakeling in van de zwakkere kranten en dit is een goede zaak voor de media. Het andere kamp beweert dat deze kapitalistische principes waarbij slechts een kleine groep mensen bevoorrecht zijn zich ook weerspiegelen in de pers waardoor een dagblad vervalt tot een reclamebedrijf en op die manier de persvrijheid bedreigd wordt.⁹⁴ Deze houding behoort tot de kritische mediatheorieën.

Het is ons voorts ook duidelijk geworden dat persvrijheid niet alleen een filosofische waarde bezit maar ook een sterke politieke lading draagt omdat het begrip moet worden gezien binnen het kader van een werkende maatschappij en de perceptie die haar leden van die maatschappij hebben. Artikel 25 van de Grondwet hanteert eigenlijk een negatief vrijheidsbegrip, d.w.z. om ons het verworven recht van vrije meningsuiting tegenover de overheid te garanderen. Dit artikel is echter geschreven in een bepaalde tijdgeest. Stilaan is het begrip persvrijheid onder spanning komen te staan door de tegengestelde krachten 'ideologie' en 'industrie'.⁹⁵ Door de toenemende rol van de industrie verloren vele ideologieën hun stem in de dagbladwereld. In de dagbladindustrie, waar het doel meer en meer 'winst maken' geworden was, werd de sociale functie van een dagblad in de samenleving bedreigd.⁹⁶ De vraag dook dan ook in vele West-Europese liberaal geïnspireerde samenlevingen op, in welke mate de overheid een corrigerende rol kon spelen voor de afkalving van de pluriformiteit van het dagbladaanbod. De vraag naar een positieve rol voor de overheid met betrekking tot het beschermen van de persvrijheid duidt op een verschuiving van de traditionele 'onthoudingsplicht' van de overheid naar een zorgplicht vanwege die overheid.⁹⁷ Langzamerhand was er wel steeds meer eensgezindheid over de kwestie of de overheid zich überhaupt mocht inmengen in persaangelegenheden maar dan volgde de discussie over welke vorm die overheidssteun moest aannemen. Aan de éne kant kon een overheid indirecte overheidssteun verlenen die meestal financiële kortingen inhouden op bijvoorbeeld

⁹⁴ L. STEENSELS, *Persvrijheid en dagblad. Rechten en plichten van de bij de dagbladcommunicatie betrokken groepen*, Leuven, KUL, 1980 (Diss Lic), p. 67.

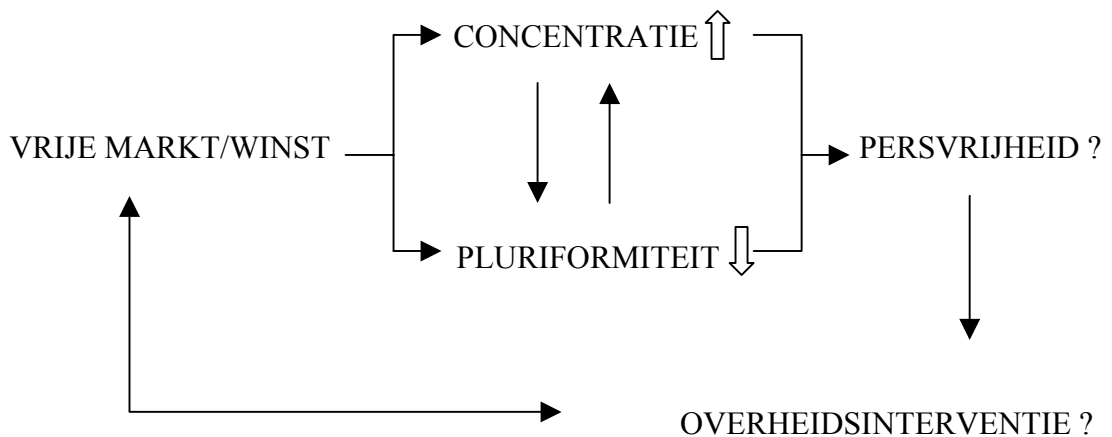
⁹⁵ L. STEENSELS, *o.c.*, p. 65.

⁹⁶ VLAAMS CONGRES VOOR COMMUNICATIEWETENSCHAP, *Krant en omroep: statuut en vrije berichtgeving*, Leuven, KUL: Centrum voor Communicatiewetenschappen, 1971, p. 67.

⁹⁷ R. VAN GOMPEL, D. BILTEREYST, *l.c.*, p. 5.

leningen, spoortarieven en overheidsadvertenties. Deze subsidies kunnen echter geen ommekeer veroorzaken in een concentratietendens omdat zij meestal de financieel sterkere kranten bevoordelen. Daarnaast kon een overheid ook directe overheidssteunmaatregelen uitvaardigen maar meestal houden die directe subsidies toch verband met de politieke krachtsverhoudingen zodat zij ook niet in staat zijn de zwakke persbedrijven verder te laten bestaan.⁹⁸

Figuur 3. Relatie tussen presconcentratie, perspluriformiteit en persvrijheid

2.2. Concentratie en pluralisme in praktijk: de Belgische naoorlogse pers

De theoretische uiteenzetting kan nogal abstract lijken. Toch is het zo dat in vele West Europese landen, ook in België, de geschreven pers in moeilijkheden geraakte na de Tweede Wereldoorlog.

2.2.1. Van opiniepers naar informatieve pers

De Belgische pers kreeg het label van ‘opiniepers’ opgeplakt. Het begrip ‘opiniepers’ is in de 19^e eeuw in Duitsland ontstaan als synoniem van partijpers en

⁹⁸ E. WITTE, *o.c.*, p. 82.

antoniem van informatieve pers.⁹⁹ Die opiniepers had in de 19^e eeuw vooral een politieke functie. Ze bestond om een bepaalde ideologie of doctrine uit te dragen.

Vanaf de 20ste eeuw was er sprake van de opkomst van een ware massapers en werd de economische toestand van een krant en haar ruilwaarde veel belangrijker dan haar educatieve, filosofische waarde. Zoals we reeds vermeldden werden kranten vanaf deze massale invoer van kapitaal in krantenbedrijven blootgesteld aan de wetten van de vrije markteconomie. Toch veranderde er aanvankelijk niet zo ongelooflijk veel aan de inhoud van de kranten. Zij bleven op ideologisch vlak aangesloten bij bepaalde traditionele burgerlijke partijen. Het enige verschil was dat deze partijen niet meer de eigenaars waren van de kranten. Toch bleef de relatie tussen de partij en de redactie heel nauw en berustte zij op een grote mate van loyauteit.¹⁰⁰ Een grote verandering was wel de opkomst van de arbeiderspartijen die wél eerder een partijpers probeerden in stand te houden. Voor een socialistische partij was het, gezien haar organisatorische aard¹⁰¹, belangrijk om een rechtstreekse verdediger van de partijbelangen te controleren. Daarbij kwam dat de privé sector niet geïnteresseerd was om arbeidersbelangen in de perswereld te verdedigen.¹⁰²

Tot aan het eind van de jaren vijftig bleven deze sterke banden tussen de klassen of ideologische stromingen en de kranten bestaan. Daar kwam verandering in vanaf de jaren zestig onder invloed van de reeds uiteengezette maatschappijgebonden, politieke, lezerspubliek gerelateerde, algemeen persgebonden en financieel-economische oorzaken.

Kranten werden genoodzaakt een meer informatieve rol te spelen in het medialandschap. Daarvoor waren echter grote investeringen nodig op technisch vlak en marketinggericht om een zo ruim mogelijke afzetmarkt te creëren.¹⁰³ Niet alle dagbladen konden deze kapitaalkrachtige injecties aan en dus was de enige oplossing vaak om een groot persbedrijf te vervoegen waar het kapitaal geconcentreerd zat of om op een andere manier samen te werken. Om deze financiële kant van de zaak beter te begrijpen proberen we in een volgende paragraaf de kosten en inkomsten van een krant op een rijtje te zetten.

⁹⁹ L. BOONE, *Krantenpluralisme en informatiebeleid: ontstaan, evolutie en toekomst van de overheidshulp aan de pers en aan Belga*, Leuven, KUL, 1978, p. 102.

¹⁰⁰ E. WITTE, *o.c.*, p. 123.

¹⁰¹ De BWP was ontstaan als een massapartij eind 19^e eeuw en haar sterkte lag vooral in de hechte organisatie met vakverbonden en persorganen die propaganda konden verspreiden om te mobiliseren.

¹⁰² E. WITTE, *o.c.*, p. 124.

¹⁰³ *Ibid.*, p. 18.

2.2.2. Kosten- en inkomstenstructuur van Belgische dagbladen

De aanleiding van de moeilijkheden in de dagbladpers, die men terecht met de term ‘crisis’ mag aanduiden had te maken met de financiële balans van vele kranten. Dagbladen kregen te maken met een stijging van de uitgaven. Dit waren onder andere de stijging van de lonen van onder meer redacteurs en de stijging van de papierprijs. Van 1974 tot 1975 bijvoorbeeld, steeg de papierprijs met ruim 90%. Daarnaast kwam er tegelijk nog eens een daling van de inkomsten bij. Voor sommige kranten liep dit verlies van inkomsten op tot 30 à 40%.¹⁰⁴

Deze evolutie zou men conjunctureel van aard kunnen noemen maar zo eenvoudig is de verklaring van de crisis niet. Deze grote kosten samen met de plotse inkomstenverliezen zetten de dagbladcrisis in gang maar er zijn diepere, structurele kenmerken in de kosten- en inkomstenstructuur van dagbladen te vinden die ons een andere kijk kunnen geven op de oorzaak van de crisis in de dagbladindustrie. Om deze structurele kenmerken aan te duiden behandelen we de uitgaven of de kosten en de inkomsten elk in een aparte paragraaf.

2.2.2.1. Uitgaven

Het grootste aandeel van de totale kosten van een dagbladbedrijf zijn de productiekosten.¹⁰⁵ Deze kosten omvatten onder meer de aankoop van grondstoffen zoals het papier, de loonkosten voor het technisch personeel bijvoorbeeld de zettters en andere technici in de drukkerij en de investering in technisch materiaal zoals bijvoorbeeld de aankoop van een nieuwe drukpers. In deze groep van kosten zitten reeds een aantal problemen verscholen. Aan de éne kant zijn de investeringen enorm toegenomen. Kranten konden niet anders dan meegaan met de moderne technieken zoals een online-systeem en nieuwe drukprocedures die de efficiëntie moesten bevorderen. Er werd ook geïnvesteerd in de mogelijkheden om foto's en kleuren te introduceren in de krant. Aan de andere kant werden deze kosten gedrukt door het feit dat de loonkosten voor de technische arbeiders drastisch daalden. Dit was niet doordat de lonen daalden maar omdat er grote afvloeiingen van arbeiders

¹⁰⁴ L. BOONE, *o.c.*, p. 156.

¹⁰⁵ E. DE BENS, *o.c.*, p. 108.

plaatsvonden. Doordat vele mechanische technieken vervangen werden door computergestuurde machines werd er minder beroep gedaan op handenarbeid. De papierprijs kent ook een complexer verhaal dan men eerst zou denken. De papierindustrie kende structurele problemen doordat er weinig producenten bereid waren te investeren in deze industrie. Nochtans bleef de vraag en de consumptie van papier stijgen.¹⁰⁶ Daardoor werden Europese papierverbruikers en kranten steeds meer afhankelijk van het niet oneindige aanbod van papier vanuit Canada en de Scandinavische landen.¹⁰⁷ De prijs werd daardoor sterk de hoogte ingedreven. De algemene economische crises van de jaren '70 versterkten deze evolutie nog.

Een tweede groep kosten waren de redactionele kosten. Deze kosten kenden een enorme stijging. Het aantal arbeiders nam af maar het totale personeelsbestand niet. Er werden steeds meer journalisten aangenomen en ook informatici begonnen de redacties van Belgische kranten te bevolken. Journalisten en informatici namen dan ook grotendeels het werk van de technische arbeiders zoals de zettters over.¹⁰⁸ Ook fotografen maakten hun intrede in de krantenredacties. Een krantenbedrijf werd dus steeds meer loonintensief.

Ten derde zijn er de zogenaamde 'prepresskosten' die zich voordeden in de afdeling waar de krant drukklaar werd gemaakt. Deze afdeling werd door haar personeelsintensiteit ook een stukje duurder.¹⁰⁹

Een vierde uitgavenpost is de verspreiding van de kranten. De distributie is altijd een heikel punt geweest voor Belgische dagbladuitgevers.¹¹⁰ Er zijn vele krantenkiosken in België die allen moeten bevoorrad worden. Dit wordt heel duur vooral omdat men het risico loopt onverkochte exemplaren te moeten terugnemen. Naast de verkoop van losse exemplaren zijn er ook nog de abonnees die hun krant moeten ontvangen. De Belgische dagbladen hebben bijna altijd beroep gedaan op De Post voor de distributie ervan. De Post is echter niet altijd even efficiënt en wordt ook steeds duurder. Maar een andere oplossing is nog duurder en moeilijker. Bovendien heeft de overheid via een tussenkomst in een deel van de distributiekosten van De Post een soort van onrechtstreekse overheidssteun verleend aan kranten. Toch is het belangrijk voor een krant om snel en efficiënt verdeeld te

¹⁰⁶ L. BOONE, *o.c.*, p. 157.

¹⁰⁷ E. DE BENS, *o.c.*, p. 109.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 108.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p. 110.

¹¹⁰ L. BOONE, *o.c.*, p. 160.

worden, ook voor z'n imago. Het is gebleken uit onderzoek dat een krant met een vlotte distributie gemiddeld een groter leespubliek heeft.¹¹¹

Ten vijfde is er ook nog de reclamewerving die echter een klein deeltje van de kosten inneemt. Ondanks de kleine proportie is het toch nuttig deze kostengroep aan te geven door het feit dat ze ook een stijgende lijn gekend heeft en nog kent.¹¹² Ook voor kranten is het steeds belangrijker reclame aan te trekken zoals dit voor vele bedrijven belangrijk geworden is in onze 'reclamemaatschappij'.

Deze 5 kostengroepen die we zonet opgesomd hebben maken allemaal deel uit van de totale directe kosten van een krant. Naast de directe kosten is er ook nog een deel indirecte kosten dat de laatste jaren ook een 'sterke stijger' is geworden. Het betreft de public relations en marketing kosten.¹¹³ Kranten geven steeds meer geld uit aan promotie. Doordat zij in de hedendaagse kapitalistische wereld naast de lezersmarkt ook de adverteerdermarkt moeten aantrekken zijn deze stijgingen niet zo verwonderlijk. Heel recentelijk worden reclamecampagnes ook steeds meer professioneel aangepakt met reclamemakers die daar hun beroep van gemaakt hebben zodat het reclamebudget nog uitgebreider wordt.

2.2.2.2. Inkomsten

Niet alleen de aard van de uitgaven maar ook de aard van de binnenkomende geldstromen heeft drastische veranderingen ondergaan. Zoals Anthony Smith het mooi verwoordde is de krant "a medium with two markets"¹¹⁴. Aan de éne kant heeft een krant een lezersmarkt die zo ruim mogelijk moet worden bereikt om een zo groot mogelijke afzetmarkt te hebben. Aan de andere kant moet de krant zich richten tot de advertentiemarkt.

Steeds meer zijn kranten afhankelijk geworden van deze tweede markt voor hun inkomsten. Hun winsten hingen af van deze reclamemarkt. De adverteerdermarkt kon heel wat geld in het laatje brengen voor een dagblad. Van Springel merkte echter op het feit dat hoe meer een krant afhankelijk wordt van adverteerders, hoe zwakker

¹¹¹ E. DE BENS, *o.c.*, p. 111. Voor een meer uitgebreide analyse van de distributie, zie E. DE BENS, *o.c.*, pp. 162-169.

¹¹² *Ibid.*, p. 111.

¹¹³ *Ibid.*, p. 111.

¹¹⁴ A. SMITH, *Subsidies and the press in Europe*, London, PEP, 1977, p. 1.

zijn financiële positie wordt.¹¹⁵ Een situatie waarin kranten hun inkomsten voor de helft uit losse verkoop en abonnees halen en voor de andere helft uit reclame, is nog een ‘gezonde’ situatie meent hij. Wanneer deze balans echter sterk overhelst naar de reclamemarkt dan komt de krant in een erg kwetsbare positie te staan. Dit valt te verklaren doordat de inkomsten uit de losse verkoop en abonnementsverkoop vrij stabiel zijn terwijl inkomsten uit advertenties en reclame sterk op en neer kunnen gaan. De reclamemarkt heeft zo zijn piek- en dalperioden. Daarom hebben vele kranten indertijd beslist om samen te werken, ten minste op vlak van advertentie-inkomsten.¹¹⁶

Deze fluctuerende inkomsten waren moeilijk te voorspellen maar zij betekenden niet de ondergang van het perswezen in België. Vlak na WOII hadden vele kranten al investeringen uitgevoerd om zich te handhaven in de veranderde marktsituatie. Eind jaren '60 drongen zich nieuwe investeringen op. Dit viel echter in een periode wanneer de verkoop van reclame stilaan verzadigd geraakte.¹¹⁷ Vele persbedrijven zagen zich bijna genoodzaakt tot fusie of concentratie over te gaan om deze grote kosten aan te kunnen. Het is echter de vraag of hier een causale relatie kan worden getrokken en met verwijtende vinger naar de advertentiemarkt kan worden gewezen. Er kan evengoed op het onaangepast beleid van vele krantenbedrijven worden gewezen. Kranten hadden veelal weinig aandacht voor innovaties inzake management. Er was nochtans een nieuwe visie op de krant nodig. Kranten waren soms zodanig bezig met het tellen van hun inkomsten en uitgaven dat zij bijna vergaten dat een krant nog steeds bestaat voor de lezer of consument. Het werd misschien stilaan tijd dat zij zich eens gingen verdiepen in de analyse van het behoefteprofiel van die lezers.

¹¹⁵ J. VAN SPRINGEL, “Trends in Belgian newspaper ownership concentration” in *Gazette: International Journal for Mass Communication Studies*, 15, (1969), 3, p. 205.

¹¹⁶ Enkel socialistische kranten weigerden dit. In 1969 richtten zij uiteindelijk zelf de ‘L’union des Journaux Socialistes’ op.

¹¹⁷ Voor een uitgebreide statistische analyse van dit principe zie J. VAN SPRINGEL, “Prognoseproblematiek van het advertentievolumen in de dagbladondernemingen” in *De Pers/La Presse*, 20, (1973-1974), 4, pp. 3-23.

2.2.3. Concentratie in een stroomversnelling

Al deze financiële verschuivingen samen met de maatschappelijke en politieke factoren die we al besproken hebben maakten dat vanaf het einde van de jaren '60 begin van de jaren '70 de concentratiebeweging in de pers in een stroomversnelling terechtkwam.¹¹⁸

2.2.3.1. De oorzaken

De oorzaken van de perscrisis die uitzichtloos werd in de jaren '70 kunnen we voor een deel al afleiden uit de kostenstructuur van de dagbladen maar we zetten ze toch nog eens op een rijtje.¹¹⁹

Er waren twee grote groepen van oorzaken, aan de éne kant bedrijfs-economische redenen en aan de andere kant redactionele redenen. De structurele problemen op economisch vlak hadden ten eerste te maken met de hoge loonintensiteit van een krantenbedrijf. Dit zorgde ervoor dat bijvoorbeeld vakbonden zich vaak verzetten tegen elke vorm van modernisering omdat dit de afvloeiing van arbeiders betekende. Ten tweede waren er de reeds uiteengezette structurele problemen in de papiersector die de prijs van papier onvoorspelbaar deden schommelen. Ten derde was er de toenemende afhankelijkheid van advertenties in een krant. Dit zorgde voor perioden met grote inkomsten waardoor kranten in moeilijkheden kwamen wanneer de inkomsten van advertenties plots daalden. Ten vierde waren er de sterk gestegen investeringskosten zoals de kleurendruk, de foto's in de kranten, nieuwe druktechnieken,... Ten vijfde was er de slechte verspreiding via de post en de alternatieve methoden voor de verspreiding waren meestal te duur. Ten zesde was er ook de factor van een slecht of geen gevoerd beleid.

De redactionele redenen betroffen ten eerste de opkomst van andere media zoals radio en televisie. Ten tweede waren er de structurele veranderingen bij het lezerspubliek zoals een hogere scholingsgraad en grotere internationale kijk op de wereld die de verwachtingen van de lezer veranderde. Vooral bepaalde types van dagbladen gingen hieraan ten onder, zoals de partijkranten. Ten derde was er een

¹¹⁸ E. DE BENS, *o.c.*, p. 68.

¹¹⁹ Zie L. BOONE, "Crisis in de pers" in *Communicatie*, 5 (1975), 2, pp. 7-11.

toenemende kloof tussen de journalisten of de redactie en het lezerspubliek. Ook dit was vooral een probleem voor partijkranten die gewend waren een ‘betuttelingsjournalistiek’ te voeren en hier niet van afstapten terwijl de lezer hier geen vragende partij meer voor was.

2.2.3.2. De gevolgen

Het gevolg van deze crisis was een enorm snelle tendens van concentratie. Dit hield in dat verschillende krantenbedrijven die niet meer uit de kosten geraakten zich genoodzaakt voelden te fuseren of samen te werken op één of andere manier. Op dit niveau hebben we het dus over aanbiedersconcentratie. Deze vorm van concentratie wordt duidelijk doordat het aantal dagbladen op de krantenmarkt zichtbaar daalt. De volgende tabel geeft deze trend naar oligopolitisering weer.

Tabel 1. Concentratiebeweging in de Belgische dagbladpers 1950-2000.

	Vlaanderen		Wallonië		België	
	Titels	Persbedrijven	Titels	Persbedrijven	Titels	Persbedrijven
1950	18	14	30	20	48	34
1980	12	7	22	10	34	17
2000	10	4	14	5	24	9

Bron: E. DE BENS, *o.c.* p. 68.

Het verdwijnen van bepaalde dagbladtitels betekende voor een aantal groepen in de samenleving het verlies van hun mobiliserende spreekbuis. Aan de éne kant bracht dit positieve gevolgen met zich mee. De journalist kon zich onafhankelijker opstellen en ten volle zijn kritische taak vervullen zonder zich te bekommeren om de financiële toestand van de krant. Aan de andere kant kan men ook spreken van een ‘verschraling’ van het aanbod. Deze verschraling vond plaats op twee niveaus: enerzijds waren er gewoon minder kranten om als lezer een keuze uit te maken. Anderzijds kenden sommige kranten ook een inhoudelijke verschraling. Doordat kranten versmolten of samenwerken moesten zij samen een breder publiek bereiken.

Eén krant moest dus veel pluriformer zijn dan voorheen om toch grotendeels aan de verzuchtingen van het lezerspubliek tegemoet te komen.

Pluriformiteit op zich is geen slechte zaak. Enkele pluriforme kranten kunnen soms meer informatie aan het totale lezerspubliek verschaffen dan tien kortzichtige opiniebladen. Bovendien duidt de aanbidersconcentratie op het feit dat er zich ook in het lezerspubliek een vorm van concentratie had voorgedaan waarop uitgevers reageerden. Het was inderdaad zo dat de ontzuiling in de Belgische samenleving individualistische en kritische lezers had voortgebracht die geen behoefte meer hadden aan een krant die één ideologie vertolkte. Pluriforme dagbladen voldeden meer aan de eis van de gemiddelde lezer vanaf de jaren '70.

Toch schuilen er een aantal gevaren in deze verruiming van dagbladen. Zoals we hebben uiteengezet is een concentratie op het niveau van de uitgevers veelal een oorzaak van redactionele concentratie. Redacties kunnen samenwerken op gebied van een aantal issues maar soms kunnen zij ook verdwijnen. Een voorbeeld is de redactie van Volksgazet die in haar opvolger De Morgen niet meer aan bod kwam. Een tweede gevaar schuilt in het feit dat men als krant bijvoorbeeld geneigd is om minder politiek nieuws op de voorpagina te plaatsen.¹²⁰ Deze trend kan wijzen op een steeds sterkere tendens van de zogenaamde 'emotionalisering' en 'infotainment' in de dagbladpers.¹²¹ Rist verwoordde dit mooi en duidde op het feit dat beelden steeds meer aan belang hebben ingewonnen in de informatiewereld. Op die manier worden meestal enkel de spectaculaire fragmenten van gebeurtenissen weergegeven. Alle informatie komt ook zo snel op journalisten en lezers af dat het gevaar van 'hapjesjournalistiek' ontstaat.¹²² Enkel feiten die spectaculair, shockerend of genoeg gepersonaliseerd zijn komen nog in aanmerking om in de krant te verschijnen. Ze moeten immers niet alleen de lezer aanspreken die enkel in politiek of enkel in regionaal nieuws geïnteresseerd is. Ze moeten iederéén kunnen boeien.

¹²⁰ E. DE BENS, *o.c.*, p. 83.

¹²¹ K. VAN NIEUWENHUYSE, *o.c.*, p. 2.

¹²² M. RIST, "Die Europäische Union als journalistische Herausforderung. Qualität im Spannungsfeld zwischen Infotainment und Sachinformation" in *EUI Working Papers*, 63, (1997), p. 14.

2.2.4. Vraag naar overheidsinterventie: onrechtstreekse en rechtstreekse overheidssubsidies aan de dagbladers

Zoals we in het theoretische deel uiteengezet hebben is de steun of afkeuring van overheidshulp sterk afhankelijk van het gangbare maatschappijbeeld dat in een bepaalde samenleving heerst. Wanneer men uitgaat van een ‘zuiver marktgericht model’¹²³ vanuit een liberaal-pluralistisch geïnspireerde filosofie dan kijkt men vooral naar het winstpotentieel en besluit men dat persconcentratie de concurrentiepositie van vele kranten ten goede zal komen. Overheidssubsidies zullen dus niet gewenst zijn en de overheid moet zich er buiten houden. Een ander model, het ‘publieke-beleidsmodel’¹²⁴ kijkt meer naar de inhoudelijke kenmerken van de pers. De pers moet zo pluralistisch en pluriform mogelijk zijn dus de overheid moet ervoor zorgen dat de minder sterke kranten toch nog kunnen blijven bestaan. Hier zal een actieve rol van de overheid – in de vorm van subsidies – verdedigd worden. Er zijn verschillende vormen van subsidies die men op heel wat verschillende manieren kan toekennen. Dergelijke beslissingen over het verlenen van subsidies zijn bijgevolg steeds een bron van discussie geweest.

In België is het maatschappijbeeld doorheen de tijd geleidelijk verschoven. Op het moment dat de perscrisis vele kranten dwong tot concentratie klonk de roep naar een actief, positief betrokken rol voor de overheid steeds luider. Aanvankelijk was er enkel onrechtstreekse overheidssteun aan de pers. Deze onrechtstreekse steun nam allerlei vormen aan. Het ging om goedkopere treinabonnementen voor journalisten, steun bij de krantenverdeling via de post en tussenkomsten voor de aankoop van grondstoffen zoals papier. De staat liet zelf ook advertenties plaatsen in de kranten ter promotie van zichzelf en tegelijk als financiële steun voor de kranten.

Het grote probleem met dit soort van subsidies is dat zij meestal de grotere kranten bevoordelen ten opzicht van de kranten die de hulp goed kunnen gebruiken. Het is immers zo dat kleinere kranten niet veel journalisten ver weg op pad zonden, een kleinere oplage hadden en een kleiner aantal pagina’s bevatten. In plaats van een hulp te zijn waren deze onrechtstreekse hulpmiddelen van de overheid vaak een kloofverbredend middel en zorgden zij voor een nog grotere scheeftrekking tussen

¹²³ E. DE BENS, *o.c.*, p. 58.

¹²⁴ *Ibid.*, p. 59.

de kleine en grotere dagbladen.¹²⁵ Toch werden deze subsidies niet specifiek aangevallen want zij waren voor alle kranten in het dagbladlandschap gelijk, democratischer kon dus niet.

Aan het begin van de jaren '70 begonnen de regering en de verschillende politieke partijen na te denken over de toekenning van rechtstreekse overheidssteun aan de dagbladpers. De persconcentratie had zich al een geruime tijd laten gelden en was al ver gevorderd. Maar de algemene economische crisis sloeg hard toe aan het begin van de jaren '70 en bracht de regering tot actie. Uiteindelijk bevestigde de “Wet van 27 december 1974 tot behoud van de verscheidenheid in de dagbladpers”¹²⁶ dit. In deze wet werden de voorwaarden vastgelegd waaraan dagbladen moesten voldoen om in aanmerking te komen voor overheidssteun. Zij moesten ten minste 250 dagen op een jaar verspreid worden en een gemiddelde oplage van 7.500 exemplaren per dag halen. Vanaf 1974 voorzag de regering een jaarlijkse steun van in totaal 200 miljoen Belgische frank. Een deel daarvan, 7 miljoen, werd voorzien voor de Duitstalige kranten. De rest werd in twee gedeeld en verdeeld tussen Nederlandstalige en Franstalige dagbladpers. Dan werd er nog eens een verdeelsleutel gebruikt om te zien hoeveel subsidies elk dagblad kreeg. Hierbij werd dan rekening gehouden met het feit of het dagblad redactioneel onafhankelijk was en of het financieel verbonden was met een ander blad.¹²⁷

Niettemin, niet iedereen stemde met dit soort subsidies in. Er heerste grote bezorgdheid over de onafhankelijkheid van de pers.¹²⁸ Zou er nu geen politieke druk op krantenbedrijven ontstaan? En zou de regering niet bepaalde kranten kunnen treffen door het subsidiebedrag te wijzigen? Naast het principe van rechtstreekse overheidssteun zelf, werd ook de beslissingswijze in vraag gesteld.¹²⁹ Er was namelijk geen parlementaire onderzoekscommissie aan te pas gekomen om dit te beslissen maar het waren de drie partijtoppen die dit beslist hadden. Ook de verdeelsleutel voor de subsidies stond ter discussie: er werd niet genoeg rekening gehouden met de behoeften van de kranten en weerom konden de sterke dagbladen hun positie nog verstevigen.¹³⁰ Het is dus duidelijk dat ook in België de meningen

¹²⁵ L. BOONE, *o.c.*, pp. 19-20.

¹²⁶ *Ibid.*, p. 255.

¹²⁷ *Ibid.*, p. 255-258

¹²⁸ *Ibid.*, p. 70.

¹²⁹ *Ibid.*, p. 99.

¹³⁰ *Ibid.*, p. 113-115.

verdeeld waren over het democratisch gehalte en de doeltreffendheid van rechtstreekse overheidssubsidies.

2.5. Besluit

In dit hoofdstuk hebben we een inzicht proberen te bieden in de complexe beweging van concentratie in de pers. We hebben vooreerst een theoretische uiteenzetting aangeboden omdat de relevante begrippen in veel lectuur als evident worden beschouwd maar toch vaak een deel van hun betekenis verliezen. We hebben ook aangetoond dat persconcentratie geen theorie is die overal onder dezelfde vorm en met dezelfde intensiteit kan worden waargenomen. Veel hangt af van de soort maatschappij waarin de pers zich ontwikkelt en van de politieke en economische opvattingen die in een samenleving heersen.

Ook de gevolgen die de persconcentratie met zich meebrengt, zoals de vermindering van de pluraliteit en de pluriformiteit binnen een krant en in het totale krantenlandschap kunnen verschillend beoordeeld worden, afhankelijk van de specifieke bril waardoor men de samenleving observeert.

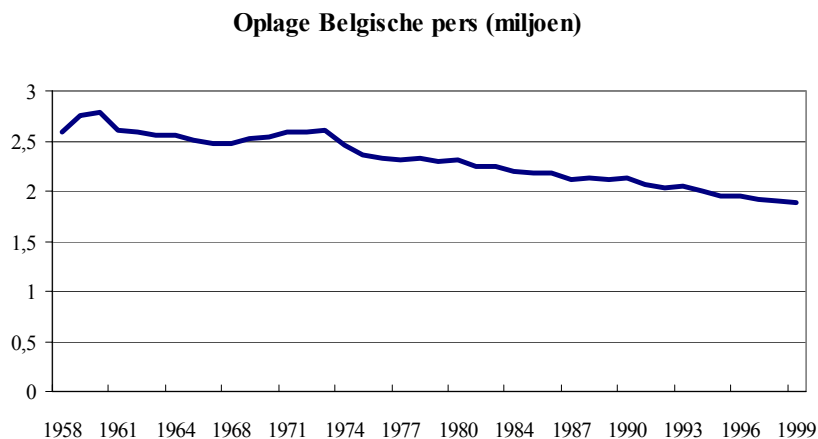
Dit hoofdstuk is dus voor een groot deel een hoofdstuk geweest van definities, theorieën en nuanceringen. Daar hebben we halverwege verandering in proberen te brengen door de concentratiebeweging te bekijken door de Belgische bril. Veel van de oorzaken van de perscrisis waren af te leiden uit de kosten- en inkomstenstructuur van de kranten. De concentratiebeweging zette zich echter zo fel door dat de overheid besloot om naast onrechtstreekse subsidies ook rechtstreekse subsidies toe te kennen aan de dagbladpers medio de jaren '70. Een beoordeling van deze beslissing is echter niet mogelijk want ook hier hangt alles af van de maatschappelijk-filosofische stelling die men aanneemt.

DEEL II: DE VLAAMSE SOCIALISTISCHE DAGBLADPERS

De Belgische dagbladers werd tot aan de jaren '70 vaak beschreven als een 'opiniepers'. Dit was te wijten aan de vaststelling dat de meeste dagbladen, op een paar na, uitkwamen voor een duidelijke opinie. De dominante opinie in de dagbladers in België was de katholieke. De katholieke zuil was de eerste en sterkste zuil en beschikte over tal van dagbladen. Deze dagbladen verdedigden de katholieke waarden in de politiek en in de samenleving maar waren minder partijgebonden dan de socialistische kranten. Bij de socialistische pers fungeerden dagbladen meer als spreekbuis van de BWP, later BSP en/of van de socialistische vakverbonden.¹³¹

Na WOII werd de Belgische dagbladers grondig dooreen geschud. Vele titels verdwenen of kregen een publicatieverbod opgelegd zoals Volk en Staat en Le Pays Réel. Deze dagbladen van respectievelijk het VNV en Rex werden als collaboratiebladen bestempeld. Financieel ging het de zuilgebonden dagbladers niet voor de wind vanaf de jaren '60-'70. Vele dagbladen hadden moeite om zich nog te handhaven in het medialandschap dat ondertussen ook verrijkt was met de nieuwe audiovisuele media. De verkoop van kranten daalde zichtbaar.

Figuur 4. Oplage van de Belgische pers 1958-1999

Bron: E. DE BENS, *o.c.*, p. 126.

¹³¹ T. LUYKX, *o.c.*, p. 515-516.

Dat de dagbladpers met een ernstig probleem te kampen had hebben we al ontdekt in het eerste deel. In een tweede deel bekijken we de specifieke geschiedenis en ontwikkeling van de Vlaamse socialistische dagbladpers.

3. De Vlaamse socialistische opiniepers

3.0. Inleiding

De twee Nederlandstalige socialistische dagbladen in Vlaanderen waren Vooruit (Gent) en Volksgazet (Antwerpen)¹³². Tegen de achtergrond van de algemene ontwikkelingen in de pers onderzoeken we of de socialistische opiniepers geen specifieke kenmerken vertoonde die haar ondergang al dan niet zou hebben bevorderd.

We beginnen met een historische schets van het ontstaan van de twee dominante socialistisch opiniebladen in Vlaanderen. Vervolgens onderzoeken we een aantal kenmerken van die socialistische opiniepers zijnde de eigendomsstructuur en de band tussen de eigenaars en de redactie, de redactionele lijn en het lezerspubliek. Verder bespreken we de moeilijkheden die de socialistische pers ondervond naar aanleiding van de tendensen tot ontzuiling en concentratie in de Belgische dagbladpers.

¹³² De oorspronkelijke titel was De Volksgazet, na WOII werd dit Volksgazet.

3.1. Historische evolutie van Vooruit en Volksgazet

3.1.1. Gent

In 1884, één jaar vóór de oprichting van de Belgische Werklieden Partij in 1885, verscheen het eerste exemplaar van Vooruit. Het was het eerste Nederlandstalige socialistische dagblad van België. Daarvoor hadden er wel al enkele weekbladen de socialistische propaganda in Vlaanderen verzorgd.¹³³ Niet toevallig ontstond dit blad op het einde van de 19^e eeuw, een periode van bloei voor de arbeidersbewegingen en de massapers.

De eerste Vooruit verscheen op 28 augustus 1884. De bedoeling was dat Vooruit “het ultieme bindmiddel tussen de arbeiders en de socialistische partij” zou zijn.¹³⁴ Het dagblad verscheen naar aanleiding van de verkiezingen van dat jaar voor de Werkrechtersraden. Vooruit diende dus oorspronkelijk als propagandamiddel voor de socialistische kandidaten die participeerden aan de verkiezingen.¹³⁵ Het was dus niet de bedoeling om een permanent dagblad op te richten. De bedoeling was het blad drie maanden te laten verschijnen tot de verkiezingen voorbij waren.

Stichter van het blad was Edward Anseele die al de Gentse coöperatie Vooruit had opgericht in 1881. Anseele was tegelijk hoofdredacteur, letterzetter en verkoper van het blad.¹³⁶ De financiële middelen kwamen aanvankelijk ook uit de coöperatie Vooruit.

Na de verkiezingen, die nochtans voor de socialisten niet zo gunstig uitvielen, bleek het dagblad Vooruit een groot succes te zijn geworden. Gent bleek namelijk de ideale groeibodem voor een dergelijke krant. Het was een stad met een grote textielindustrie en bijgevolg een grote arbeidersbevolking.¹³⁷ Er werd beslist om het dagblad te blijven drukken en uit te geven. Van bij het begin lag hier al een heikel punt dat de socialistische pers zou blijven achtervolgen: de financiering. Het lezerspubliek bestond voornamelijk uit arbeiders. Een prijsstijging lag dus vrij gevoelig voor een lezerspubliek met een laag inkomen. Er werd bijgevolg beroep

¹³³ T. LUYKX, *o.c.*, p. 307.

¹³⁴ A. RUTTEN, *Van linkse volkskrant tot sociaal-progressief dagblad: ontstaan, evolutie en huidige situatie van 'De Morgen'*, Gent, UG, 1994 (Diss. Lic.), p. 8.

¹³⁵ J. DIETVORST, *De socialistische partijkrant Vooruit tijdens het interbellum*. Gent, RUG, 1990 (Diss. Lic.), p. 14.

¹³⁶ *Ibid.*, p. 15.

¹³⁷ E. DE BENS, *o.c.*, p. 322.

gedaan op steun van socialistische organisaties om het blad verder te laten bestaan.¹³⁸ Die vonden dit enigszins normaal om te investeren in een dagblad dat hun ideologie zou uitdragen naar de bevolking toe. Het was namelijk in ieders belang en in het belang van de democratie om een zo pluralistisch mogelijke pers te creëren. Uiteraard waren de socialistische organisaties niet zomaar begaan met een ‘democratische, pluralistische pers’. Veel meer was van belang dat zij hun opinie konden uitdragen naar hún kiezerskorps, zoals liberalen en katholieken deels al konden.

Van meet af aan kon Vooruit rekenen op heel wat tegenwind. De homogene katholieke regering was niet zo blij met het succes van Vooruit. De katholieken waren ook bang om het deel arbeiders van hun kiezerspubliek te verliezen. Ze richtten als tegenkracht de katholieke, of beter de ‘antisocialistische’ arbeiderskrant *Het Volk* op in 1891.¹³⁹ Deze vijandigheden kunnen worden gesitueerd in de context van de verzuiling die reeds in het vorige deel uitvoeriger werd behandeld. Vooral de katholieke zuil was sterk ontwikkeld en probeerde de katholieke bevolking via allerlei organisaties en verenigingen aan zich te binden. De socialistische zuil heeft zich dan ook sterk ontwikkeld als een tegenbeweging op de katholieke zuil maar was die dus voor met een populaire arbeiderskrant. Het gebruik van een sterk communicatiemiddel zoals een dagblad bleek een goede manier om de achterban nog meer de beïnvloeden en te overtuigen van z’n ideologie. Daarom ontstond er ook in de pers een heuse concurrentiestrijd tussen de verscheidene gekleurde dagbladen.

In 1897 werd de Samenwerkende Maatschappij Volksdrukkerij opgericht waardoor van toen af aan de functies van drukken en uitgeven gescheiden werden.¹⁴⁰ De oprichting van de drukkerij had nochtans een ander doel, namelijk de bescherming van het bestaan van Vooruit. De krant werd door haar scherpe aanvallen en uitspraken immers bedolven onder processen-verbaal en boetes. Er werd gevreesd dat de hele drukkerij van Vooruit zou worden aangeslagen wanneer Vooruit niet in staat zou zijn om alle boetes te betalen.¹⁴¹

Deze Volksdrukkerij bleek echter niet goed te functioneren en op 1 september 1908 werd SM *Het Licht* “société d’impression et d’édition” opgericht. De oorspronkelijke bedoeling was om *Het Licht* als uitgever te laten functioneren maar

¹³⁸ J. DIETVORST, *o.c.*, p. 16.

¹³⁹ *Ibid.*, p. 17.

¹⁴⁰ R. DE CONINCK, *Overzichtslijst van het archief van SM Het Licht*, Gent, Amsab, 1997, p. 14.

¹⁴¹ J. DIETVORST, *o.c.*, p. 19.

enkele maanden na haar oprichting kocht Het Licht ook een rotatiepers aan en stond het in voor het drukken van de politieke uitgaven. Ander propagandistisch drukwerk werd nog steeds door Volksdrukkerij verricht.

3.1.2. Antwerpen

Antwerpen bleek een minder gunstige omgeving te zijn voor het uitbrengen van een socialistisch dagblad dan Gent. Vanaf 1894 werd een regionale editie van Vooruit geproduceerd in Gent en verdeeld in Antwerpen: De Werker.¹⁴² Dit dagblad kende weinig succes. Mogelijke oorzaken waren de kritiek op de aard van het blad. Er was kritiek op de te lage intellectuele inslag van het dagblad. Daarnaast was er ook kritiek op de sterke greep van de Gentse BWP federatie op het Antwerps dagblad en de geringe inbreng van Antwerpen inzake aanstelling van redacteurs etc.¹⁴³ Er ontstonden dus meer en meer spanningen tussen Antwerpen en Gent waardoor de idee ontstond om de steden elk een eigen dagblad te laten uitbrengen. Dit sloot echter niet aan bij de centralistische houding die de socialistische beweging zich aanmat.¹⁴⁴ In 1907 werd de drukkerij Excelsior opgericht te Antwerpen maar deze drukkerij bezat te weinig financiële middelen om een rotatiepers te kunnen aanschaffen. Het Antwerps socialistisch dagblad werd dus nog steeds in Gent gedrukt.¹⁴⁵

Naast De Werker kende Antwerpen nog een dagblad, Volkstribuun. Deze krant was opgericht in 1907 door de onafhankelijke vakverbonden, voornamelijk de vakbond voor de Antwerpse diamantarbeiders. Volkstribuun werd zelfs opgericht als concurrent van De Werker na onenigheden in de plaatselijke vakbond.¹⁴⁶ Doordat de vakbonden en de partij niet altijd op één lijn stonden kwamen de twee kranten, Volkstribuun als spreekbuis van de vakbonden en De Werker als spreekbuis van de socialistische partij, vaak tegenover mekaar te staan qua standpunten.

Op de socialistische partijcongressen van 1912 en 1914, aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog en vlak na de algemene staking voor het algemeen stemrecht in

¹⁴³ R. DE CONINCK, *o.c.*, p. 16.

¹⁴⁴ *Ibid.*, p. 16.

¹⁴⁵ *Ibid.*, p. 16.

¹⁴⁶ M. VERMANDERE, "Volksgazet" in *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3535.

1913, werd nagedacht over de oprichting van een tweede Vlaamse socialistische krant.¹⁴⁷ De verschillen tussen Gent en Antwerpen bleken te groot om te overbruggen met een gemeenschappelijke krant. Daarenboven waren de partij en de vakbonden te Antwerpen van mening dat zij een gemeenschappelijk orgaan moesten creëren die hen beiden kon dienen. Uiteindelijk werd de knoop doorgemaakt en werd een nieuwe krant uit de grond gestampt. Op 3 juni 1914 werd De Volksgazet opgericht als opvolger van De Werker en Volkstribuun. Hierbij ging het om een vorm van aanbiddersconcentratie. Het waren namelijk de uitgevers, of de socialistische beweging die besliste om nog maar één krant meer uit te geven. Uiteraard versmolten ook de redacties als gevolg en werd een concentratie van het lezerspubliek van De Werker en van Volkstribuun verwacht. De grootste touwtrekkers van deze concentratie waren Camille Huysmans, toen afgevaardigde van de BSP te Brussel en Willem Eekeleers.¹⁴⁸ Huysmans speelde vooral een bemiddelende rol tussen De Werker en Volkstribuun.¹⁴⁹ Er werd een akkoord aangegaan met Vooruit om de geografische verspreiding van beide kranten te splitsen. Volksgazet werd verspreid te Antwerpen, Brabant en Limburg. Het blad kende na de Tweede Wereldoorlog een ware bloeiperiode met Jos Van Eynde aan het roer. Vanaf deze periode zou Vooruit steeds meer concurrentie ondervinden van zijn politieke broer in Antwerpen.

3.2. Eigendomsstructuur van de kranten en de relatie tussen de redactie en de eigenaars

Er zijn verscheidene eigendomstructuren mogelijk die de organisatie van een dagblad kunnen kenmerken. Vanderkerken onderscheidt drie typen: familie-eigendom, collectieve eigendom of eigendom van financieel -industriële groepen.¹⁵⁰ Onder collectieve eigendom verstaan we het fenomeen waar bepaalde groepen, bewegingen en/of verenigingen eigenaar zijn van een dagblad met als doelstelling een bepaalde ideologie uit te dragen naar een bepaald publiek. Deze kranten hadden

¹⁴⁷ R. DECONINCK, *o.c.*, p. 16.

¹⁴⁸ R. CAMPE, M. DUMON, J-J JESPERS, *Radioscopie de la presse Belge*, Verviers, Marabout, 1975, p. 42.

¹⁴⁹ M. VERMANDERE, *l.c.*, p. 3536.

¹⁵⁰ B. VANDERKERKEN, *De eigendomsstructuren in de Belgische dagbladpers*, Leuven, KUL, 1984 (Diss. Lic.), p. 288.

bijgevolg een sterk ideologisch karakter en het uitgeven ervan kaderde in het geheel van diensten en activiteiten die de beweging voorzag.¹⁵¹

Deze eigendomstructuur speelde een belangrijke rol met betrekking tot het levend houden van de verscheidenheid van opinies in de pers. Doordat een blad namelijk collectieve eigendom was van een bepaalde beweging onderging het de nadelen niet van de wetten van het economische productieproces.¹⁵² Ook al steeg de papierprijs of daalde de verkoop van abonnementen, een beweging die een bepaalde ideologie wou uitdragen bleef investeren in het dagblad. Pas als deze geldschieters zich terugtrokken kwamen de echte problemen.

Het is duidelijk dat de socialistische dagbladen *Vooruit* en *Volksgazet* onder dit tweede type te categoriseren zijn. Zij waren de collectieve eigendom van de socialistische beweging.

3.2.1. Vooruit

Vooruit was zoals reeds vermeld aanvankelijk een initiatief van Edward Anseele. Het blad kreeg dezelfde naam als de socialistische coöperatie te Gent en werd ook van daaruit gefinancierd. Vanaf de oprichting van de socialistische partij leek het aangewezen om een dagblad te kunnen behouden ten einde de socialistische beweging te versterken. *Vooruit* werd gefinancierd vanuit verschillende organisaties binnen de Gemeenschappelijke Socialistische Actie. Dat was de partij maar ook de vakbonden en mutualiteiten.

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 288.

¹⁵² *Ibid.*, p. 295.

Tabel 2. Overzicht van directie- en redactiehoofd bij Vooruit 1884-1986

Directeur		Hoofdredacteur	
		1884-1896	Edward Anseele
		1896-1909*	Ferdinant Hardijns
1908-1909	Emiel Vanswede	1909-1915*	Aimé Bogaerts
1909-1926	Pol De Visch	1915-1927	Ferdinant Hardijns
1927-1939	Gust Balthazar	1927-1940	Gust Balthazar
		1938-1939	Gustave Van Hecke
		1939-1940	Gustave Van Hecke
1940-1941	Désiré Cnudde	1940-1941	Marinus De Rycke
1941-1944	Gaston De Vos	1941-1943	Maurits Seys
		1943-1944	Gaston De Vos
1944-1947	Ferdinand De Smedt	1944-1947	Gaston Crommen
1947-1959	August De Block	1947-1959	August De Block
1959-1974	Julien Van Nevele	1959-1961	Georges Hebbelinck
		1964-1969	Pierre Van der Poel
1974-1977	Gust Wallaert	1969-1978	Bob Van de Voorde

Bron: R. DECONINCK, *o.c.*, p. 31. *G. VANSCHOENBEEK, *l.c.*, p. 3564.

Anseele bleef hoofdredacteur en hanteerde een erg dominante en autoritaire leidingstijl wat hem vaak werd verweten. Na het protestontslag van redacteur Paul de Witte in 1896 kwam hier geleidelijk aan verandering in.¹⁵³

Door de oprichting van Volksgazet in 1914 was men bij Vooruit aanvankelijk bevreesd voor het verlies van de duizenden lezers van De Werker, nog steeds een deel van Vooruit.¹⁵⁴ Na WO I bleek de oplage van Vooruit te stijgen maar dit gebeurde niet in verhouding met de opmars van de socialistische organisaties. Vanaf 1927 ondernam Gust Balthazar een poging om wat vernieuwing binnen Vooruit te brengen die moesten leiden tot een oplagestijging. Hij bekleedde tegelijk de positie van directeur en van hoofdredacteur. Er vond een gevoelige stijging van de oplage plaats maar deze heropleving was slechts van korte duur.

Na WO II zorgde de papierschaarste voor grotere kosten en een oplagedaling. Gaston Crommen en August De Block bekleedden achtereenvolgens de positie van hoofdredacteur en probeerden de innovatieve tendens van vóór WO II verder te zetten.¹⁵⁵ Zij gingen meer aandacht besteden aan het sportnieuws en aan populaire

¹⁵³ G. VANSCHOENBEEK, "Vooruit" in *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3564.

¹⁵⁴ DE CONINCK, *o.c.*, p. 16.

¹⁵⁵ G. VANSCHOENBEEK, *l.c.*, p. 3565.

verslaggeving zoals extra bijlagen en eigentijdse reportages. Tussen 1955 en 1960 kende Vooruit opnieuw een bloeiperiode.

Vanaf 1961 echter, ging het langzamerhand bergaf. De oplage bleef dalen en de kosten bleven maar stijgen. Het was ook heel moeilijk om adverteerders aan te trekken voor een krant met een dalende oplage. Dit was een vicieuze cirkel: een dalende oplage maakte het voor adverteerders minder aantrekkelijk om in een krant te verschijnen. Bijgevolg had die krant minder inkomsten en kon zij minder investeren in technische en inhoudelijke innovaties. De oplage daalde op die manier nog verder en dus zagen adverteerders helemaal geen opportuniteit meer in het plaatsen van hun publiciteit in dat dagblad.

Het was de tijd van de crisis in de pers maar Vooruit had toch te kampen met een aantal structurele problemen.¹⁵⁶ Vooruit werd nog steeds gemaakt met verouderde installaties. De oplage was beperkt, de kosten waren steeds hoger dus voor vernieuwing was er weinig plaats.

Daarenboven heersten er voortdurende spanningen tussen de leden van de redactie en de beheerraad. Er was namelijk een nieuwe generatie journalisten aangetreden in de jaren zestig met als voortrekker Bob Van de Voorde. Zij eisten medezeggenschap en een lossere band tussen de partij en de krant. De partijgebondenheid werd meer en meer aangevoeld als een belemmering voor onafhankelijke en vrije journalistiek. Anderzijds was die band ook enigszins noodzakelijk want zonder de financiële middelen vanuit de partij kon er helemaal geen sprake zijn van een krant. Deze haatlievende verhouding zou de socialistische pers blijven achtervolgen.

Eind jaren '60 kregen deze problemen echter weinig aandacht want de financiële toestand was een groter probleem. Al in de jaren '70 nam Het Licht contact op met Volksgazet om eventueel samen te werken om papier aan te kopen en publiciteit te zoeken. Uiteindelijk klopte Vooruit aan bij zijn lezers door middel van een publieke lening waar lezers op kunnen intekenen. De operatie geschiedde onder de naam 'SOS Vooruit'. Er werden vernieuwingen aangebracht die misschien inhoudelijk niet veel betekenden maar wel een grote symbolische kracht hadden. De ondertitel 'orgaan van de BSP' werd weggelaten. Vanaf toen werd beslist dat Vooruit niet langer een partijkrant kon zijn. De krant zou natuurlijk wel nog een verdediger van

¹⁵⁶ DE CONINCK, *o.c.*, p. 23.

de Vlaamse BSP zijn maar de rechtstreekse band tussen partij en krant werd doorgeknipt. Alhoewel het is de vraag in hoeverre men van een scheiding kan spreken wanneer de financiële middelen nog steeds vanuit de socialistische beweging kwamen.

3.2.2. Volksgazet

De Volksgazet was in tegenstelling tot Vooruit geen éénmansinitiatief. Zoals reeds vermeld is het dagblad ontstaan uit twee bestaande kranten De Werker en Volkstribuun. Toch waren het enkele belangrijke figuren die aan de kar getrokken hebben om de geschillen tussen de twee Antwerpse dagbladen bij te leggen en één gemeenschappelijke krant te vormen. Camille Huysmans was daar één van. Hij was volksvertegenwoordiger voor de BWP in Brussel maar zou nog een belangrijke rol spelen in de geschiedenis van de Antwerpse politiek en het Vlaams socialisme als zodanig.

Tabel 3. Overzicht van directie- en redactiehoofd bij Volksgazet 1914-1978

Directeur		Hoofdredacteur	
1914	J. Samyn	1914	E. Preumonte
1918-1931	W. Eekeleers	1918-1940	Jamar
1931-1937	C. Huysmans		W. Eekeleers
			C. Huysmans
			A. Molter
1944-1965	A. Molter	1944-1977	J. Van Eynde
1965-1977	J. Van Eynde		
1977-einde	D'hollander	1977-einde	F. Geudens

De hoofdredactie van de eerste krant in 1914 werd toevertrouwd aan de Antwerpse socialist Edward Preumonte. De hoofdartikels werden weliswaar geleverd door Huysmans.¹⁵⁷

Volksgazet kende slechts een kort bestaan want vanaf WOI, na amper drie maanden bestaan, werd de publicatie van Volksgazet gestaakt. Vanaf 1918 was de

¹⁵⁷ M. VERMANDERE, *l.c.*, p. 3536.

BWP de officiële uitgever van Volksgazet tot 1923, wanneer SV Ontwikkeling werd opgericht als uitgever van de krant.

Na WOII werd Volksgazet voor de derde maal opgestart, dit keer onder toezicht en leiding van Jos Van Eynde. Jos Van Eynde trad in 1926 vast in dienst als redacteur bij De Volksgazet. In 1944 had hij het al geschopt tot hoofdredacteur en politiek directeur bij de krant en vanaf 1964 kwam daar nog eens de beheerspositie van de uitgeverij Ontwikkeling en drukkerij Excelsior bovenop. Ondertussen was hij politiek ook heel actief. Vanaf 1946 was Van Eynde verkozen tot volksvertegenwoordiger, een taak die hij heel plichtsbewust op zich nam door vaak voor vurige debatten te zorgen in het parlementaire halfroond. Van 1954 tot 1970 was hij nationaal ondervoorzitter van de socialistische partij en van 1971 tot 1975 bekleedde hij de positie van nationaal medevoorzitter van de BSP naast Eduard Leburton en later André Cools. Bovenop dit alles bleef hij zich ook inzetten voor de plaatselijke politiek in Berchem, Antwerpen en in 1969 kreeg hij de titel van minister van State.

Het is op zijn minst opmerkelijk dat één man zoveel verschillende functies kon en mocht culminereren. De opiniepers werd nog steeds als onderdeel van de verscheidene politieke stromingen gezien. Vandaag de dag hebben wij daar een totaal andere kijk op. Wij zouden dit als een bedreiging voor de neutraliteit en onafhankelijkheid van de dagbladpers zien. In die tijd werd de combinatie van politieke mandaten en functies binnen de dagbladpers getolereerd. Daarentegen werd de combinatie van een politiek mandaat zoals een ministeriële functie en een privé-mandaat in een bank bijvoorbeeld als onaanvaardbaar en bedreigend ervaren. Jos Van Eynde was een vurig tegenstander van dit soort combinatie van functies.¹⁵⁸

Ondanks de vele politieke functies heeft Jos Van Eynde zich naar eigen zeggen altijd meer een journalist dan een politicus gevoeld.¹⁵⁹ Hij is op jonge leeftijd binnengerold in de krantenwereld en heeft daar de politiek ‘geleerd’ als het ware. Hij heeft zijn journalistieke functie echter nooit willen opgeven. Hij was gekend voor zijn sterke opiniestukken in Volksgazet en werd dan ook ‘Vlaanderen’s beste polemist’ genoemd.¹⁶⁰

¹⁵⁸ VLERICK/VAN EYNDE, *Briefwisseling* Antwerpen, Amsab-ISG, archief Jos Van Eynde, 5.26.

¹⁵⁹ P. DE BUYSER, *Jos Van Eynde: socialisme uit het hart*, Brussel, BSP, 1975, p. 7.

¹⁶⁰ *Ibid.*, p. 9.

In 1977 nam Jos Van Eynde afscheid als volksvertegenwoordiger, directeur en hoofdredacteur van Volksgazet. Hij beweerde nooit een eigen opinie te hebben verkondigd maar enkel die van de socialistische beweging, waar “dóór en vóór Volksgazet was opgericht”¹⁶¹.

3.3. Redactionele lijn van Vooruit en Volksgazet

Het sterk partijgebonden karakter van de kranten Vooruit en Volksgazet kwam ook tot uiting in hun redactionele lijn. De kranten waren een spreekbuis voor de socialistische partij BWP en later BSP in Vlaanderen. Aanvankelijk diende Vooruit als spreekbuis van overwegend Oost-Vlaamse arbeiders. Pas later werd de krant ook officieuze woordvoerder of spreekbuis van de Vlaamse vleugel van de socialistische partij.

3.3.1. Inhoudelijk

Inhoudelijk primeerde logischerwijze de klassenstrijd. Naar socialistische traditie kwamen ook Vooruit en Volksgazet op voor een verbetering van de materiële toestand van de arbeidersbevolking in Vlaanderen. Naast de dominante sociaal-economische breuklijn kwam ook de communautaire breuklijn aan bod.

Al bij de eerste uitgave van Vooruit in 1884 kwamen enkele gematigde Vlaamsgezinde standpunten naar voor. Dit was vooral te wijten aan het feit dat Vooruit in het teken van de aankomende verkiezingen ontstaan was en dus de sympathie wou opwekken bij niet alleen de arbeiders maar ook bij de kleinburgerij en arbeidersaristocratie.¹⁶² Nochtans kreeg Vooruit in die periode en meer specifiek de persoon van Edward Anseele veel kritiek over zich met betrekking tot de klassenstrijd en dit gematigd flamingantisme. Anseele werd onder meer verweten het socialisme en het lot van de arbeiders niet ter harte te nemen wat tot uiting kwam volgens sommigen in de manier waarop hij de werknemers van de coöperatie

¹⁶¹ Artikel in het licht van het afscheid van Jos Van Eynde, Amsab archief Jos Van Eynde, 56.265.

¹⁶² G. VANSCHOENBEEK, *l.c.*, p. 3563.

Vooruit behandelde.¹⁶³ Daarnaast kreeg hij ook kritiek in verband met de Vlaamse zaak. Hij werd vanuit flamingante hoek verweten ook de taalkwestie niet ‘echt’ te verdedigen maar eerder vanuit zijn hoge positie het populairste standpunt in te nemen.¹⁶⁴ Na Anseele besteedden hoofdredacteurs Hardijns en Bogaerts ook weinig aandacht aan communautaire kwesties.

Volksgazet was Vlaamsgezinder door de talrijke artikels van Camille Huysmans die een echt flamingant was. Hij bewerkstelligde het feit dat ook Volksgazet het Vlaamse Minimumprogramma in het interbellum ondersteunde en verdedigde.¹⁶⁵ Na de Tweede Wereldoorlog verminderde deze verdediging van de Vlaamse zaak onder leiding van Jos Van Eynde. Ook Van Eynde was flamingant maar hij was van mening dat de ‘Vlaamse arbeider nog steeds dichterbij de Waalse arbeider moest staan dan bij de Vlaamse kapitalist’¹⁶⁶. In die zin vond hij de sociaal-economische breuklijn of de klassenstrijd nog steeds belangrijker dan de communautaire breuklijn. Door het feit dat Van Eynde de functie van journalist, directeur en hoofdredacteur combineerde was het vooral zijn opinie die Volksgazet uitdroeg, ook al voelde Van Eynde zelf dit niet zo aan.

Wat de levensbeschouwelijk breuklijn betreft was de socialistische pers geen uitgesproken initiatiefnemer. Meestal richtten zij hun vrijzinnige pijlen op de katholieke beweging als reactie op acties en standpunten van de katholieken.

3.3.2. Stijl en vorm

De twee Vlaamse partijkranten hanteerden erg brutale taal en verdedigden eenzijdige standpunten. Vooral Vooruit kende een turbulente beginperiode en raakte herhaaldelijk betrokken in allerlei gerechtszaken door zijn brutale aanpak. De waarheid werd niet altijd of slechts gedeeltelijk uit de doeken gedaan zodat de socialistische partij er altijd veel mooier uitkwam. Andere partijen en ideologieën werden openlijk verworpen en uitgescholden. De kranten hanteerden een erg

¹⁶³ E. ANSEELE, *De tyrannie in Vooruit*, Gent, drukkerij Het Volk, 1896, 16p.

¹⁶⁴ A. SEVENS, *De Vlaamschgezindheid en de Moed van Edward Anseele en van De Bende van Vooruit*, Gent, Hemelsoet, 1912, 47p.

¹⁶⁵ M. VERMANDERE, *l.c.*, p. 3536.

¹⁶⁶ P. DE BUYSER, *o.c.*, p. 16.

doctrinaire taal met weinig nuancerings en kritische beoordelingen. Op die manier was er ook voor de lezer niet veel keuze tot kritisch nadenken.

Conflicten of breuklijnen in de samenleving of tussen politieke partijen werden snel gepolariseerd net door die doctrinaire dagbladpers. Bij een ideologische strijd zoals de schoolstrijd hadden de opiniestukken in vooral de katholieke en socialistische pers zeer vaak een partijdig en negatief karakter. Vooruit en Volksgazet hanteerden hun opiniestukken niet om hun lezers te overtuigen van hun standpunt maar wel om de tegenstander aan te vallen en op een negatieve manier de eigen overtuiging te bevestigen.¹⁶⁷ De schoolstrijd was een overwegend katholieke strijd en toch besteedden de socialistische opiniebladen in Vlaanderen relatief gezien meer aandacht voor deze kwestie dan de andere dagbladen.¹⁶⁸ Dit is niet verwonderlijk want de katholieke strijd was heel sterk gericht tegen de ‘goddeloze’ socialisten. De socialisten, gekend voor hun strijdvaardigheid, gingen zich dan ook heel sterk verweren tegen de katholieken.

Tussen al deze berichtgeving vond men slechts weinig informatie en verslaggeving over de schoolkwestie. De berichtgeving was selectief en bijna alle artikels bevestigden meer de houding van de krant, die veelal de houding was van de BSP en van de regering, dan dat ze de lezer wat bijbrachten. De socialisten leverden immers de premier en de minister van onderwijs in deze regering. Deze feiten bevestigen nog maar eens dat de socialistische opiniepers een ware ‘strijdpers’ was.

Journalisten werden verondersteld mee te gaan in deze doctrinaire lijn. Er heerste bij Vooruit lange tijd een verzet tegen de opkomende tendens van ‘onafhankelijke journalistiek’.¹⁶⁹ Ook de Van Eynde redactie bij Volksgazet bleef zowel inhoudelijk als vormelijk (te) lang vasthouden aan de partijkrant idee met alle gevolgen van dien: het verlies van een groot deel van het lezerspubliek.

¹⁶⁷ B. SNELS, *De schoolstrijd in de Vlaamse dagbladpers. Onderzoek van Het Volk, De Standaard, De Volksgazet, Vooruit, Het Laatste Nieuws (van september 1954 tot juli 1955)*, Leuven, KUL, 1986 (Diss. Lic.), p. 86

¹⁶⁸ *Ibid.*, p. 60.

¹⁶⁹ E. DE BENS, *o.c.*, p. 323.

3.4. Lezerspubliek van Vooruit en Volksgazet

Geografisch gezien waren de lezers van Vooruit vooral in Oost-Vlaanderen gesitueerd en nog een stuk in West-Vlaanderen. Lezers van Volksgazet kwamen voor het grootste deel uit de provincie Antwerpen en daarnaast ook een stukje uit Brabant en Limburg. Deze geografische spreiding had te maken met het akkoord tussen Vooruit en Volksgazet om de beide kranten elk een eigen verspreidingsgebied te geven.

Naast geografische kenmerken vertoonde het lezerspubliek van Vooruit en Volksgazet ook een aantal sociaal-economische kenmerken. Vooruit werd midden jaren zeventig voor meer dan 80% door de arbeidersklasse gelezen en de rest van de lezers situeerden zich in de middenklasse.¹⁷⁰ Het lezerspubliek van Volksgazet vertoonde een iets bredere spreiding op sociaal-economisch vlak. Het overgrote deel van de lezers kwamen eveneens uit de lagere klasse maar daarnaast was het deel middenklasse iets groter en werd Volksgazet zelfs door een klein percentage van de bourgeoisie gelezen. Dit kon te maken hebben met het feit dat Volksgazet meer Vlaamsgezinde standpunten innam.

De socialistische kranten hebben altijd een moeilijke relatie gekend met hun lezerspubliek. De voornaamste reden daarvoor is dat het lezerspubliek van een krant als Vooruit of Volksgazet voornamelijk bestond uit mensen uit de lagere klassen. Deze lezers waren financieel niet in staat om de krant te kopen, zeker niet wanneer de prijzen stegen. Uit cijfers blijkt dat slechts een klein percentage BWP kiezers ook daadwerkelijk de krant kocht.¹⁷¹ Aan aanhangers van de socialistische beweging ontbrak het dus niet. Naast een weinig kapitaalkrchtig leespubliek waren er ook nog andere redenen voor deze discrepantie tussen aanhangers van de socialistische beweging en lezers van de socialistische kranten Vooruit en Volksgazet. Vele arbeiders hadden bijvoorbeeld ook al lang een abonnement op een andere krant vóór de opkomst van de socialistische beweging en kwamen daar niet zo makkelijk van los. Voornamelijk op het Vlaamse platteland kende de katholieke beweging een enorme invloed, ook op de arbeidersbevolking. Het was voor een socialistische krant dus heel moeilijk om een lezerspubliek op te bouwen én te behouden.¹⁷²

¹⁷⁰ *Ibid.*, p. 342.

¹⁷¹ J. DIETVORST, *o.c.*, p. 11.

¹⁷² *Ibid.*, p. 11.

Tussen 1958 en 1981 daalden de kiezers van de socialistische partij, maar de oplage van de socialistische pers daalde nog sneller. Dit was geen algemene trend want bij de katholieke pers was dit net omgekeerd. Er waren meer mensen die een katholieke krant lazen dan dat er voor de katholieke partij gingen stemmen.¹⁷³

Tabel 4. Verhouding van het aantal kopers van socialistische kranten tot het aantal socialistische kiezers

jaartal	aant. soc. kiezers	aant. kopers soc. kranten	v. kopers/kiezers (in %)
1905	350 à 400.000	120.000	32
1936	800.000	250.000	31
1958	1.897.646	472.340	24,8
1981	1.509.641	164.253	10,8

Bron: H. VERSTRAETEN, "Honderd jaar socialistische pers in België" in *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, (1985), p. 74.

Deze toenemende discrepantie kunnen we linken aan de tendens van ontzuiling waar we in het eerste hoofdstuk reeds dieper op in gegaan zijn. De sterke verbinding tussen alle domeinen van het maatschappelijk leven in de sfeer van één levensbeschouwing viel langzamerhand weg. Dit betekende dat mensen als lezer en als kiezer een bepaalde keuze maakten op basis van verschillende criteria en niet meer omdat dit zo hoorde. Op die manier kunnen we een discrepantie tussen een lezerspubliek en een kiezerscorps verklaren. Ook aan katholieke zijde was er sprake van een discrepantie maar dan in de andere richting: er waren meer lezers van katholieke kranten dan stemmen voor de katholieke partij. Blijkbaar zijn de socialistische bladen er nooit en steeds minder in geslaagd hun potentieel lezerspubliek te bereiken.¹⁷⁴ De socialistische pers heeft dan ook het langst vastgehouden aan haar traditionele manier van berichtgeving die partijgebonden bleef. Deze aanhoudende conservatieve opvatting over de pers had zo zijn gevolgen.

¹⁷³ E. DE BENS, *o.c.*, p. 137.

¹⁷⁴ H. VERSTRAETEN, "Honderd jaar socialistische pers in België", in *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* (1985), p. 62.

3.5. Ontzuiling en concentratie in de Vlaamse socialistische opiniepers

Wanneer we de cijfers in tabel 5 bekijken dan zien we dat ondanks de algemene oplagedaling in de Belgische dagbladpers, het oplagepercentage van neutrale kranten vrij stabiel is gebleven. Dagbladen met liberale en katholieke invalshoek zijn zelfs procentueel gestegen qua oplageaantal. Het is duidelijk vooral de socialistische pers die een enorme terugval heeft gekend inzake oplage ten opzichte van de andere traditionele opinierichtingen.

Tabel 5. Oplagepercentage per opinierichting in België 1960-1999

Opinierichting	1960	1970	1980	1990	1995	1999
Neutraal	19.7%	20.5%	19.1%	19.2%	18.5%	19.3%
Socialistisch	14.6%	11.2%	7.1%	5.3%	5.1%	3.4%
Liberaal	22.4%	20.9%	22.3%	22.4%	24.7%	26.0%
Katholiek	43.1%	46.8%	50.8%	52.3%	51.6%	50.3%
Communistisch	0%	0.5%	0.6%	0.7%	0%	0%

Bron: E. DE BENS, *o.c.*, p. 131.

De ontzuilende krachten speelden blijkbaar ook Vooruit en Volksgazet parten. Het groeiende pluralisme in de samenleving zorgde ervoor dat het lezerspubliek geen partijkranten meer smaakte. Ook de versnippering van het politieke landschap dwong kranten zich politiek breder en neutraler op te stellen. Bij de liberalen en de katholieke kranten bleef het status-quo gehandhaafd maar vooral de socialistische kranten ondervonden aanpassingsproblemen. Naast deze algemene factoren zijn er een aantal specifieke factoren aan te duiden die een rol hebben gespeeld bij het einde van de socialistische opiniepers in Vlaanderen.¹⁷⁵

We kunnen aan de éne kant een aantal externe oorzaken aanduiden, d.w.z. die niet onmiddellijk hun basis vinden in de socialistische beweging zelf. Een eerste is economisch van aard en betreft de kleine kapitaalbasis en –voorraad waarover de

¹⁷⁵ Volgende 2 alinea's: zie H. VERSTRAETEN, "Honderd jaar socialistische pers in België", in *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* (1985), pp. 60-75.

socialistische partijpers kon beschikken. Daardoor heeft men lang gewacht van te moderniseren en het beheer professioneler aan te pakken. Ten tweede is er een sociale factor, namelijk het weinig kapitaalkrachtig lezerspubliek van Vooruit en Volksgazet. Niet alleen konden de lezers zich moeilijker een krantenabonnement permitteren, ook de adverteerders waren minder geneigd hun reclames in kranten met een armer leespubliek te plaatsen. De culturele factor van een hoog analfabetisme die soms wordt aangehaald gaat minder op. In 1910 kon 86% van de Belgische bevolking lezen en schrijven. Er was dus een groot potentieel lezerspubliek aanwezig. Toch kan deze factor meegespeeld hebben aangezien deze 14% analfabeten vermoedelijk voornamelijk uit de arbeidersbevolking afkomstig waren en dus een potentieel lezerspubliek van de socialistische partijpers waren, meer dan van de burgerpers. De vierde factor is politiek en betreft de moeilijkheid voor de socialistische dagbladers om zich ten volle te ontplooien. Zij had immers te kampen met een sterke katholieke zuil in Vlaanderen. Dit bemoeilijkte bijvoorbeeld de verspreiding van socialistische kranten op het platteland.

Aan de andere kant waren er ook een aantal interne oorzaken verantwoordelijk voor de achteruitgang van de socialistische dagbladers in Vlaanderen. De voornaamste struikelblok was het reformistische karakter van de socialistische partij. Het reformisme is een stroming binnen het socialisme die de ontvoogding van de arbeiders wil bereiken langs parlementaire weg, samen met de andere partijen, in plaats van langs revolutionaire weg. Men moet indachtig zijn dat de socialistische pers een oudere geschiedenis heeft, langs Franstalige zijde dan, met onafhankelijke revolutionaire bladen. De BWP had echter gekozen voor de reformistische weg en moest die ook propaganderen naar de achterban toe, met behulp van de nieuwe partijkranten. Deze uitsluitende propagandarol bracht een paar gevolgen met zich mee. De kranten berichtten vooral politiek-sociaal nieuws en verwaarloosden meer populaire zaken, het zogenaamde 'soft news'. Ondertussen had zich een populaire burgerpers ontwikkeld die zich meer toespitste op dergelijk nieuws en succes kende. Daarnaast was de inhoud van de kranten onderworpen aan strenge controle van de socialistische partij. Dit belemmerde niet alleen de kwaliteitsverbetering van de kranten maar zorgde ook voor ergernis bij de journalisten, die werden aangeworven op vlak van partijtrouw en niet op vlak van journalistieke competentie. Een tweede interne oorzaak, naast het reformistisch karakter van de sociale beweging, was haar structuur. De pers was een onderdeel van de socialistische zuil, die de socialistische

partij had opgericht om de arbeiders zoveel mogelijk aan zich te binden. De pers vormde echter een vrij zwak onderdeel van die zuil. Vakbonden waren een grotere aantrekkingskracht voor arbeiders dan kranten en brachten daarenboven nog wat op ook. Een derde factor was het gebrek aan samenwerking tussen de verschillende organisaties binnen de zuil. Er was een voortdurende machtsstrijd aan de gang binnen de socialistische beweging. Daarbovenop was er dan nog eens de rivaliteit tussen Antwerpen en Gent.

De socialistische beweging kon zich duidelijk niet verschuilen achter externe oorzaken om de neergang van Vooruit en Volksgazet te verklaren. Zij had zelf een groot aandeel in deze crisis doordat zij haar dagbladen enkel als propagandamiddel ter versterking van de partij zag. Daarbij heeft zij al te vaak de lezers en hun behoeften vergeten of genegeerd. Terwijl de samenleving in een overgangsfase zat waarbij de structuren langzamerhand ontzuild werden, bleef de socialistische pers erg verzuild in haar denken en doen, wat door haar lezerspubliek niet langer werd gesmaakt.

De onrechtstreekse overheidssteun diende om deze externe factoren af te zwakken maar zoals we reeds hebben aangetoond dienden deze subsidies de sowieso al rijkere dagbladen en hadden kleine bladen zoals Vooruit en Volksgazet daar weinig aan. De rechtstreekse overheidssubsidie die vanaf 1974 werd verstrekt in België werd aanzien als een betere manier om de concentratie in de pers te bedwingen. De socialistische partij was niet van bij het begin overtuigd van de werkingskracht van deze subsidies en had een aantal punten van kritiek op deze wet. Jos Van Eynde vond de gelijke verdeling tussen de Nederlandstalige en Franstalige pers ongegrond omdat op die manier grote uitgeverijen in dezelfde mate konden profiteren van de overheidssteun zoals de kleine noodlijdende uitgeverijen.¹⁷⁶ Toch nam de BSP alle overheidssteun met plezier aan omdat het financieel zo slecht ging. Uiteindelijk waren deze bedragen toch te laag om een verlieslatend dagblad er weer bovenop te helpen. Hoogstens konden deze subsidies een dagblad nog enkele uitgaven langer laten bestaan.

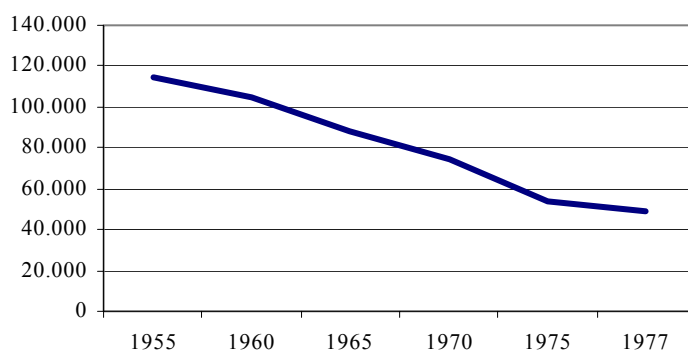
¹⁷⁶ *Hand.*, Kamer 1975, 26.11.1975, 639-654.

3.6. Het einde van de Vlaamse socialistische opiniepers

3.6.1. Volksgazet overkop

Als we naar de oplagecijfers van Volksgazet kijken dan zien we vooral vanaf de jaren '50 een sterk dalende trend. Deze grafiek kan misleidend zijn door de aanhoudende dalende lijn; Volksgazet heeft immers ook bloeiperiodes gekend. Onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog kenden de oplagecijfers een ware piek. Vanaf toen echter begon de geleidelijke neergang.

Figuur 5. Oplagecijfers van Volksgazet 1955-1977

Bron: Amsab-ISG, archief Volksgazet nr. 1500.

Volksgazet was in een uitzichtloze situatie terecht gekomen. In 1974 deden de redactie en uitgevers in een wanhoopspoging een beroep op de lezers om geld in te zamelen. De solidariteitsactie bracht ruim 7 miljoen Belgische frank op.¹⁷⁷

Op 31 december 1977 nam Jos Van Eynde afscheid van Volksgazet. Hij nam ontslag als hoofdredacteur van de krant en tegelijkertijd hoofdman van de uitgeverij SM Ontwikkeling en de drukkerij SM Excelsior. Er waaide een compleet nieuwe wind door de organisatie van Volksgazet. Geudens nam de taak van hoofdredacteur over van Van Eynde en D'hollander werd de nieuwe directeur.

In een verslag van directeur D'hollander aan de SGA¹⁷⁸ werden de verschillende mogelijkheden voor Volksgazet overwogen. De verliezen konden op twee manieren

¹⁷⁷ E. DE BENS, *o.c.*, p. 325.

¹⁷⁸ Verslag aan de Gemeenschappelijke Aktie over de toestand Ontwikkeling – Excelsior (Rapporten Desclée), 29.03.1976, Archief Volksgazet, nr. 1502.

worden aangepakt: ofwel moest men de inkomsten verhogen ofwel de uitgaven verminderen.

De inkomsten kwamen enerzijds uit de verkoop en anderzijds uit advertenties. De opbrengsten uit verkoop konden stijgen door ofwel de verkoopprijs te verhogen ofwel de oplage te verhogen. Niemand dacht op dat ogenblik aan een prijsverhoging. En een oplageverhoging bleek niet zomaar haalbaar, de oplagecijfers kenden nu al jaren een dalende trend. Daarbij werd in het document opgemerkt: “Dit is zo met alle socialistische dagbladen veel meer dan bij de burgerbladen. Het schijnt het lot te zijn van uitgesproken opiniebladen.”¹⁷⁹ Ook de opbrengsten uit advertenties konden niet zomaar verhoogd worden omdat deze verbonden waren met de oplagecijfers en de geografische spreiding van het dagblad.

Verminderen van de uitgaven betekenden besparingen. Enkel besparingen op de loonlasten zou zinvol zijn omdat deze toen 84% van de totale uitgaven innamen. In het rapport werd echter gesteld dat Volksgazet al veel bespaard had op het personeel en dat verdere besparingen een negatieve politiek betekenden.

Op het einde van het verslag werd nog kort verwezen naar enkele andere opties. Het uitbesteden van de activiteit van het drukken aan derden was een mogelijkheid waarvan de positieve en/of negatieve gevolgen te weinig konden worden ingeschat. Ten slotte werd ook de omvorming van Volksgazet tot een regionaal blad aangehaald. Dit zou vele kosten besparen doordat de edities voor Brabant, Limburg en de rest van Vlaanderen zouden wegvallen. D'hollander stelde zich echter de vraag of zulks politiek verdedigbaar zou zijn.

De nieuwe hoofdredacteur Geudens was vastberaden om Volksgazet te doen herleven. Hij voerde een aantal hervormingen in die de krant moesten aantrekkelijker maken. Er moest gemoderniseerd worden, de redactie moest worden uitgebreid en grote promotiecampagnes moesten beide inkomstenmarkten, dus zowel lezers als adverteerders, aantrekken.

Volgens Geudens was de socialistische pers altijd te grimmig geweest, zonder humor. Dit had volgens hem te maken met een minderwaardigheidsgevoel. Daarenboven werd de verbinding met de BSP meer en meer in vraag gesteld. Geudens stelde: “Het is te gek onze bindingen met de BSP te willen afstrijden. Maar het slaafse moet eruit”. “In de toekomst zal ook een BSP'er iets zinnigs moeten doen

¹⁷⁹ Verslag aan de Gemeenschappelijke Aktie over de toestand Ontwikkeling – Excelsior (Rapporten Desclée), 29.03.1976, Archief Volksgazet, nr. 1502, p. 3.

om in Volksgazet te komen”.¹⁸⁰ Aan nieuwe ideeën en enthousiasme ontbrak het duidelijk niet, het geld was het probleem. De vele plannen konden niet uitgevoerd worden door de financiële tekorten.

Ondanks alle inspanningen gingen SM Ontwikkeling en SM Excelsior in 1978 failliet. Op dat ogenblik bedroeg de opgestapelde schuldenberg meer dan 400 miljoen Belgische frank. Net vóór de officiële faillietverklaring van Volksgazet werd in allerijl door de Socialistische Gemeenschappelijke Actie nog NV De Roos opgericht als laatste reddingspoging. Deze NV kon nog een noodeditie uitbrengen van Volksgazet maar het einde was onafwendbaar: op 17 juli 1978 verscheen de laatste Volksgazet.¹⁸¹

3.6.2. Vooruit op lossen schroeven

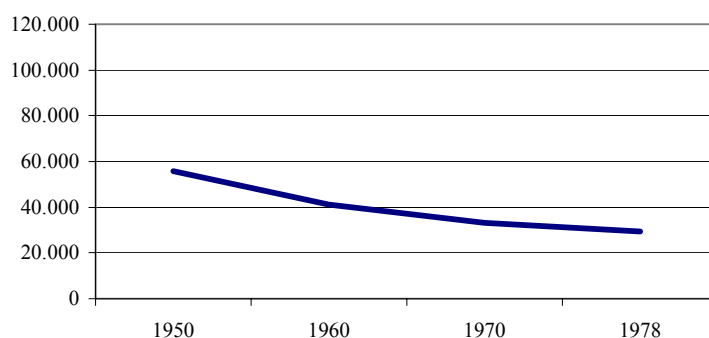
Ook Vooruit kende geen welvarende tijden op het einde van de jaren '70. In 1945 werd de verplichte band tussen lidmaatschap van de BWP en een abonnement op Vooruit afgeschaft. Dit betekende een groot lezersverlies voor Vooruit omdat vele Antwerpse BWP leden Volksgazet verkozen. Vooruit was immers nog steeds sterk gefocust op regionaal nieuws uit Gent en Oost-Vlaanderen. Ook bij Vooruit werd dus een crisis waargenomen in de oplagecijfers. Tot in de jaren '50 bleek Vooruit nog in staat de oplage te handhaven rond de 55.000 exemplaren.¹⁸² Vanaf de jaren '60 zette zich echter een onafwendbare daling in die zich bleef voordoen tot eind jaren '70.

¹⁸⁰ X, “Francois Geudens wil humor in plaats van grimmigheid” in *Koerier*, 03.05.1978, Antwerpen, Amsab-ISG, Archief Jos Van Eynde, nr. 56.265.

¹⁸¹ M. VERMANDERE, *l.c.*, p. 3536.

¹⁸² E. DE BENS, *o.c.*, p. 323.

Figuur 6. Oplagecijfers van Vooruit 1950-1978

Bron: E. DE BENS, *o.c.*, p. 337.

Ondanks de stagnerende daling van de oplagecijfers kon Vooruit nog steeds rekenen op financiële steun van de socialistische beweging. In 1974 was de put zo diep en de crisis zo ernstig dat Vooruit besloot een beroep te doen op zijn lezers met een SOS campagne. Deze campagne bracht wel op, maar de SGA weigerde nog langer geld in Vooruit te pompen wanneer er geen ernstige rationalisering van de krant plaatsvond.

In 1965 al had Camille Huysmans voorgesteld de beide socialistische partijkranten te laten samenwerken, ten minste op gebied van papieraankoop en het ronselen van adverteerders. Met andere woorden er waren al gesprekken geweest betreffende een bepaalde vorm van concentratie, namelijk op redactioneel vlak. Nu drong ook de SGA steeds meer op een samenwerking of zelfs een fusie, dit is concentratie op het aanbiedersniveau, aan.¹⁸³

3.7. Besluit

In dit hoofdstuk hebben we gepoogd de diepere structuren van de socialistische opiniepers in Vlaanderen, met name de twee kranten Vooruit en Volksgazet bloot te leggen.

De algemene crisis in de geschreven pers had veel te maken met de inkomsten- en kostenstructuur van dagbladen. De loonkosten en de papierprijs stegen, nieuwe technieken kostten veel geld aan apparatuur en informatici, de distributie was duur

¹⁸³ In 1974 besliste de SGA hier zelfs toe, maar de fusie ging niet door.

en bovenop dit alles kwamen kranten in de kwetsbare positie van afhankelijkheid ten opzichte van de adverteerdersmarkt, die onvoorspelbaar was.

Vooruit en Volksgazet ondervonden nog een aantal specifieke nadelen. Op technisch vlak waren deze kranten helemaal niet gemoderniseerd. Vaak werd er gewerkt met oude drukpersen en oud materiaal. Intern bleef de socialistische beweging, die zelf verdeeld was door een machtsstrijd tussen de verscheidene organisaties, de kranten als propagandamachines aanzien zodat politiek nieuws de kranten bleef domineren. Vernieuwing kwam er niet want beide kranten en hun uitgevers hielden halsstarrig vast aan hun traditionele manier van drukken, schrijven en publiceren. Dit creëerde een situatie van spanning tussen een ontzuilende samenleving en een blijvende verzuilde socialistische opiniepers.

De oplagecijfers bleven dalen maar zolang de organisaties van de socialistische bewegingen bleven investeren werd het financiële probleem genegeerd. Immers de kranten stonden in dienst van de socialistische beweging dus moesten die maar geld in de dagbladen pompen. Ondertussen maakten de lezers meer en meer duidelijk dat zij dit type van krant niet meer smaakten. Daarnaast doken er ook vanuit de redacties stemmen op tot modernisering en een losmaking van de band tussen de krant en de socialistische partij. Er werd echter weinig tegemoetgekomen aan deze eisen.

Het is duidelijk geworden dat de socialistische beweging veel te laat heeft beseft dat modernisering, marketing en lezerspubliek belangrijke begrippen waren in de persindustrie. Ondertussen hadden de verliezen zich al zodanig opgestapeld dat een omweg niet meer mogelijk was. Vooruit en Volksgazet gingen failliet en de socialistische beweging verloor haar twee spreekbuizen in Vlaanderen.

4. Een ‘progressief maatschappelijk project’: De Morgen

4.0. Inleiding

Kennelijk was het tijdperk van de partijkrant voorbij aan het einde van de jaren '70 in Vlaanderen en ook op vele andere plaatsen in de Westerse liberale wereld. Stilaan brak een nieuw tijdperk aan voor de geschreven media. Vooral de dagbladen ondervonden een steeds grotere spanning tussen hun maatschappelijke functie als mediamiddel, waar de journalisten voor staan, en de krant als een commercieel bedrijf dat verdedigd wordt door de uitgevers en marketingspecialisten in die krantenbedrijven.

Ook voor de socialistische partij brak een bezinningsmoment aan. Voor de twee grote spreekbuizen van de partij, Volksgazet en Vooruit, was niet langer een toekomst beschoren in de veranderde maatschappelijke, politieke, economische en sociale context. Wat te doen?

In dit hoofdstuk bespreken we vooreerst de oprichting van die nieuwe krant van de socialistische zuil, De Morgen. Vervolgens bespreken we de kenmerken van dit nieuwe dagblad zoals we deze ook besproken hebben bij Vooruit en Volksgazet. Het betreft de eigendomsstructuur en de relatie tussen de redactie en de eigenaars, de redactionele lijn en het lezerspubliek. Daarna bespreken we het faillissement van De Morgen en proberen we met onze kennis uit de vorige hoofdstukken een analyse van de fundamentele problemen te maken. Was deze krant levensvatbaar zoals hij was opgericht in 1978? Wat waren de specifieke problemen en mogelijke kritieken met betrekking tot het (soms hopeloos) in stand houden van deze ‘niet-partijgebonden partijkrant’?

4.1. Oprichting van de nieuwe krant: De Morgen

In de socialistische partij had zich op het einde van de jaren '70 een nieuwe generatie aangekondigd, de zogenaamde 'Jonge Turken'. Deze jonge politici waren onder andere Louis Tobback, Norbert de Batselier, Luc Van de Bossche, Freddy Willockx, Louis van Velthoven en Karel Van Miert. Deze laatste in het bijzonder was in 1977 partijvoorzitter geworden als opvolger van Willy Claes en had een andere kijk op de zaken dan de oudere generatie socialisten. Van Miert wou een nieuwe wind laten waaien door de socialistische partij.

Die socialistische partij was nog steeds gevormd volgens de oude structuren. De federalisatie van de Belgische staatsstructuren dwongen echter ook de partijen zich te herstructureren. Gedurende een aantal jaren waren er al afzonderlijke congressen georganiseerd en het was al gebleken dat de Franstalige en de Vlaamse socialisten andere doeleinden voor ogen hadden. Zij moesten ook in een verschillende context gedijen. In Wallonië waren de socialisten in de meerderheid, in Vlaanderen moesten zij opboksen tegen een zeer sterke katholieke zuil. Dit vereiste een andere strategie. In 1978 was met de splitsing van de BSP in een Waalse PS en een Vlaamse SP de laatste unitaire traditionele partij verdwenen.

Karel Van Miert en andere hervormingsgezinden waren vastberaden de socialistische pers in Vlaanderen een nieuwe kans te geven en die te steunen mits tegelijkertijd haar onafhankelijkheid te garanderen. Zij vonden dat het tijdperk van de partijkrant voorbij was en hadden besloten om als partij een niet-partijgebonden nationale eenheidskrant uit te geven. De oudere generatie in de socialistische partij had het daar moeilijk mee maar beseftte ook dat er geen toekomst meer was weggelegd voor een partijkrant in Vlaanderen.

Op dezelfde dag nog van de aankondiging van het failliet van Volksgazet werden al onderhandelingen opgezet tussen de pas opgerichte NV De Roos en SM Het Licht, de drukkerij van Vooruit. Het was vooral op aandringen van de socialistische beweging en niet in het minst van Karel Van Miert dat de onderhandelingen plaatsvonden.¹⁸⁴

Deze onderhandelingen verliepen niet zo gemakkelijk. De vijandigheden tussen Antwerpen en Gent waren nog niet voorbij. Vooral de Antwerpse partijafdeling was

¹⁸⁴ B. DELTOUR, *Tien jaar De Morgen. De perikelen van een progressieve krant in Vlaanderen*, Leuven, KUL, 1988, (Diss. Lic.), p. 41.

ontevreden over het feit dat de partij een nieuw Antwerps partijblad als opvolger van Volksgazet niet meer zag zitten en in de plaats opteerde voor een natiewijde krant. Het mislukken van de noodeditie van Volksgazet kende precies zijn oorsprong in deze misnoegdheid; deze noodeditie werd immers in Gent gedrukt en het personeel van Volksgazet weigerde nog langer mee te werken aan een krant in die gewijzigde werkomstandigheden.¹⁸⁵ Het failliet van Volksgazet had dus vooral in Antwerpen diepe sporen nagelaten.

Het partijbureau wist niet onmiddellijk wat het nu moest aanvangen. Voor sommigen was het duidelijk dat er een nieuw enkel Vlaams socialistisch dagblad moest komen, voor anderen klonk dit onrealistisch.¹⁸⁶ Er heerste verdeeldheid vooral dan tussen de jongere en de oudere generatie socialisten. Uiteindelijk werd er onder leiding van Karel Van Miert beslist om een nationale socialistische krant op te richten. Het moest echter allemaal heel snel gaan nu want op 17 december 1978 waren er parlementsverkiezingen. Men hoopte tegen die tijd de krant al uit te kunnen brengen om toch ook de socialisten aan bod te laten komen in de dagbladpers. In die zin verwachtte men een zekere partijgebondenheid maar niet meer in de oude propagandistische stijl. Een tweede reden was de angst voor het verlies van een groot deel van het lezerspubliek, vooral in Antwerpen, wanneer te lang werd getwijfeld over een nieuw initiatief.

De oprichting van een nieuwe krant na het failliet van Volksgazet en Vooruit kan verwarring zaaien met betrekking tot de concentratietendens die we hebben uiteengezet in het eerste deel. Nochtans is ook hier sprake van concentratie. Hoewel de kranten opgedoekt waren verdwenen hun uitgevers én hun journalisten niet. De redactie van Vooruit en deels van Volksgazet werden ingezet voor de nieuwe krant. In die zin vond er concentratie op redactioneel niveau plaats. De beide redacties hadden altijd al het gemeenschappelijk kenmerk gedragen van afhankelijkheid van de socialistisch beweging maar in Gent en Antwerpen was de werkwijze toch steeds verschillend geweest. Nu werd één krant gemaakt op één locatie en met één redactie. Ook het aanbod is geconcentreerd geraakt wat de lezer kon niet meer kiezen tussen Vooruit en Volksgazet en was aangewezen op de enige bestaande Vlaamse socialistische krant.

¹⁸⁵ R. DE CONINCK, *o.c.*, p. 25.

¹⁸⁶ Notulen vergadering van het partijbureau gehouden op 24 juli 1978, Gent, Amsab-archief.

De snelheid waarmee de nieuwe krant het licht moest zien had een aantal gevolgen die zich later zouden wreken. Er was vooreerst geen voorafgaand onderzoek geweest zoals een marktonderzoek of een onderzoek naar de verlangens en preferenties van het potentieel lezerspubliek.¹⁸⁷ Er was ook helemaal geen uitgewerkte strategie of een gedetailleerd businessplan opgesteld waarmee een professionele leiding de krant kon beheren.¹⁸⁸ Er was bovendien binnen de socialistische beweging veel onenigheid. Vele vragen doken op over wie het nu voor het zeggen had binnen de krant, wie het geld moest binnenbrengen, wie de aandacht ging krijgen in de krant en voor wie de krant nu uiteindelijk bestemd was.

Daarnaast zou de nieuwe krant nog steeds op de verouderde technologische manier moeten worden gedrukt.¹⁸⁹ Het is bijgevolg duidelijk dat er door deze razendsnelle overgang een aantal cruciale aspecten verwaarloosd werden waardoor de krant eigenlijk al geen volwaardige kans kreeg om zich te bewijzen en te manifesteren in het Vlaamse dagbladmilieu. Ondanks de wil een onafhankelijke krant voort te brengen bestond de gehele aanloop naar de oprichting van een nieuwe krant uit politieke overwegingen, beslissingen en discussies. Het bedrijfseconomische aspect dat erg veel aan belang had ingewonnen over de tijd heen werd hier veelal genegeerd.

Niettemin, op 1 december 1978 verscheen het eerste exemplaar van De Morgen, 'Progressief Dagblad voor Vlaanderen'. Aanvankelijk verscheen De Morgen in Gent nog steeds onder de titel Vooruit, in Antwerpen gebruikte men Volksgazet nog als ondertitel bij De Morgen.

NV De Roos werd de uitgever en SM Het Licht, gesitueerd in Gent zou de krant drukken. Het was Karel Van Miert die de nieuwe hoofdredacteur had aangewezen en zijn verrassende keuze werd vooral door de oudere generatie binnen de partij niet zo gesmaakt. Van Miert had gekozen voor Paul Goossens, redacteur bij De Standaard en actief betrokken bij de katholieke beweging, vooral dan bij het ACV. Paul Goossens was opgegroeid in een katholiek nest maar toch zat hij vol van vurige socialistische idealen. Die waren vroeger al tot uiting gekomen bij de studentenprotesten in mei '68, waar Goossens een belangrijke rol had gespeeld bij de strijd voor de splitsing van de tweetalige unitaire Leuvense universiteit. Deze

¹⁸⁷ E. DE BENS, *o.c.*, p. 327.

¹⁸⁸ B. VANSPAUWEN, *o.c.*, p. 23.

¹⁸⁹ E. DE BENS, *o.c.*, p. 327.

benoeming stond duidelijk symbool voor het feit dat de ondertussen gesplitste socialistische partij, de SP, zich niet enkel tot het traditionele socialistisch gezinde publiek wou richten maar in het algemeen ook tot andere progressief gezinden uit andere ideologische families. Op die manier toonde de socialistische beweging aan dat De Morgen en ook de gemoderniseerde SP zich tot alle progressief denkenden in Vlaanderen richtte.¹⁹⁰

Paul Goossens was bereid de rol van hoofdredacteur op zich te nemen voor de nieuwe linkse krant van Vlaanderen. Het doel van de krant en het doel van Goossens was, eerder dan een journalistiek project naar de lezers toe, een politiek maatschappelijk project te zijn.¹⁹¹ In de traditie van de kritische theorieën was ook Goossens overtuigd van het feit dat een krant zijn ware functie niet kon vervullen in een liberale en kapitalistische samenleving en dat De Morgen dit wél kon doen doordat zij niet afhankelijk was van die financiële wereld.¹⁹²

4.1.1. Eigendomsstructuur van De Morgen en de relatie tussen de redactie en de eigenaars

In het vorige hoofdstuk hebben we reeds vermeld dat diverse kranten, doordat zij behoorden tot een bepaalde ideologische zuil, getypeerd waren door het eigendomstype van collectieve eigendom. Doordat een bepaalde ideologisch gemotiveerde beweging de krant als gemeenschappelijk bezit zag, trachtte zij die ook in leven te houden om de ideologie en propaganda verder te kunnen uitdragen. Daardoor was het dagblad financieel verzekerd ondanks economische fluctuaties.

Ook De Morgen was bij haar ontstaan klaarblijkelijk nog steeds collectieve eigendom van de socialistische beweging. De aanhoudende collectieve eigendomssituatie van de socialistische beweging uitte zich vooral op financieel vlak. De Morgen was door de socialistische partij opgericht als niet-partijgebonden krant. Toch was De Morgen bij z'n ontstaan financieel volledig afhankelijk van de socialistische beweging. De aandeelhouders van De Morgen waren nog steeds de 4 voornaamste pijlers van de socialistische zuil: de partij, het ABVV, de socialistische

¹⁹⁰ *Ibid.*, p. 326.

¹⁹¹ B. VANSPAUWEN, *o.c.*, p. 29.

¹⁹² *Ibid.*, p. 29.

mutualiteiten en de coöperaties. Daarnaast was ook de verzekeringsmaatschappij Prévoyance Social/Sociale Voorzorg aandeelhouder.¹⁹³

Ook de samenstelling van het bestuur was tekenend: de raad van beheer bestond uit 9 vertegenwoordigers van de Socialistische Gemeenschappelijke Actie en 5 leden werden aangeduid door het partijbureau van de SP.

De Morgen heeft er altijd naar gestreefd zijn onafhankelijkheid sterk te beklemtonen door een onafhankelijke koers te varen. Toch werd de krant door het publiek nog steeds als de spreekbuis van de SP gezien.¹⁹⁴ Het was voor De Morgen heel moeilijk van dat imago af te geraken. Het feit dat aanvankelijk de benaming Vooruit behouden werd voor de regio Gent bemoeilijkte de overtuigingskracht van De Morgen om zich als onafhankelijke krant te bewijzen.

4.1.2. Redactionele lijn van De Morgen

Redactioneel gezien bouwde De Morgen eigenlijk vooral verder rond de traditie van Vooruit. De meeste redacteurs waren oud-redacteurs van Vooruit, slechts enkelen kwamen van de redactie van Volksgazet.¹⁹⁵ Een grote verandering bestond echter in de loyaliteit van de redactie ten opzichte van de politieke partij en de vakbonden van de eigen zuil. Terwijl Vooruit en Volksgazet voornamelijk een propagandafunctie vervulden voor de socialistische beweging wou De Morgen met haar onafhankelijke redactie eerder een rol van kritisch opzichter spelen en hun lezers ‘een geweten trappen’, vooral onder impuls van Paul Goossens.

De band die bestond tussen de partij en de krant en die gebaseerd was op trouw werd dus duidelijk bewust verlaten. Op dit punt beantwoordde de krant wel aan de tendensen in de samenleving en verwachtingen bij de lezers. Lezers waren steeds onafhankelijker geworden en verlangden dit ook van hun krant. Ook de lay-out van de krant was flink gemoderniseerd en kon de lezers bekoren. De te verwachten inhoudelijke en vormelijke veranderingen die daar bijhoren echter, bleven uit. De redactie onder leiding van Paul Goossens bleef bijna krampachtig vasthouden aan die doctrinaire toon en ‘opvoedende’ inhoud. Op dit punt beantwoordde de krant

¹⁹³ E. DE BENS, *o.c.*, p. 327.

¹⁹⁴ *Ibid.*, p. 335.

¹⁹⁵ *Ibid.*, p. 326.

helemaal niet aan de verzuchtingen van de lezers. Nog steeds bleef het lezerspubliek op zijn honger zitten op het vlak van volledige, onbevooroordeelde en objectieve journalistiek.

4.1.2.1. Inhoudelijk

Inhoudelijk wilde de krant, dit is in hoofdzaak hoofdredacteur Goossens, de strategie volgen van het democratisch socialisme. Als linkse krant werd eigenlijk alles wat rechts was of als rechts aanzien werd afgeschoten en bestempeld als ‘ondemocratisch’.¹⁹⁶ Ondanks het feit dat het linkse maatschappijmodel, vooral het communisme, overal in de wereld aan het falen was werd het nog steeds stevast verdedigd en tegenover het liberaal-kapitalistische model geplaatst. Er werd met scherp geschoten naar de bedrijfswereld die enkel uit was op winst en geen aandacht meer had voor de meerwaarde toegevoegd door de arbeiders.

Niet alleen de financieel-economische wereld moest eraan geloven maar ook de eigen socialistische partij. Goossens nam het protocol dat was ondertekend tussen de redactie en de socialistische beweging heel serieus tot op de letter en was niet van plan de socialistische partij te sparen.

Dit creëerde dikwijls heel moeilijke situaties. Goossens was blijkbaar van plan zijn eigen koers te varen en vond dat de redactie als onafhankelijke redactie zich niet aan bepaalde principiële regels van partijgebondenheid moest houden zoals Vooruit en Volksgazet dit wel gedaan hadden. Hij schermde zijn redactie ook heel sterk af van al deze eigenaarinvloeden.¹⁹⁷ Toch wás de redactie nog steeds afhankelijk van de socialistische beweging vooral op financieel gebied. Goossens koos dus doelbewust voor een strategie van onafhankelijke criticus, ook (en vooral) van de eigen geldschieters.

Een ander aspect betreffende de inhoud was het soort nieuws dat werd gebracht. We hebben al gewezen op het feit dat Vooruit en Volksgazet met structurele problemen te kampen hadden die waren te wijten aan henzelf. Doordat de partij de kranten als propagandamiddel zag en niets meer dan dat, was het enigszins normaal dat er werd gefocust op politiek nieuws. Maar deze verwaarlozing van regionaal

¹⁹⁶ B. VANSPAUWEN, *o.c.*, p. 28.

¹⁹⁷ *Ibid.*, p.45.

nieuws, sportnieuws en ander ‘soft news’ betreffende de vrijetijdsbestedingen van de mensen of de zogenaamde ‘human interest’ domein waren nefast gebleken voor de socialistische opiniepers in Vlaanderen. Toch had De Morgen klaarblijkelijk niet veel lessen getrokken uit deze feiten. De krant had wederom weinig aandacht voor regionaal nieuws en sportnieuws.

4.1.2.2. Stijl en vorm

Het was duidelijk dat de doctrinaire strijdtal van de sterk partijgebonden kranten Vooruit en Volksgazet niet meer aan de orde was in de nieuwe progressieve linkse krant van Vlaanderen. Eerder dan een strijdjournalistiek mat De Morgen zich een andere tactiek aan: die van de ‘onthullingsjournalistiek’. Nochtans veranderde er opmerkelijk weinig aan de werkelijke schrijfstijl. Meningingen en commentaren werden nog steeds aangevoerd als feiten en de artikels klonken vaak sterk doctrinair. Het socialistische gedachtegoed werd bijna centraal geplaatst en alles en iedereen die hier niet naar handelde of sprak moest eraan geloven in De Morgen. Op die manier wou De Morgen de lezers ‘een geweten trappen’.

Het concept van De Morgen was dus heel agressief, de agressiviteit van mei ’68 was er te veel ingeslopen. De houding van De Morgen was ook erg negatief, alle ontwikkelingen werden negatief bekritiseerd.¹⁹⁸ Er wordt vaak beweerd dat deze negatieve houding van de socialistische pers de opkomst van extreem rechts en de extreem-rechtse kiezer in Vlaanderen in de hand heeft gewerkt. Deze houding sprak echter niet zoveel lezers meer aan. Op die manier bleef de redactie dus vrij oubollig wat betreft haar schrijfstijl. De partij en vooral Karel Van Miert hebben herhaaldelijk gepoogd de redactie aan te sporen om een mildere koers te varen en een krant te maken die iedereen aanspreekt. Op die manier drongen zij aan op een krant die meer aansloot bij de ontzuilende tendensen in de samenleving. De redactie had daar echter geen oren naar en vond dit politieke inmenging in redactionele aangelegenheden.¹⁹⁹ De redactie verschuilde zich altijd achter haar onafhankelijkheidsstatuut maar vergat dat ze ondertussen vele lezers aan het verliezen was...

¹⁹⁸ K. VAN MIERT, *Ontstaan en evolutie van De Morgen*, Beersel, 28.04.2006 (Persoonlijke mededeling).

¹⁹⁹ K. VAN MIERT, *o.c.*

4.1.3. Lezerspubliek van De Morgen

Het lezerspubliek is van bij het begin een heikel punt geweest voor De Morgen. Vooral de redactie was het onderling niet eens over wie de krant nu precies moest aanspreken. Men was niet zeker of men opnieuw de trouwe socialisten van weleer, de arbeidersbevolking moest aanspreken of eerder moest toespitsen op een ruimer publiek. Een krant voor alle progressieve Vlamingen zou een krant voor een jonge, intellectuele elite betekenen want dit was het progressief publiek. Nu de grote conflicten voorbij waren liep men het risico dat de arbeiders zouden afhaken als lezer, vooral nu de band met de partij inhoudelijk verdwenen was. Aan de andere kant was het ook risicovol om enkel te rekenen op een nieuw, jong, intellectueel publiek. Op die manier verloochende de krant als het ware haar hele ontstaansgeschiedenis vanuit twee kranten die opkwamen voor de arbeider en de strijd voerden tegen het kapitalisme. De discussie ging dus over het feit of De Morgen zich moest manifesteren als een ‘rode Standaard’ of als een ‘rood Nieuwsblad’²⁰⁰. Binnen de redactie was het verzuilde element dus nog wel degelijk aanwezig, het moest een rode krant blijven.

Uiteindelijk kon De Morgen niet kiezen tussen deze twee pistes. Het lag uiteindelijk ook moeilijk om maar één krant te hebben. De katholieke zuil had steeds twee kranten gehad: De Standaard en Het Volk. Op die manier konden zij beide sociale groepen bereiken. De Morgen was de enige socialistische krant in Vlaanderen en moest een keuze maken. Deze keuze kwam er niet, of maar half. Goossens wou aan de ene kant wel een krant voor jonge intellectuelen maken maar bleef die doctrinaire stijl aanhouden. Uiteindelijk sprak de krant vrij weinig lezers aan. Jonge intellectuelen vonden de krant te ouderwets en te doctrinair. Arbeiders vonden de krant te weinig links en te intellectueel. Op die manier viel de krant tussen twee stoelen en dit had zo zijn gevolgen voor de verkoopcijfers.

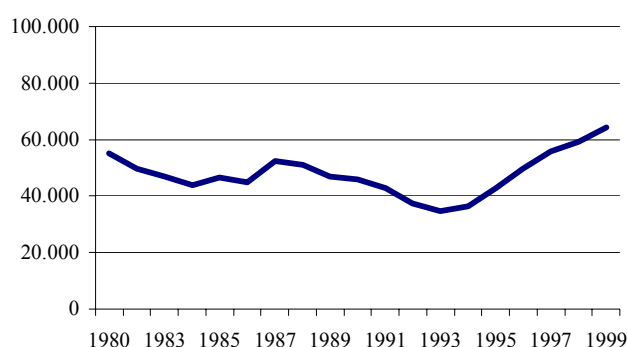
²⁰⁰ B. VANSPAUWEN, *o.c.*, p. 23.

4.2. De Morgen kon het niet waarmaken

4.2.1. Signaal vanuit de lezers

Ondanks de nieuwe wind in de partij en in de redactie is De Morgen er niet in geslaagd een spectaculaire start te nemen. De oplage was veel lager dan verwacht.²⁰¹

Figuur 7. Oplagecijfers van De Morgen 1980-1999

Bron: E. DE BENS, *o.c.*, p. 337.

Het was duidelijk minder dan de samengevoegde verkoopcijfers van Vooruit en Volksgazet. De kleine 50.000 lezers van Volksgazet en de kleine 30.000 van Vooruit hadden zich niet allemaal ‘bekeerd’ tot De Morgen zo blijkt. Vele lezers hadden afgehaakt. Er was vooral een opmerkelijk verlies van lezers in het Antwerpse. Dit had te maken met het feit dat De Morgen heel weinig aandacht schonk aan regionaal nieuws en daarenboven meer in de lijn van Vooruit werd voortgezet met meer Vooruit-redacteuren dan redacteurs van de voormalige Volksgazet. Veel Antwerpenaren haakten af en schakelden over naar een krant die wél aandacht schonk aan het Antwerpse regionale nieuws.²⁰²

²⁰¹ E. DE BENS, *o.c.*, p. 327.

²⁰² *Ibid.*, p. 327.

4.2.2. Financiële put

Financieel ging het ook niet goed met De Morgen. Het startkapitaal was al vrij gering in dagbladtermen en na een paar maanden bleek NV De Roos, uitgeverij van De Morgen al verlieslatend te zijn. De verliezen stapelden zich maar verder op. In de maand maart van 1980 was het tot dan toe opgestapelde verlies al opgelopen tot 100 miljoen Belgische frank.²⁰³ Er kwam een herstructureringsplan voor De Morgen maar dat kende niet het beoogde effect. Aan de éne kant was er de externe factor van de economische recessie die de algemene dagbladcrisis versterkte door de sterk stijgende papierprijs en loonkosten. Er was inderdaad te weinig geld om grote sportkaternen te voorzien of extra bijlagen met regionaal nieuws. Aan de andere kant was er ook het minstens even belangrijke structurele probleem van de redactionele lijn bij De Morgen. De redactie was niet bereid om eens na te gaan hoe zij een krant konden maken die lezers én adverteerders aansprak. De SP heeft vele malen geprobeerd privé-investeerders aan te trekken maar dit stuitte op weinig interesse vanuit de bedrijfswereld.²⁰⁴ Ook de geldelijke steun vanuit de overheid was te beperkt om het verschil te maken voor De Morgen. Vooral doordat De Morgen steunde op verouderde infrastructuur en een oubollige redactionele opvatting was deze overheidssteun “een pleister op een houten been”²⁰⁵.

4.2.3. Vertroebelde relaties

Vanaf eind 1979 had De Morgen zich meer en meer gedistantieerd van de SP. Dit kwam onder andere door de welbekende ‘rakettenbocht van de SP’. Daarbij hadden de Vlaamse socialisten zich heftig verzet tegen de plaatsing van kernraketten op Belgisch grondgebied en mee gestapt in de betogingen. Toen bleek dat op internationaal vlak België hieromtrent niet veel te zeggen had moesten de socialisten hun standpunt wijzigen om de regering niet ten val te brengen. De partij was verdeeld maar toch werd besloten de regering bij een vertrouwensstemming te steunen. Deze rakettenbocht betekende de definitieve breuk tussen de redactie en de

²⁰³ B. VANSPAUWEN, *o.c.*, p. 47.

²⁰⁴ K. VAN MIERT, *o.c.*

²⁰⁵ *Ibid.*

partij.²⁰⁶ Van toen af aan werd de SP steeds meer op de korrel genomen en kritisch beoordeeld en dit in de krant die financieel wel van de socialistische partij afhankelijk was.

Doordat De Morgen de partij niet altijd in een goed daglicht plaatste ontstond steeds meer wrevel binnen de organisaties van de socialistische beweging. Wat was immers het nut van investeringen te doen in een project dat soms meer negatieve dan positieve aandacht opbracht? De vraag hoe ongebonden een krant eigenlijk kon blijven die miljoenen toegestoken kreeg van een politieke partij drong zich op.²⁰⁷ De redactie daarentegen was van mening dat er net investeringen nodig waren. Besparingen zouden enkel maar een neerwaartse spiraal betekenen van inkomsten en verkoopcijfers. Over het algemeen trok Paul Goossens zich ook weinig aan van de financiële problemen van De Morgen.²⁰⁸ Het geld moest vanuit de socialistische beweging komen en voor de rest mochten die zich niet met redactionele aangelegenheden bezighouden.

Niet alleen de redactie en de eigenaars stonden tegenover elkaar, ook binnen de redactie en binnen de partij was niet iedereen het met elkaar eens. Binnen de redactie zelf waren er grote spanningen. Paul Goossens' grote droom was immers om een succesvolle intellectuele socialistische kwaliteitskrant te maken zoals De Standaard in de katholieke zuil. Bob Van de Voorde, één van de nieuwe lichte journalisten én hoofdredacteur van Vooruit tot op het einde in 1978, zag echter meer heil in een populaire linkse krant zoals Het Nieuwsblad die zich richtte tot de minder intellectuele katholieken.²⁰⁹ Veel overleg en discussie was er echter niet aanwezig op de redactie. De zogenaamde onafhankelijkheid van de redactie kwam meer neer op de onafhankelijkheid van de hoofdredacteur Paul Goossens. Zijn individuele opvattingen moesten ook maar die van de redactieleden zijn. Alhoewel vele redactieleden opkeken naar Goossens ontstond er steeds meer wrevel in de redactielokalen.

Ook de socialistische partij was in twee kampen verdeeld. De oudere generatie vond het op zich geen goed idee om een krant te steunen die zich onafhankelijk wou noemen. Maar de nieuwe generatie onder leiding van Karel Van Miert was aangetreden en had dit beslist. Door de financiële verliezen en de negatieve

²⁰⁶ B. VANSPAUWEN, *o.c.*, p. 47.

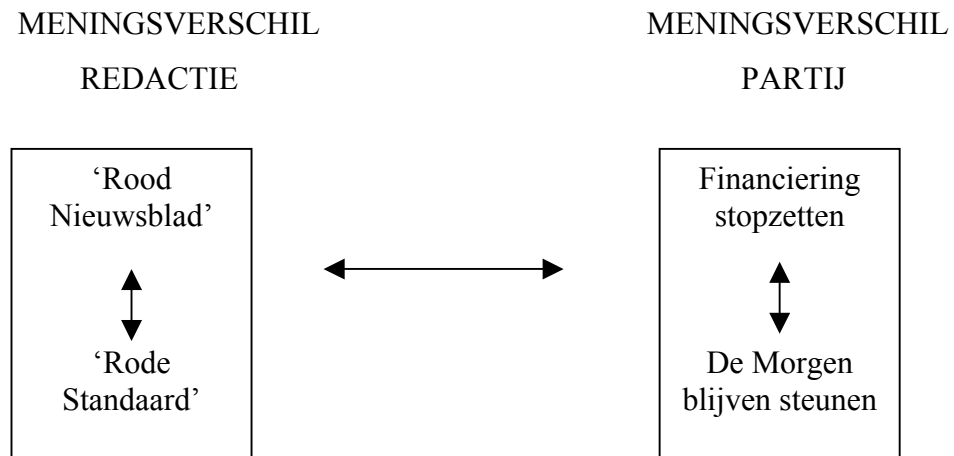
²⁰⁷ *Ibid.*, p. 65.

²⁰⁸ E. MANGE, 1986, *l.c.*, p. 43.

²⁰⁹ *Ibid.*, p. 58.

propaganda voor de SP kreeg die oudere generatie meer en meer haar gelijk. Het bleek inderdaad niet houdbaar om een krant te onderhouden die geen politieke steun terug geeft. Er was een paradoxale situatie ontstaan. De socialistische organisaties die het qua ledenaanhang steeds moeilijker kregen moesten hun geld investeren in een krant die, eerder dan leden, lezers en kiezers aan te trekken een schenenstamper was, een ‘blok aan het been’. Niet alleen het financiële aspect verdeelde de socialistische beweging. De oudere generatie kon het veel minder verdragen dat de krant zo ongegeneerd kritiek had op de SP. De verbijstering was dan ook groot bij vele partijleden wanneer Goossens in 1982 weigerde de partijstandpunten van de SP te publiceren in De Morgen naar aanleiding van de aankomende gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1982. Karel Van Miert had alle moeite om de achterban en de oudere partijleden te bedaren en te overtuigen van het maatschappelijk project.²¹⁰

Figuur 8. Meningsverschillen binnen en tussen redactie en partij omtrent De Morgen

4.3. Het onvermijdelijke faillissement in zicht

Het was voor velen al duidelijk na de eerste jaren van De Morgen: de krant kon zoals die toen bestond niet lang meer bestaan. Een verdeelde redactie, verdeelde eigenaars

²¹⁰ B. VANSPAUWEN, *o.c.*, p. 69.

en vele ruzies tussen de redactie en de eigenaars zorgden voor een onhoudbare situatie. Toch doken er in de jaren '80 nog een aantal initiatieven en reddingsplannen op.

In 1981 was NV De Roos reeds opgedoekt en vervangen door SV De Morgen om zo zonder de opgestapelde verliezen met de publicatie verder te kunnen gaan.²¹¹ De aandeelhouders van deze vennootschap bestonden uit de SP, ABVV en Het Licht. De andere organisaties van de socialistische beweging zagen een nieuwe kapitaalbreng niet meer zitten.

De situatie voor De Morgen bleef een weg met ups en downs en in 1983 werd een studie besteld bij het doorlichtingbureau McKinsey. Deze studie concludeerde dat er uiteindelijk wel een publiek bestond voor een krant zoals De Morgen maar dat er een aantal dingen grondig moesten wijzigen.²¹² Ten eerste moest afgestapt worden van die doctrinaire taal die werd gehanteerd. Ten tweede was het noodzakelijk om technische vernieuwingen door te voeren; De Morgen werd immers nog steeds verder geproduceerd met de oude infrastructuur van Vooruit. Ten derde moest er werk worden gemaakt van een professionalisering binnen het management van de krant. Ten vierde moest er meer aandacht worden geschonken aan sportnieuws, regionaal nieuws en ontspanning.

Deze conclusie kwam niet zomaar onverwacht uit de lucht vallen en eigenlijk hadden de partij en redactieleden dit zelf moeten aanvoelen. De partij had dit al langer gevoeld maar kon de redactie hier niet van overtuigen. Aan de éne kant diende het rapport dus om de redactie bewust te maken van het feit dat ze zich eens moesten afvragen wát de mensen precies aanspreekt in een krant en zich daar meer op te richten. Aan de andere kant werd de studie besteld om aan te tonen dat een progressieve krant in Vlaanderen weldegelijk levensvatbaar was om op die manier investeerders aan te trekken.²¹³

Om een aantal aanbevelingen van dit rapport uit te voeren waren er investeringen nodig en Van Miert was bereid die te doen als ABVV ook een derde voor zijn rekening zou nemen. Voor de vakbond lag dit alles evenwel heel moeilijk. Door de technische vernieuwingen zoals de invoering van een onlinesysteem zouden er personeelsleden moeten afvloeien en hoe kon een vakbond als verdediger van de

²¹¹ *Ibid.*, p. 63.

²¹² *Ibid.*, p. 71.

²¹³ K. VAN MIERT, *o.c.*

arbeidersbelangen daarmee akkoord gaan? Uiteindelijk besliste het ABVV niet langer aandeelhouder te willen zijn van De Morgen en zo geschiedde het dat de SP nog de voornaamste geldschieter was van de krant.

Ondanks de aanhoudende financiële steun van de SP en de kleine oplagestijging van De Morgen begon de relatie tussen de partij en de redactie en dan vooral tussen Goossens en Van Miert steeds meer te verzuren. Een aantal incidenten droegen daartoe bij. Zo had Paul Goossens in 1984 een aantal grote bedrijven aangeschreven in een soort van smeekbede om hen te overtuigen te investeren in De Morgen buiten het weten van de SP om. De SP was hier niet blij om doordat zij al herhaaldelijke malen privé-investeerders hadden proberen aan te trekken terwijl de Goossens daar heel afkering tegenover stond. Ook binnen de redactie heerste er ongeloofwaardigheid over het feit dat hun voorman zomaar naar de ‘vijand’ zou toestappen. In 1985 werd drukkerij NV Het Licht vervangen door drukkerij Nevada-Nimifi in Brussel. Vele arbeidersplaatsen gingen verloren. De Morgen had hier opmerkelijk weinig aandacht voor. Niet alleen de band met de politieke organisaties maar ook de band met de arbeiders, steeds een belangrijke groep geweest voor de socialistische pers, ging stilaan verloren.

4.4. Het faillissement maar niet het einde

Van Miert en zijn collega’s waren tot het besluit gekomen dat het niet mogelijk was om als partij een ongebonden krant te financieren. Zoals het een socialist past in het licht van de kritische theorieën had Van Miert er alles aan gedaan om De Morgen te vrijwaren van de negatieve ontwikkeling van concentratie in de pers. Op 30 oktober 1986 werd het officieel: De Morgen was failliet.

Het faillissement zorgde voor een golf van sympathiebetuigingen in Vlaanderen, vooral dan onder de intellectuele elite. Paul Goossens liet ook niet na de schuld van de ondergang van De Morgen volledig naar de politieke sfeer te schuiven terwijl het falen van De Morgen eerder een gevolg van een slecht beleid was. Er was een gebrek aan financiële middelen, een gebrek aan professioneel management en een gebrek aan financiële verantwoordelijkheid bij de redactie geweest.²¹⁴ Toch werkte deze

²¹⁴ E. MANGE, 1986, *l.c.*, p. 45.

‘slachtofferrol’ waar de redactie zich in wentelde. De reddingsactie ‘1.000 voor 100.000’ die werd opgericht en waarbij het de bedoeling was om 1.000 mensen te vinden die 100.000 Belgische frank wilden investeren werd een succes.

De reddingsactie bracht heel wat kapitaal binnen maar toch nog te weinig om een krant te beginnen. Het was ook heel moeilijk om privé-investeerders aan te trekken. Goossens stapte daarop opnieuw naar de SP om hulp te vragen. Het was Van den Bossche die zich het lot van De Morgen toen aantrok, Van Miert had zich teruggetrokken na het faillissement van 1986. Op 15 januari 1987 werd NV De Morgen opgericht. Opmerkelijk was het woord ‘socialisme’ weggelaten in het nieuwe statuut van De Morgen. Desondanks was de SP bereid een lening te verstrekken aan de uitgeversmaatschappij zonder leidende functies in te nemen in het beheer van de krant. Deze aanhoudende steun kwam vanuit de gedachte dat het goed was om een progressief dagblad op de dagbladmarkt te houden.²¹⁵ Op die manier zouden ook de progressieve standpunten in de media worden voorgesteld.

Ook hier herhaalde de geschiedenis zich weerom. De Morgen had te weinig aandacht voor regionaal nieuws, sportnieuws en ander apolitiek nieuws. De redactie was onderbemand en het kapitaal dat beschikbaar was om mee te werken was ontoereikend. Dit betekende een lage oplage en uiteraard financiële problemen. Nu was de situatie volkomen hopeloos geworden. Er was geen politieke partij meer om met de vinger te wijzen. De krant was niet aantrekkelijk genoeg voor zowel lezers als investeerders, de twee belangrijke markten die een krant goed moet ‘verzorgen’. Een overname zat er onvermijdelijk aan te komen.

4.5. Alle politieke banden doorgeknipt: De Morgen bij de groep Hoste-Van Thillo

Sedert juni 1988 waren er al gesprekken opgestart met NV Hoste, een liberale uitgeversmaatschappij die ook al Het Laatste Nieuws uitbracht. Van Thillo was als zakenman open genoeg van geest om ook een progressieve krant groot te willen maken in Vlaanderen. Deze liberale groep vormde geen bedreiging of concurrentie voor De Morgen die een totaal ander lezerspubliek beoogde dan Het Laatste Nieuws.

²¹⁵ K. VAN MIERT, *o.c.*

In 1989 werd NV De Morgen na moeizame onderhandelingen een dochteronderneming van de groep Hoste-Van Thillo. De redactie wou niettemin nog een extra waarborg dat zij haar redactionele lijn kon behouden en daartoe werd een stichting opgericht die moest toezien dat deze onafhankelijkheid niet werd geschonden. Er werd op een aantal domeinen samengewerkt tussen de beide kranten maar enkel voor zaken die geen betrekking hadden op de identiteit van de kranten. Zo ging het om sportuitslagen en tv-programma's.²¹⁶

De Morgen had nog een aantal jaar nodig om een nieuwe start te vinden en zich aan de hervormingen die werden doorgevoerd aan te passen. Vanaf 1995 kon men spreken van een ware bloei van de oplagecijfers.(zie figuur 7) Paradoxaal genoeg was de overname door een liberale persgroep die zich vooral met winst en succes bezighield in plaats van ideologie, de enige manier geweest om een progressieve krant in Vlaanderen zoals De Morgen te redden.

4.6. Besluit

Ook in de socialistische dagbladers had de crisis van de jaren '70 toegeslagen met alle gevolgen van dien: Vooruit en Volksgazet waren failliet gegaan maar herleefden in De Morgen. Op die manier had zowel een aanbiedersconcentratie als een redactionele concentratie plaatsgevonden zodat de lezer benadeeld werd in zijn keuzevrijheid. Deze concentratievormen deden zich echter niet in perfecte vorm voor; de redactie van De Morgen was geen samenwerking van twee redacties noch een opslorping van één redactie in de andere. Dit verklaart de vele spanningen die binnen de redactie heersten.

De Morgen werd opgericht met de bedoeling een ambitieus maatschappelijk project te zijn. De socialistische partij wou de socialistische pers niet laten vallen na het failliet van Vooruit en Volksgazet. Aan de éne kant was de partij ondertussen sterk gemoderniseerd met aan de leiding Karel Van Miert en wensten zij af te stappen van de oude partijpolitiek. Aan de andere kant wilden zij ook hun progressieve standpunten verdedigd zien in de media. Alle partijen hadden immers nog 'hun' kranten, ook al waren het slechts onrechtstreekse banden.

²¹⁶ E. MANGE, 1986, *l.c.*, p. 41.

Er zaten weliswaar van bij de aanvang al een aantal elementen scheef om een positieve toekomstvoorspelling te maken voor De Morgen. Ten eerste was geld van meet af aan al weer een probleem. De kapitaalbreng die was gedaan was eigenlijk onvoldoende om een krant in de startblokken te zetten in het licht van de gewijzigde inkomsten- en kostenstructuur. Met de oprichting van de nieuwe krant verdween de nood aan moderne druktechnieken, informatici en een vlotte verspreiding niet. De Morgen zou dus vooral moeten rekenen op adverteerders maar die waren uiteraard niet zo geïnteresseerd in een krant die niet moderniseerde. Ten tweede werd er nog steeds met oude technologie gewerkt. Ten derde was er nog steeds weinig aandacht voor sportnieuws en vooral regionaal nieuws. Ten vierde bleef de krant vasthouden aan een negatieve doctrinaire stijl terwijl het steeds meer diverse en ontzuidde leespubliek daar geen behoefte meer aan had. Deze knelpunten zorgden voor heel wat discussies tussen de redactie en de partij. Ook binnen de redactie ontstonden meningsverschillen en binnen de partij was er ook geen éénduidige stem ten opzichte van De Morgen.

Het rijk van de partijkranten was uit en de SP had toch nog een ‘niet-partijgebonden’ progressieve krant willen uitgeven zonder voorafgaand marktonderzoek te verrichten. Eind ‘86 drong het door bij de partij dat dit onhaalbaar geworden was en werd De Morgen failliet verklaard. Ondertussen was de financiële put al heel diep. Er werd nog een krampachtige poging ondernomen via NV De Morgen maar uiteindelijk kon men ook bij de redactie het besef dat privé kapitaal een noodzakelijke voorwaarde was om nog te kunnen bestaan in de dagbladwereld niet langer onderdrukken. In 1989 werd de enige socialistische krant van Vlaanderen een onderdeel van de liberale persgroep Hoste-Van Thillo. Blijkbaar was concentratie, één van de negatieve tendensen waartegen de kritische theorieën zich wilden verzetten, de enige uitweg geweest om een krant zijn eigen identiteit en voortbestaan te laten behouden.²¹⁷

²¹⁷ R. VAN GOMPEL, D. BILTEREYST, *l.c.*, p. 5.

Besluit

In deze eindverhandeling hebben we geprobeerd om een duidelijker inzicht te verschaffen in de relatie tussen de dagbladpers en de maatschappelijke en politieke wereld en de evolutie die daar is opgetreden.

In het eerste hoofdstuk hebben we vooreerst gezien dat deze relatie aan vele veranderingen onderhevig is geweest. Van bij haar aanvang tot diep in de tweede helft van de 20ste eeuw is de Belgische dagbladpers een politieke pers geweest waarbij kranten duidelijk onderscheiden konden worden als behorende tot het liberale, katholieke of socialistische blok. De verzuiling drong dus duidelijk door tot in de persordening. Kranten schreven vanuit een bepaalde ideologie, hanteerden doctrinaire taal en voorzagen de feiten van een partijpolitieke inkleuring. Vooral vanaf de jaren zestig vonden er een aantal maatschappelijke evoluties plaats zoals de algemene welvaartsstijging, een hogere scholingsgraad en een meer open houding van de Kerk, die ervoor zorgden dat mensen zich niet meer exclusief aan één bepaalde levensbeschouwing vastklampten. Ook op politiek vlak waren er een aantal evoluties, het partijenlandschap versplinterde en de grote traditionele partijen verloren hun massale achterban. Deze ‘ontzuiling’ in de maatschappij zette zich tevens door in de dagbladpers. Een agressieve doctrinaire strijdpers die nauwe banden onderhield met de politieke wereld viel stilaan in diskrediet bij het lezerspubliek en moest zich meer als een informerende, objectieve en correcte dagbladpers gedragen waarbij de journalist stilaan een andere functie opgedrongen kreeg. Hij moest steeds meer informatieverschaffer zijn in plaats van ideologiebeschermer.

In het tweede hoofdstuk van het eerste deel hebben we een inzicht proberen te bieden in de complexe beweging van concentratie in de pers. We hebben geduid op het onderscheid én de samenhang tussen aanbiedersconcentratie, redactionele concentratie en publieksconcentratie. Concentratie op aanbiedersniveau uitte zich vooral in het zichtbaar verminderd aantal kranten op de dagbladmarkt. Redactionele concentratie kan samenwerking of versmelting van krantenredacties betekenen en publieksconcentratie duidt op het feit dat het lezerspubliek zich steeds meer richt tot een klein aantal kranten die dan massaal worden gelezen.

Persconcentratie blijkt geen verschijnsel te zijn dat overal onder dezelfde vorm en met dezelfde intensiteit kan worden waargenomen. Veel hangt af van de soort

maatschappij waarin de pers zich ontwikkelt en van de politieke en economische opvattingen die in een samenleving heersen. Toch had het verschijnsel een aantal gemeenschappelijke oorzaken. Krantenbedrijven waren in hoge mate loonintensief. Zij waren ook afhankelijk van de papiermarkt waar weinig in werd geïnvesteerd. Voor hun inkomsten hingen kranten steeds meer af van de adverteerdersmarkt die vrij onvoorspelbaar en volkomen economisch gedetermineerd was. Nieuwe investeringen drongen zich op om mee te kunnen met de moderne technieken zoals kleurendruk en het gebruik van foto's. Ondertussen waren radio en televisie immers heel populair geworden. Deze media trokken de lezers stilaan weg van de kranten zodat hun oplagen daalden en zij financieel in de problemen kwamen.

Gevolgen van deze persconcentratie waren vooral de daling van de pluraliteit, toch zeker op extern niveau. Het keuzeaanbod van lezers versmalde aanzienlijk, wat echter niet altijd een daling van de pluriformiteit met zich meebracht. In deze context ontstond ook de discussie aangaande het toekennen van overheidssubsidies om de verscheidenheid van de opiniepers te verzekeren.

Bekeken vanuit een Belgisch perspectief waren veel van de oorzaken van de perscrisis af te leiden uit de kosten- en inkomstenstructuur van de kranten. De crisis sloeg het hardst toe in België in de jaren '70. Vele kranten verdwenen of werden genoodzaakt samen te werken. De aanbieders, redactionele en publieksconcentratie waren tendensen waaraan ook de Belgische pers niet ontsnapte.

In het tweede deel hebben we gepoogd de impact van die evoluties na te gaan voor de socialistische opiniepers in Vlaanderen. De oorzaken van de algemene crisis van de pers in de jaren '70 werden nog aangevuld met een aantal specifieke 'euvels' die de socialistische pers ondervond. Op technisch vlak was zij helemaal niet gemoderniseerd. Vaak werd er gewerkt met oude drukpersen en oud materiaal. Vernieuwing kwam er niet want beide kranten hielden halsstarrig vast aan hun traditionele manier van drukken, schrijven en publiceren. Weinig rekening werd gehouden met de verzuchtingen van het publiek die langzamerhand aan het veranderen waren vanaf de tweede helft van de jaren vijftig. Terwijl de tendens van ontzuiling zich manifesteerde op maatschappelijk en politiek vlak bleef de socialistische pers dus sterk verzuild. De oplagecijfers bleven dalen maar het financiële probleem werd door de redacties genegeerd. Ondertussen doken er echter een aantal tendensen op binnen die redacties van Vooruit en Volksgazet. Steeds meer journalisten drongen aan op een losmaking van de band tussen de krant en de

socialistische partij. De socialistische beweging heeft veel te laat beseft dat modernisering, marketing en lezerspubliek belangrijke begrippen waren in de persindustrie. En als zij dit besef al hadden, dan waren er toch nog te weinig financiële middelen om de situatie om te buigen. De verliezen hadden zich al zodanig opgestapeld dat een omweg niet meer mogelijk was. De socialistische partij in Vlaanderen verloor haar twee spreekbuizen aan het eind van de jaren '70.

Toch besloot de ondertussen gemoderniseerde BSP o.l.v. Karel Van Miert opnieuw te investeren in een ambitieus maatschappelijk project: De Morgen. Deze krant werkte vooral met de redacteurs van Vooruit. Er had dus een concentratiebeweging plaats gevonden binnen de socialistische dagbladpers, zowel op aanbiedersniveau als op het niveau van de redacties. De socialistische beweging had geen propagandamachine meer op het oog maar het leek toch handig om een progressieve krant op de markt te houden die dergelijke standpunten vertolkte.

De Morgen had het net zoals Vooruit en Volksgazet financieel moeilijk. Er was een groot gebrek aan geld, moderne technieken en vernieuwingsmotivatie binnen de redactie. Zowel inhoudelijk als vormelijk bleef de redactie van De Morgen vasthouden aan een negatieve doctrinaire stijl terwijl het steeds meer diverse en ontzilde leespubliek daar geen behoefte meer aan had. Deze moeilijkheden zorgden voor verdeling binnen de socialistische partij en binnen de redactie.

Na een aantal moeilijke jaren van net het hoofd boven water te kunnen houden ging De Morgen failliet in 1986. Tegen de achtergrond van onze algemene uiteenzetting in deel 1 kunnen we besluiten dat er nergens in België en zelfs in Europa nog een toekomst was weggelegd voor een krant zoals Vooruit en Volksgazet. Het rijk van de partijkranten was uit. De gedachte om een progressieve krant op de markt te houden om het persaanbod zo gevarieerd mogelijk te maken was vanuit de kritische theorieën geïnspireerd een nobele gedachte. Toch zat het bij De Morgen flink mis op een aantal vlakken. Ten eerste bleef de partij toch de voornaamste geldschieter terwijl zij geen partijkrant meer beoogde. Dit hielp De Morgen niet van haar ideologisch gebonden imago af. Ten tweede was de redactie niet overgeschakeld naar een professionele manier om journalistiek te bedrijven en een gegeerde krant te maken. Uiteindelijk bleek de enige oplossing een overname te zijn.

Vaak duikt de vraag op of kranten tegenwoordig wel zo onafhankelijk geworden zijn nu ze eindelijk losgekomen zijn van hun politieke of ideologische stempel. Zij

hebben nu een stempel van de reclamewereld en de economische sfeer gekregen die hen evenzeer kan beknotten in hun onafhankelijkheid. Kranten hebben inderdaad inspanningen moeten doen om zich aantrekkelijker te maken voor de economische en financiële wereld, ook al was dit tegen de zin van de redactie zoals bij De Morgen. Toch is achteraf gebleken dat De Morgen zich veel beter heeft kunnen ontpoppen tot een progressieve en kritische krant zoals voorzien in 1978.

Paradoxaal bleek een winstnajagend bedrijf het enige redmiddel te zijn om een progressieve krant te behouden in het Vlaams perslandschap. Ondertussen is De Morgen een succesvolle kwaliteitskrant geworden en maakt de krant ook winst sedert een aantal jaren.

Referenties

- X, "Francois Geudens wil humor in plaats van grimmigheid" in *Koerier*, 03.05.1978, Antwerpen, Amsab-ISG, Archief Jos Van Eynde, nr. 56.265.
- ANSEELE, E., *De tyrannie in Vooruit*, Gent, drukkerij Het Volk, 1896, 16p.
- BEYENS, N., "Journalistiek, een vak apart" in *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis*, (2003), 12, pp. 91-122.
- BOONE, L., *Krantenpluralisme en informatiebeleid. Ontstaan, evolutie en toekomst van de overheidshulp aan de pers en aan Belga*, Leuven, KUL, 1978, 292p.
- CAMPE, R., DUMON, M. & JESPERS, J-J, *Radioscopie de la presse Belge*, Verviers, Gérard, 1975, 591p.
- CHILDS, H.L., *De publieke opinie*, Utrecht-Antwerpen, Aula-boeken, 1968, 487p.
- DE BENS, E., *De pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers. Gisteren, vandaag en morgen*, Tielt, Lannoo, 2001, 455p.
- DE BUYSER, P., *Jos Van Eynde: socialisme uit het hart*, Brussel, BSP, 1975, 50p.
- DE CONINCK, R., *Overzichtslijst van het archief van SM Het Licht*, Gent, Amsab werkinstrumenten, 1997, 204p.
- DELTOUR, B., *Tien jaar De Morgen. De perikelen van een progressieve krant in Vlaanderen*, Leuven, KUL, 1988 (Diss. Lic.), 237p.
- DE RIDDER, A.J., *Persconcentratie in Nederland: begripsvorming, bepaling en beschrijving*, Amsterdam, VU Uitgeverij, 1984, 172p.
- DE RIDDER, H., *Persvrijdal: een vlucht uit de emocratie*, Tielt, Lannoo, 2000, 152p.
- D'HOLLANDER, H., Verslag aan de Gemeenschappelijke Aktie over de toestand Ontwikkeling – Excelsior (Rapporten Desclée), 29.03.1976, Antwerpen, Amsab-ISG, Archief Volksgazet, nr. 1502.
- DIETVORST, J., *De socialistische partijkrant Vooruit tijdens het interbellum*. Gent, RUG, 1990 (Diss. Lic.), 353p.
- HUYSE, L., *De verzuiling voorbij*, Leuven, Kritak, 1987, 103p.
- HUYSE, L., *Machtsgroepen in de samenleving*, Leuven, Davidsfonds Horizonreeks, 1973, 85p.
- KOOPMAN, L., *Persconcentratie in Nederland en de gevolgen voor de pluriformiteit*, Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 1989, 59p.

- LUYKX, T., *Evolutie van de communicatiemedia*, Brussel, Elsevier Sequoia, 1978, 576p.
- MANGE, E., “De Morgen failliet” in *Socialistische Standpunten*, 33, (1986), 6, pp. 39-46.
- MANGE, E., “De Laatste Morgen” in *Socialistische Standpunten*, 36, (1989), 3, pp. 39-43.
- NIEUWENHUIS, A.J., *Persvrijheid en persbeleid*, Amsterdam, Otto Cramwinckel Uitgeverij, 1991, 344p.
- RIST, M., “Die Europäische Union als journalistische Herausforderung. Qualität im Spannungsfeld zwischen Infotainment und Sachinformation”, in *EUI Working Papers*, 63, (1997), 52p.
- ROOIJ, M., *Kranten: dagbladpers en maatschappij*, Amsterdam, Wetenschappelijke uitgeverij, 1974, 237p.
- RUTTEN, A., *Van linkse volkskrant tot sociaal-progressief dagblad: ontstaan, evolutie en huidige situatie van ‘De Morgen’*, Gent, UG, 1994 (Diss. Lic.), 137 p.
- SEVENS, A., *De Vlaamsgezindheid en de Moed van Edward Anseele en van De Bende van Vooruit*, Gent, Hemelsoet, 1912, 47p.
- SMITH, A., *Subsidies and the press in Europe*, London, PEP, 1977, 113 p.
- SNELS, B., *De schoolstrijd in de Vlaamse dagbladpers. Onderzoek van Het Volk, De Standaard, De Volksgazet, Vooruit, Het Laatste Nieuws (van september 1954 tot juli 1955)*, Leuven, KUL, 1986 (Diss. Lic.), 123p.
- STEENSELS, L., *Persvrijheid en dagblad. Rechten en plichten van de bij de dagbladcommunicatie betrokken groepen*, Leuven, KUL, 1980 (Diss. Lic.), 162p.
- VAN CUILENBURG, J.J., KLEINNIJENHUIS, J. en DE RIDDER, J.A., *Concentratie en persklimaat: een empirisch onderzoek naar de mogelijkheid van een persbarometer*, Amsterdam, VU Uitgeverij, 1988, 144p.
- VAN GOMPEL, R. & BILTEREYST, D., “Crisis en Bloei van de Vierde Macht. De Naoorlogse Ontwikkeling van de Vlaamse Dagbladpers” in VAN DEN BULCK, J.(ed.), *De Pers en haar vrijheid. The Millenium Conferences 1998*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1998, 188p.
- VANDERKERKEN, B., *De eigendomsstructuren in de Belgische dagbladpers*, Leuven, KUL, (Diss. Lic.) 1984, 288p.
- VAN MIERT, K., *Ontstaan en evolutie van De Morgen*, Beersel, 28.04.2006 (Persoonlijke mededeling).

- VAN NIEUWENHUYSE, K., *De Belgische dagbladpers na de Tweede Wereldoorlog*, Paper gepresenteerd in het college Geschiedenis van België, Leuven, KUL, 20p.
- VAN NIEUWENHUYSE, K., *De klauw van een papieren leeuw : een politieke geschiedenis van de krant De Standaard 1947-1976*, Leuven, Acco, 2005, 390p.
- VANSCHOENBEEK, G., “Vooruit” in *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, pp. 3563-3566.
- VANSPAUWEN, B., *De miljoenen van De Morgen: een verhaal van idealen, illusies en geld*, Leuven, Van Halewyck, 2002, 384p.
- VAN SPRINGEL, J., “Trends in Belgian newspaper ownership concentration” in *Gazette: International Journal for Mass Communication Studies*, 15, (1969), 3, pp. 201-206.
- VAN SPRINGEL, J., “Prognose-problematiek van het advertentievolume in de dagbladondernemingen” in *De Pers/La Presse*, 20, (1973-1974), 4, pp. 3-23.
- VERMANDERE, M., “Volksgazet” in *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, pp. 3535-3537.
- VERSTRAETEN, H., *Pers en macht: een dossier over de geschreven pers in België*, Leuven, Kritak, 1980, 176p.
- VERSTRAETEN, H., “Honderd jaar socialistische pers in België”, in *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, (1985), pp. 60-73.
- VLAAMS CONGRES VOOR COMMUNICATIEWETENSCHAP, *Krant en omroep: statuut en vrije berichtgeving*, Leuven, KUL: Centrum voor Communicatiewetenschappen, 1971, 103p.
- VLERICK/VAN EYNDE, *Briefwisseling betreffende de culminatie van een ministeriële functie en een mandaat binnen Kredietbank door Vlerick*, Antwerpen, Amsab-ISG, archief Jos Van Eynde, 5.26.
- WITTE, E., *Media en politiek. Een inleiding tot de literatuur*, Brussel, VUBPress, 1991, 243p.